

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร
THE COEXISTENCE OF THE MULTICULTURAL COMMUNITIES ACCORDING
TO *SĀRĀNĪYADHAMMA* 6 BETWEEN WAT HONG RATTANARAM
COMMUNITY AND TONSON MOSQUE COMMUNITY BANGKOK

พระมหาธนวิษณุ ญาณธีโร (กิจเดช)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ :
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

พระมหาธนวิชัย ญาณธีโร (กิจเดช)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

THE COEXISTENCE OF THE MULTICULTURAL COMMUNITIES ACCORDING
TO *SĀRĀNĪYADHAMMA* 6 BETWEEN WAT HONG RATTANARAM
COMMUNITY AND TONSON MOSQUE COMMUNITY BANGKOK

Phramaha Thanawit Nāṇadhīro (Kitdet)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Social Development)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชน มัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ
(รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์)

กรรมการ
(ผศ.ดร. อุบลวรรณ ภาวกานันท์)

กรรมการ
(ภก.ดร. ศรัณย์ กอสนาน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร. อุบลวรรณ ภาวกานันท์ ประธานกรรมการ
ภก.ดร. ศรัณย์ กอสนาน กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาธนวิษณุ ญาณธีโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์: การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

ชื่อผู้วิจัย: พระมหาธนวิชญ์ ญาณธีโร (กิจเดช)

ปริญญา: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์:

ผศ. ดร. อุบลวรรณ ภาวกานันท์, กศ.บ. (ชีววิทยา), กศ.ม. (จิตวิทยา
พัฒนาการ), Diploma in Gestalt Conselling, M.A. (Theoretical
Psychology), Ph.D. (Experimental Psychology with specialization
in Cognitive Psychology)

ภก.ดร.ศรัณย์ กอสนาน, ภ.บ. (เภสัชศาสตร์บัณฑิต), ศศ.ม. (ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต จิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ), ภ.ด. (เภสัชศาสตร์สังคม
และการบริหาร)

วันที่สำเร็จการศึกษา: ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) และมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเพิ่มเติม จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) ศึกษารูปแบบการอยู่ร่วมกันของชุมชน พหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖: ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ๒) นำเสนอลักษณะการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ประชากรที่ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน จำนวน ๑,๒๘๔ คน โดยมีกลุ่มตัวอย่างผู้ที่กรอกแบบสอบถามจำนวน ๓๐๕

ผลการวิจัย

๑. รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖: ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านตามหลักสาราณียธรรมทั้ง ๖ ด้าน แล้ว พบว่า มีการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอยู่ในระดับมากทั้ง ๖ ด้าน โดยด้านที่มีการอยู่ร่วมกันมากที่สุดคือ ด้านเมตตาทายกรรม

๒. ลักษณะการอยู่ร่วมกัน ของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖: ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัธยมต้นสน กรุงเทพมหานคร พบว่า คนในชุมชนก็มีการเป็นอยู่ตามหลักสาราณียธรรม ที่เป็นธรรมแห่งการอยู่ร่วมกัน เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่มักจะแสดงไมตรีและความหวังดีต่อคนในชุมชนอยู่เสมอเพราะมักจะมีการยืมแยมให้กันของคนในชุมชนอยู่เสมอ มีการสั่งสอนหรือการแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีต่อคนในชุมชน และมีความคิดจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันอยู่ตลอดโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนไม่ว่าจะเป็นงานช่วย หรืองานอาสาทุกคนทำด้วยใจยิ่งเป็นทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนที่เป็นส่วนรวมจะทำกันโดยไม่มีใครหวังอะไรตอบแทน มีการแบ่งปันลาภผลหรือสิ่งของต่างๆ ที่ได้มาโดยชอบธรรมต่อคนในชุมชน และไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือก่อความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะหรือคนในชุมชนและประการสุดท้ายคือมีหลักแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่เป็นไปในทางเดียวกัน

Thesis Title: The Coexistence of the Multicultural Communities according to *Sārāṇīyadhamma* 6 between Wat Hong Rattanaram Community and Tonson Mosque Community Bangkok

Researcher: Phramaha Thanawit Ṇāṇadhīro (Kitdet)

Degree: Master of Arts (Social Development)

Thesis Supervisory Committee:

Asst. Prof.Dr. Ubolwanna Pavakanun,
B.Ed (Biology), M.Ed (Developmental Psychology), M.A.
(Theoretical Psychology), Ph.D. (Experimental Psychology with
specialization in Cognitive Psychology)
Dr.Sarun Gorsanan,
B.S. (Pharm.), M.A.(Industrial and Organizational Psychology),
Ph.D. (Social and Administrative Pharmacy)

Date of Graduation: 10 March 2018

Abstract

The research was quantitative research through survey. The data was collected by questionnaire and also addition interview from the key informants. The two objectives of this study were 1) to study the living condition of multicultural communities according to the *Sārāṇīyadhamma* 6 of Wat Hongratanaram and Tonson Mosque communities and 2) to present the characteristics of living conditions of multicultural communities according to the *Sārāṇīyadhamma* 6 of Wat Hongratanaram and Tonson Mosque communities. The sample of this study consisted of 305 respondents being drawn from 1,284 people who live in Wat Hong Rattanaram and Tonson Mosque Communities in Bangkok.

The results of the study were as follows:

1. The overall coexistence of the Multicultural Communities according to *Sārāṇīyadhamma* 6 of Wat Hong Rattanaram and Tonson Mosque Community was found at the high level. When having considered in each aspect, it was noted at high

level in all aspects. Out of these, the amiable was noticed as the most highest mean score.

2. The characteristics of coexistence of the Multicultural Communities according to *Sārāṇīyadhamma* 6 between Wat Hong Rattanaram Community and Tonson Mosque Community, Bangkok revealed that people in the community are being followed *Sārāṇīyadhamma*. The fairness of coexistence. most people in the community tend to show friendship and good will to the community is always smiling, often with the same people in the community is unparalleled. Each individual has taught and each offer to do for the community. The idea to do something that is beneficial to all parties without expecting something in return, whether it is help or volunteer work that people do with it is to do things that benefit the community as a whole will do well without expecting anything in return. To be fair to the community and it does not make offensive or detrimental to the formation of groups or people in the community and finally, there is the principle of decent work aims at the highest possible in the same way.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณในการให้ข้อมูล ให้คำปรึกษา แนะนำ และชี้แนะในการให้แนวทาง จึงทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.อุบลวรรณ ภวภานันท์ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ภก. ดร. ศรีณย์ กอสนาน กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ดูแลเอาใจใส่ ให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขงานอย่างต่อเนื่อง

ขอขอบพระคุณ และเจริญพรขอบคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๕ ท่าน และประธานควบคุมวิทยานิพนธ์และกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อีก ๒ ท่าน รวม ๗ ท่าน ได้แก่ พระเดชพระคุณ พระเทพวิสุทธิโสภณ (เฉลา เตชวโนโต ป.ธ.๙ ดร.) ตำแหน่ง รองเจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาส วัดราชคฤห์วรวิหาร อาจารย์บรรยายพิเศษ คณะสังคมศาสตร์ พระมหาสม กลยาโณ, ดร ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ รศ.ดร.วิวัฒน์ หามนตรี ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ อาจารย์สอนประจำ วิชาภาครัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ดร.เดชา กับโก ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร การพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจคุณภาพ เครื่องมือในการทำวิจัยลุล่วงไปได้ด้วยดี

ที่ขาดไม่ได้เป็นอย่างยิ่ง คือขอขอบพระคุณพระครูพิศาลธรรมานุสิฐ พระใบฎีกาศิริพงษ์ ฐานวโร และสหธรรมิกทุกท่านที่คอยให้คำแนะนำชี้แนะ ให้กำลังใจในการศึกษาและการทำวิจัย และประธานชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และผู้ดูแลชุมชนมีสยิตตันสน และผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน รวมถึงผู้มีส่วน ทำให้การวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

พระมหาธนวิษณุ ญาณธีโร (กิจเดช)

๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภูมิ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๖
บทที่ ๒ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ ความหมายเกี่ยวกับชุมชน	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)	๒๒
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน	๔๘
แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน	๕๙
แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ	๗๐
แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม	๘๒
๒.๔ หลักสารานิยธรรม ๖	๘๕
๒.๕ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน	๙๑
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙๕
๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐๐
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๐๑
๓.๒ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๑
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๑๐๒

เรื่อง	หน้า
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๐๔
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิจัย	๑๐๕
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	
๔.๑ ผลปัจจัยส่วนบุคคล	๑๐๗
๔.๒ ผลของปัจจัยการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร	๑๑๐
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นของประชาชนในการอยู่ ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร	๑๑๑
๔.๔ สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุ วัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร	๑๒๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๓
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๒๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๕
บรรณานุกรม	๑๓๑
ภาคผนวก	๑๓๘
ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย	๑๓๙
ภาคผนวก ข หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย	๑๕๒
หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถาม	๑๕๔
หนังสือขอความอนุเคราะห์ทดลอง (Try Out)	๑๕๙
ภาคผนวก ค การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือและการหาค่า CVI	๑๖๑
ภาคผนวก ง ประมวลภาพประกอบการวิจัย	๑๖๙
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๑

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	ตารางแสดงแนวคิด การพัฒนา และการเรียนรู้ทางนิเวศวิทยาแนวลึก	๔๔
๔.๑.๑	ตารางแสดงเพศของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๗
๔.๑.๒	ตารางแสดงอายุของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๗
๔.๑.๓	ตารางแสดงสถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๘
๔.๑.๔	ตารางแสดงการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๘
๔.๑.๕	ตารางแสดงอาชีพของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๘
๔.๑.๖	ตารางแสดงรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๙
๔.๑.๗	ตารางแสดงศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๙
๔.๑.๘	ตารางแสดงถิ่นอาศัยของกลุ่มตัวอย่าง	๑๐๙
๔.๑.๙	ตารางแสดงอยู่อาศัยในพื้นที่มานานกี่ปีของกลุ่มตัวอย่าง	๑๑๐
๔.๒	ตารางแสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน	๑๑๐
๔.๓.๑	ตารางแสดง ในด้านเมตตากายกรรม	๑๑๑
๔.๓.๒	ตารางแสดง ในด้านเมตตาวจีกรรม	๑๑๓
๔.๓.๓	ตารางแสดง ในด้านเมตตามโนกรรม	๑๑๔
๔.๓.๔	ตารางแสดง ในด้านสาธารณโภคิตา	๑๑๕
๔.๓.๕	ตารางแสดง ในด้านศีลสามัญญตา	๑๑๖
๔.๓.๖	ตารางแสดง ในด้านทิวฐีสามัญญตา	๑๑๗

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๒.๑	แผนภูมิภาพเครือข่ายสังคม	๔๗
๒.๒	แผนภูมิภาพความหมายของสันติภาพ	๗๓
๒.๓	แผนภูมิภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐๐
๔.๑	แผนภูมิภาพแสดงผลรวมหลังสาราณียธรรม ๖	๑๑๑
๔.๒	แผนภูมิภาพด้านเมตตาทายกรรม	๑๑๒
๔.๓	แผนภูมิภาพด้านเมตตาวิกรรม	๑๑๓
๔.๔	แผนภูมิภาพด้านเมตตาโมกรรม	๑๑๔
๔.๕	แผนภูมิภาพด้านสาธาณโภคิตา	๑๑๕
๔.๖	แผนภูมิภาพด้านศีลสามัญญตา	๑๑๖
๔.๗	แผนภูมิภาพด้านทิวฐีสามัญญตา	๑๑๗
๔.๘	แผนภูมิภาพสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๒๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม ข้อ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐. หมายถึง วินยปิฎก มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๔ ข้อที่ ๓๒ หน้า ๔๐

พระไตรปิฎก

ช.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ เป็นสัตว์สังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลากหลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ โดยเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันนั้นก็เพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน พึ่งพาอาศัย และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเมื่อสังคมประกอบไปด้วยผู้คนมากมาย โดยแต่ละคนมีฐานความเชื่อและความรู้สึกนึกคิดที่เก็บสะสมจากประสบการณ์หรือถูกถ่ายทอดกันมาแตกต่างกันออกไป จึงส่งผลให้เกิดทัศนคติในแง่มุมต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน สำหรับในประเทศไทยนั้น เรามีวัฒนธรรมไทยเป็นหลักของประเทศ แต่ในวัฒนธรรมไทยนั้น ก็อยู่บนความหลากหลายและความแตกต่างของวัฒนธรรม เนื่องจากประเทศไทยมีประชากรทั่วราชอาณาจักร จำนวน ๖๕,๙๓๑,๕๕๐ คน (สำรวจเมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๖๐) ประกอบด้วยกลุ่มคนไทยเชื้อสายไทย จีน ญวน ลาว เขมร ไทยทรงดำ ไทยพวน มลายู ฯลฯ^๑ ประชากรไทยจึงประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลายวัฒนธรรมหลากหลายภาษา หลากหลายขนบธรรมเนียมประเพณีรวมทั้งมีปัญหาเรื่องผลประโยชน์และเป้าหมายต่างๆ กัน ไป ส่งผลให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเทศหนึ่งของโลก ในความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้นย่อมจะมีความขัดแย้งกันทั้งในด้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ หรือมีมุมมองที่แตกต่างความขัดแย้งที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์โลก ยกตัวอย่างเช่น สงครามอินเดียแดงที่ชาวยุโรปก่อสงครามเพื่อขับไล่ชาวอินเดียแดง สงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นสงครามดำเนินต่อส่วนใหญ่ระหว่างชาติฝ่ายอักษะยุโรปและแนวร่วมสหราชอาณาจักรและเครือจักรภพบริติช เป็นต้น

อย่างไรก็ตามศาสนามีความสำคัญทั้งสำหรับชีวิตส่วนตัว และชีวิตทางสังคมในทางส่วนตัว ศาสนาช่วยให้บุคคลมีจิตใจสงบมีกำลังที่จะต่อสู้อุปสรรคและมีชีวิตอยู่ต่อไปสามารถนำพาชีวิตของตนสู่จุดหมายปลายทางได้สำหรับทางสังคมนั้น คนมีความเชื่อเดียวกันหรือคนที่เคารพนับถือศาสนาเดียวกัน ทำให้มีความปักแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การยึดมั่นในศาสนา หลักธรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ช่วยให้สังคมมีโลกทัศน์ และค่านิยมในทางเดียวกัน ทำให้เกิดความเห็นใจซึ่งกันและกัน ทำให้คนในสังคมมีเอกลักษณ์ร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเด่นชัด แตกต่างไปจากเอกลักษณ์ของสังคมอื่น ในแง่ศาสนา จึงช่วยให้สังคมดำรงอยู่อย่างมั่นคงและชีวิตของบุคคลก็มีความสัมพันธ์ กับศาสนาอย่างแยกไม่ออก^๒

พระพุทธศาสนา สอนการดำเนินชีวิตตามหลักปฏิบัติทางสายกลาง คือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหลักธรรมข้อนี้ใช้ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงงมงาย มุ่งความสำเร็จ คือความสุข สะอาด สว่าง สงบ คือ ศีล สมภาณี ปัญญา ไมเอนเอียงสูงต่ำในด้านใดด้านหนึ่ง

^๑ สำนักบริหารทะเบียนกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, สืบค้น วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๒ เดือน ดาดิ, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔๐.

ศาสนาอิสลาม สอนเรื่องศรัทธาอย่างบริสุทธิ์ ยอมรับในเอกภาพของพระศาสดาและมีจุดมุ่งหมายให้สร้างดุลยภาพของชีวิต คือวัตถุและจิตใจโดยชี้ทางให้มนุษย์ปฏิบัติตามเพื่อสันติสุขทั้งด้านขัดเกลาจิตใจและการดำรงสันติภาพระหว่างเพื่อนมนุษย์^๓

ในประเทศไทยรัฐบาลได้ให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองทุกศาสนา ทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลามและศาสนาอื่น ๆ ส่งเสริมให้มีความเข้าใจกัน ให้สมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรม ของทุกศาสนามาใช้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิต ประชาชนชาวไทยทุกคน มีความภาคภูมิใจ ในการเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน ระหว่างชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยผู้นับถือศาสนาอื่น ๆ เคารพกันในความหลากหลายเชื้อชาติหลายศาสนา

จากประวัติศาสตร์ชาติไทย นับแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีลงมา ไม่มีสมัยใดที่ไทยจะมีการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศมากมายกว้างขวางเท่าสมเด็จพระนารายณ์ ชาวต่างประเทศที่มีการติดต่อกับค้าขายครั้งนั้น นอกจากจะมี จีน มลายู เปอร์เซีย โปรตุเกสเข้ามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นชาติแรก ชาวฮอลันดาเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นชาติที่ ๒ อังกฤษเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นชาติที่ ๓ และฝรั่งเศสเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นชาติที่ ๔ จึงเป็นที่มาของการนับถือศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาอื่นๆ^๔ ในสมัยกรุงธนบุรีต่างได้รับพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในการที่ทรงสนับสนุนให้ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข บุคคลสำคัญในชุมชนหลายแห่งเคยมีส่วนร่วมในการทำศึกสงครามสมัยกรุงธนบุรี และบางชุมชนยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการพระราชทานที่ดินหรือขยายพื้นที่ให้พอเพียงแก่สมาชิกในชุมชน ถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนต่างชาติในสังคมไทยสมัยนั้นทำให้เมืองธนบุรีเป็นราชธานีที่ประกอบด้วยกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^๕

อย่างไรก็ตาม มีชุมชนหลายชุมชนในประเทศไทยที่ประชาชนมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและศาสนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน มีความรัก ความสามัคคีกันอย่างเหนียวแน่นเป็นชุมชนที่มีความแตกต่างในเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมทางศาสนา แต่สามารถบูรณาการวัฒนธรรมได้เป็นหนึ่งเดียวอย่างลงตัว และไม่ผิดหลักในทางปฏิบัติของศาสนาที่ตนนับถือชุมชนยกตัวอย่างคือ ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน เขตบางกอกใหญ่เป็นชุมชนประเภทแออัด เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ยังคงยึดมั่นในความเชื่อ ความศรัทธา ผสานทางวัฒนธรรมจนกลมกลืนเป็นเนื้อเดียว วิถีชีวิตที่เรียบง่าย สามารถผสานความขัดแย้ง และมีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการความคิดเห็นที่เห็นต่างได้ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ถือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทาง

^๓ เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๑๘๑.

^๔ เจริญ ชัยชนะ, ไทย ๕ สมัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์ บรรณาการ, ๒๕๒๓), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^๕ วัชรา คลายนาทร, งานวิจัยเรื่อง ตามรอยเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี : ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง, (คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๖.

วัฒนธรรม ทั้งนี้จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน ทำให้ทราบว่า ชุมชนสองศาสนานี้มีประวัติทางประเพณีวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะประเด็นความสมานฉันท์ในชุมชน ถือเป็นจุดเด่นและเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างชุมชนสู่ความเข้มแข็ง ชาวบ้านในชุมชนดำรงชีวิตโดยอาศัยความสมบูรณ์ของทรัพยากรในพื้นที่ได้อย่างลงตัว ภายใต้ความแตกต่างของผู้คนเรื่องการนับถือศาสนาและชาวบ้านสามารถสร้างอัตลักษณ์บางอย่างเพื่อสร้างพื้นที่ของตัวเองออกสู่สาธารณะ เช่น การจัดงานของกิจกรรมในชุมชน จัดงานประเพณีสองศาสนา รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งขึ้น ที่สำคัญคือ คนที่มีความแตกต่างกันในการนับถือศาสนาในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนมีความร่วมมือกันพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างแข็งขัน และสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนับเป็นตัวอย่างที่ดีของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของความแตกต่าง ซึ่งอาจเป็นต้นแบบสำหรับการดำเนินชีวิตในชุมชนพื้นที่อื่นๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่คล้ายคลึงกัน และด้วยวิธีคิดดังกล่าว ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นว่า “มีเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ภายใต้บริบทของความแตกต่างทางศาสนา จนกระทั่งทำให้คนในชุมชนนี้นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน สามารถทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันได้ ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นแฟ้น และสามารถสร้างองค์กรชุมชนให้เกิดขึ้นจนเป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก” ข้อสงสัยดังกล่าว มีความน่าสนใจและเป็นประเด็นสำคัญที่การเรียนรู้ถึงความสำเร็จที่ทำให้ชุมชนสองศาสนาแห่งนี้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนทางวัฒนธรรม โดยการศึกษาหาวิธีการอยู่ร่วมกัน หรือรูปแบบการอยู่ร่วมกันในการหาคำตอบจากประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน เพื่อการได้ตัวอย่างเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตในสังคมที่มีความกลมกลืนทางวัฒนธรรม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น งานวิจัยนี้จึงมีความสนใจที่จะเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน โดยการใช้แนวทางของหลักธรรมเรื่อง สาราณียธรรม ที่ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นหลักการอยู่ร่วมกัน ประกอบด้วย (๑) เมตตาทายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๒) เมตตาวาจกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๓) เมตตาเมทกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน (๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน (๕) สีสสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามรักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ (๖) ทิฏฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^๖

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมญูชีวิต**, (โรงพิมพ์การศาสนา : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓-๒๔.

โดยจะใช้หลักสภาราณียธรรม ๖ มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิธีการที่ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน สามารถอยู่ร่วมกันได้ เพื่อที่จะได้นำผลวิจัยที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป พัฒนาชุมชนอื่นๆ ที่เป็นพหุวัฒนธรรมแบบนี้ได้อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ ศึกษาแบบการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๑.๒.๒ นำเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๑.๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ นำเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร เป็นอย่างไร

๑.๔. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ได้มีการกำหนดขอบเขตด้านการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน ในแนวทางของหลักสภาราณียธรรม

๑.๔.๒ ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

๑) ตัวแปรด้านข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ในครัวเรือนต่อเดือน ศาสนา ถิ่นอาศัย อยู่อาศัยในพื้นที่มากี่ปี

๒) ตัวแปรในเรื่องของหลักธรรมในสภาราณียธรรม ทั้ง ๖ คือ (๑) เมตตาทายกรรม (๒) เมตตาวจีกรรม (๓) เมตตาโมกกรรม (๔) สาธารณโภคิตา (๕) สีสสามัญญตา (๖) ทิฏฐีสามัญญตา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัย จะดำเนินการศึกษาวิจัยบริเวณเขตพื้นที่ ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านประชากรกลุ่มตัวอย่าง

๑) เชิงปริมาณ จะศึกษาเกี่ยวกับ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และมัสยิดต้นสน จำนวน ๑,๒๘๔ คน โดยใช้กลุ่มคนตัวอย่างจำนวน ๓๐๕ คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตั้งแต่ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ถึง เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑ รวมเป็นระยะเวลา ๗ เดือน

๑.๕. นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๕.๑ การอยู่ร่วมกัน หมายถึง การเคารพกฎหมาย การมีกติกากันในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วม การสร้างจิตสำนึกต่อสาธารณะ การส่งเสริมความเท่าเทียม การแบ่งปันในการอยู่ร่วมกันของชุมชน

๑.๕.๒ พหุวัฒนธรรม หมายถึง สังคมที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เนื่องจากเชื้อชาติ ศาสนา และวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ความหลากหลายทางความคิดและวิถีปฏิบัติของกลุ่มชนในสังคม

๑.๕.๓ สารานุกรม ๖ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็นธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี ดังนี้

๑) เมตตากรรม หมายถึง ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจีกรรม หมายถึง พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตาโมกรรม หมายถึง คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔) สารานุกรม โภคิ หมายถึง หมายถึง ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมซึ่งอาจจัดสรรจากงบประมาณ หรือการจัดสวัสดิการสังคม การจัดความช่วยเหลือสาธารณูปโภค แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕) สีสัมมัญญตา หมายถึง ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามรักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกันมีความเห็นชอบร่วมกัน ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

๑.๕.๔ ชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีอยู่รอบชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

๑.๖.ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้รู้ถึงปัญหาสาเหตุที่เป็นแนวทางในการที่จะนำไปใช้ในชีวิตในการอยู่ร่วมกันให้เกิดความสงบสุขของคนในชุมชนพหุวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนกรุงเทพมหานคร ตามหลักสาราณียธรรม

๑.๖.๒ ทำให้เราได้มีแนวทางในการพัฒนาคนให้มีการอยู่ร่วมกันได้ให้เกิดความสงบสุขของคนในชุมชนพหุวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนกรุงเทพมหานคร ตามหลักสาราณียธรรม

๑.๖.๓ ผลการวิจัยครั้งนี้นำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษารูปแบบของการอยู่ร่วมกันที่มีวัฒนธรรมหลากหลายเพื่อพัฒนาคนทุกพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

บทที่ ๒

เอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานีธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ประมวลสรุปนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย โดยมีกรอบแนวคิด และทฤษฎีงานวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายเกี่ยวกับชุมชน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

แนวคิดเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน

แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม

๒.๔ หลักสารานีธรรม ๖

๒.๕ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน จังหวัด กรุงเทพมหานคร

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑. ความหมายเกี่ยวกับชุมชน

กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่อยู่ร่วมกันว่าเป็นสังคม แต่ความจริงแล้วมีคำที่ใช้เรียกกลุ่มคนหลายแบบหลายประเภทด้วยกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ชุมชน เมือง องค์กร พรรค สมาคม เป็นต้น ก่อนที่จะอธิบายความหมายของคำว่า ชุมชน เมือง และความเป็นเมือง จะอธิบายให้เห็นความแตกต่างของกลุ่มคนสองประเภทก่อน คือ สังคมกับชุมชน^๑

คำว่า "ชุมชน" ไม่ปรากฏว่านำมาใช้กับหน่วยทางสังคมของไทยในสมัยโบราณ ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น ศิลปินจารึก พงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง รวมทั้ง ในหนังสือและตราสารต่างๆ ที่ได้ต่อกันระหว่างเมืองหลวงคือกรุงเทพฯ กับหัวเมืองมณฑลทางภาคเหนือและภาคอีสาน ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ไม่พบว่ามีการใช้คำๆ นี้ แม้แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ก็ไม่ปรากฏคำว่า "ชุมชน" เช่นกัน หากพิจารณาจากหลักฐานการจารึกทั้งในศิลาจารึกสุโขทัย (หลักที่ ๑) และในจารึกล้านนา เราจะพบคำว่า

^๑ <http://www.dpt.go.th>.สืบค้นข้อมูลวันที่ ๑ เมษายน. ๒๕๖๐.

"บ้าน" "ถิ่น" และ "ถิ่นฐาน" นอกจากนี้ในคำไทยโบราณ เรายังพบคำว่า "ก๊วบ้าน" หรือ "บาง" ที่ใช้เรียก การตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนตามริมคลอง และริมแม่น้ำในภาคกลางและภาคตะวันออก

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาสันนิษฐานว่า คำว่า "ชุมชน" นั้น น่าจะเริ่มนำมาใช้ ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๕๐๕ โดยบัญญัติมาจากคำว่า "Community" ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากว่า ในระยะ นั้นอิทธิพลของวิชาสังคมศาสตร์จากประเทศตะวันตกได้แพร่ขยายมาสู่ประเทศไทย เพื่อใช้ในการศึกษาสภาพสังคมชนบท ทั้งโดยนักวิจัยชาวต่างชาติและนักวิชาการชาวไทยที่จบการศึกษาจาก ต่างประเทศด้วยทุนของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา (ทุนยูเอสเอ - USIAD) จากนั้นรัฐบาลจึงได้ใช้คำนี้เรื่อยมา จน พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐบาลได้ตั้งหน่วยงานขึ้นหน่วยหนึ่งในสังกัดกระทรวงมหาดไทยขึ้นมีชื่อว่า "กรมการ พัฒนาชุมชน" และด้วยเหตุที่หน่วยงานที่มีคำว่า "ชุมชน" มักเป็นหน่วยงานด้านการปกครอง ความหมายของคำว่าชุมชนในระยะแรก จึงนำไปใช้ในความหมายที่ใกล้เคียง หรือซ้อนทับกับคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ซึ่งมีฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอนภายใต้การควบคุม ของรัฐ

เมื่อหน่วยงานด้านการปกครองใช้คำว่า "ชุมชน" แทนคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ความหมายของคำว่า "ชุมชน" โดยนัยนี้จึงสื่อความหมายไปในทำนองเดียวกับคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ที่หมายถึง หน่วยการปกครองระดับล่างสุดของพื้นที่ อีกทั้งยังมีขอบเขตทางภูมิศาสตร์ หรือ ทางกายภาพที่แน่นอน มีประชากรจำนวนหนึ่ง และมีระบบกลไกการปกครองที่เชื่อมต่อกับกลไกของ รัฐอื่นๆ ตามลำดับชั้น คือ หมู่บ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-ประเทศ

ชุมชนตามความหมายดังกล่าวนี้มีข้อจำกัดในแง่มุมมองความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ทางด้านของ "สังคม" "วัฒนธรรม" และ "ทรัพยากรธรรมชาติ" ของชุมชน เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ ที่เชื่อมโยงผู้คนไว้ด้วยกัน โดยที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นที่และเขตการปกครอง แต่เกี่ยวข้องกับความเป็น เครือญาติ การมีวัฒนธรรมของชนเผ่าเดียวกัน การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร่วมกัน การใช้ป่าชุมชนร่วมกัน และการใช้แหล่งน้ำร่วมกัน เป็นต้น อันเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถจำกัดได้ด้วยขอบเขตทาง กายภาพใดๆ

ความหมายของคำว่า "ชุมชน" อีกความหมายหนึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางการต่อสู้เพื่อต่อต้าน กระแสการพัฒนาประเทศที่จะพยายามผลักดันประเทศให้ก้าวไปสู่ความทันสมัย โดยมุ่งเน้นการ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เน้นการลงทุนอุตสาหกรรม การเปิดเสรีทางการค้าและระบบ เศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งกระบวนการพัฒนาแบบนี้มักได้รับการกำหนดและตัดสินใจโดยคนจำนวน น้อย หากแต่ผลของการพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนจำนวนมากในสังคม จึง มีกระแสการรวมกลุ่มของประชาชนจากที่ต่างๆ โดยเปิดกว้างให้ทุกคนที่มีแนวคิดคล้ายๆ กันมา ทำงานร่วมกันเพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน เป็นการเรียกร้อง เพื่อมีส่วนร่วมกับกลไกของภาคราชการ และต่างชาติ ในการกำหนดและรับผิดชอบอนาคตของตนเองและสังคมที่อาศัยอยู่ อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนในความหมายนี้เรียกได้ว่าเป็น "ชุมชนในจินตนาการ" (Imagination Community) อันเป็น กระบวนการของภาคประชาชนที่เคลื่อนไหวในอุดมการณ์เชิงอำนาจ เพื่อถ่วงดุลย์กับอำนาจของรัฐ ธิปไตยเอกชน และต่างชาติ^๒

^๒ <http://www.kanchanapisek.or.th> , เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๐.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว^๓ ได้กล่าวถึงชุมชน ว่าหมายถึงกลุ่มบุคคลตั้งอยู่เป็นที่เป็นทางมีขอบเขตเดียวกัน และผู้คนเหล่านี้มี การพบประแลกลเปลี่ยนความคิดเห็น และติดต่อซึ่งกันและกันมี ความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น การกินการอยู่ ภาษาพูด เป็นต้น

ไพบูลย์ วัฒนสิริธรรม^๔ ได้อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเดียวกัน และสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจกรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน

ประเวศ วะสี^๕ ได้กล่าวว่าชุมชนในภาษาอังกฤษว่า Community ซึ่งได้มีผู้ให้หลักนิยามมากมายแตกต่างกันไปตามทัศนะความคิดเห็นจากการศึกษารวบรวมข้อมูลและประสบการณ์ของการพัฒนาชุมชน ตามชุมชนต่างๆ จะพบเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้น มีแนวความคิดที่แตกต่างกันบ้างตามภูมิประเทศ โดยมีบางประเด็นที่มีความสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชุมชน และปรัชญาของการพัฒนาชุมชน มีความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของมนุษย์ การดำรงอยู่หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาชุมชนจะเจริญหรือเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือการพัฒนาคนให้มีความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนให้มีความมาตรฐานในการดำรงชีวิต หรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง ในระดับหนึ่ง

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชน ที่จะมาช่วยกันพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ได้เข้ามามีความคิด ร่วมปฏิบัติกร และร่วมรับผิดชอบ ในทุกๆ เรื่องทุกขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมการประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น อาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวคิดที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชน

๓. การช่วยเหลือตนเองของคนในชุมชน จากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชนแล้ว การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชน และชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเองการขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินความสามารถของคนในชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ ทั้งทางเศรษฐกิจ ศีลธรรมคุณธรรม และสุขภาพที่ดี

๔. การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาชุมชนโดยผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้น นอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยเหลือตนเองของคนในชุมชนแล้วต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และรวมถึงทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ที่ไม่หวังพึ่งพาจาก

^๓ ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิชิตการพิมพ์ , ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^๔ ไพบูลย์ วัฒนสิริธรรม, **สำนึกไทยที่พึงงานที่ปรารถนา**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^๕ ประเวศ วะสี, **ประชาคมตำบล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๙-

ภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่น ๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อนำไปพัฒนาชุมชนของตนเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนนี้ส่วนหนึ่งก็ต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาล จะต้องให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ แต่รัฐจะให้ช่วยเหลือมักจะเป็นโครงการใหญ่ ๆ เท่านั้นที่จะต้องใช้ทรัพยากรมากเป็นแผนและโครงการที่รัฐบาลดำเนินการ ผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผนและโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

๕. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่น ๆ ควรเป็นหน่วยงานที่คอยส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชนจนมีความรู้ความสามารถในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะค้นพบปัญหาวิธีการแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

๖. ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญเพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัดทั้งบุคลากร งบประมาณหรือทรัพยากร ระบบบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้นจะดำเนินงานพัฒนา ชุมชนในชุมชนใดชุมชนหนึ่งจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งความสามารถของตนเองได้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อยก็พึ่งพาตนเองได้น้อย รัฐก็จะเข้าไปให้การสนับสนุนมากขึ้น ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องเป็นสัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชนไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างมีความสามารถที่จำกัดไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาชุมชน คือลงมือช่วยเหลือตนเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือของรัฐกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะได้รับการสนับสนุนได้อีกทางหนึ่งด้วย

๘. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันหลาย ๆ ด้านจะมุ่งพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมต่างต้องสอดคล้องเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงานและองค์การต่าง ๆ เป็นจำนวนมากต้องให้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

๙. ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียวต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันทุกด้านไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดจึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วยเช่นความ สมดุลระหว่าง

การพัฒนาคนกับ สิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาร่างกายกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัยเป็นต้น

๑๐. การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะให้การศึกษแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต

การพัฒนาชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่นักพัฒนาจะต้องมีความเข้าใจในกระบวนการทำงานและสิ่งสำคัญที่จะต้องเข้าใจในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนที่เข้าไปดำเนินการ เพราะการพัฒนาชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนจะต้องให้การยอมรับและสามารถผสมผสานเข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อม ตามศักยภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป การพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่สำคัญ ดังนี้^๖

๑. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน เชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อม ถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการ พัฒนา คือ พัฒนาคคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเอง และชุมชนจนมีมาตรฐานในการ ดำรงชีวิต หรือมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุกๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผนร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่ง ของการพัฒนาชุมชน

๓. การช่วยเหลือตัวเองของชุมชนจากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชนการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตัวเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศีลธรรม และสุขภาพ

๔. การใช้ทรัพยากรในชุมชนการพัฒนาชุมชนใดผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นนอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตนเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น คนเงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งของรัฐบาลจะให้การสนับสนุนแต่มักจะ เป็นโครงการขนาดใหญ่ ต้องใช้ทรัพยากรมาก เป็นแผนและโครงการที่รัฐดำเนินการผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผน และโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

๕. การริเริ่มของประชาชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคนการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคล หรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาใน

^๖ ฉายศิลป์ เขียวชาญพิพัฒน์ และคณะ, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๗.

ขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่นๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่ชุมชนจนมีความรู้ความสามารถ ในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะค้นหาปัญหาวิธีการแก้ไข ปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

๖. ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคน และทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากร งบประมาณ หรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่อง ความไม่พร้อมของตน และทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนา ชุมชนในชุมชนใดจึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อยรัฐก็เข้าไปให้ความช่วยเหลือมากขึ้น ชีตความสามารถของชุมชน และรัฐนี้จะต้องเป็นส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้อง เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัด ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาล และประชาชนต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและ แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตนเองการใช้ทรัพยากรในชุมชนการมีส่วนร่วม ของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐ กับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชน และชุมชนภายนอกที่พร้อมจะ ให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

๘. การพัฒนาแบบเบ็ดเตล็ด การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนิน กิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องกันไปเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงานงบประมาณและ เวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ เป็น จำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดีจึงจะประสบความสำเร็จ

๙. ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้านไม่ใช่ เพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุก กิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วยเช่นกัน ความ สมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรมความ สมดุลระหว่างพัฒนาร่างกายกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

๑๐. การพัฒนาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษแก่ประชาชนทุก เพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการเป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม

๑) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันจะขาด ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

๒) การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจนมีความสอดคล้องกับแนวนโยบาย ของรัฐบาลความต้องการของประชาชนในชุมชน และเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

๓) การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหา และแผนงานย่อยที่เน้น ความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาล และการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

๔) การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดของอารมณ์อันก่อให้เกิดพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement)ไม่เฉื่อยชาหรือท้อถอย

สรุปได้ว่าแนวคิดของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผลที่เกิดขึ้นแนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวทางของการกำหนดความหมายของ “การพัฒนาชุมชน”

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ทฤษฎีดังนี้

๑. ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory)

ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) กับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom Approach) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาอยู่บนฐานความคิดของการพัฒนาสังคมกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth-only Development Approach) โดยรวมศูนย์กลางการพัฒนาไว้ที่ส่วนกลางทิศทางการพัฒนาส่วนใหญ่จึงถูกกำหนดจากรัฐบาลและเอกชนโดยอาศัย ระบบทุนนิยม การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) ที่มุ่งเน้นในเชิง ปริมาณหรือการเติบโตทางวัตถุเพียงด้านเดียว ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศโลกตะวันตก จึง เข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางในการกำหนดรูปแบบและทิศทางการพัฒนา และถ่ายทอดแนวคิด ดังกล่าวลงสู่ประเทศโลกที่สาม (The Third World) ซึ่งนับเป็นการเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการ กำหนดทิศทางการพัฒนาสังคมโลกเป็นอย่างดี และเป็นที่มาของการแพร่กระจายระบบเศรษฐกิจ แบบทุนนิยม^๗ โดยมีลักษณะที่สำคัญของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความ ทันสมัยประกอบด้วย

๑. การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตและเทคโนโลยีในการดำรงชีวิตจากแบบเรียบง่ายในสังคมจารีต ไปสู่การดำรงชีวิตที่อาศัยความรู้และเทคโนโลยีระดับสูง มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

^๗ สุทธิพิศพร โชติรัตนศักดิ์, ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีภาวะทันสมัยกับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น, (ออนไลน์) . แหล่งที่มา : <http://web.bsru.ac.th/sutipporn/works/Modernization-Theory.pdf>, (๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘).

๒. เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรกรรมแบบยังชีพ หรือการทำการเกษตรในที่ดินแปลงเล็กเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นการผลิตขนาดใหญ่เพื่อขาย มีการจ้างแรงงานภายนอกครอบครัว หรือชุมชนแทนการใช้แรงงานในครอบครัว

๓. มีระบบอุตสาหกรรมในโรงงานและการใช้เครื่องจักรกลเพิ่มมากขึ้น

๔. วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการเป็นแบบเป็นทางการ

๕. เกิดเมืองเพิ่มขึ้นและมีการขยายตัวของสังคมเมือง

๖. มีการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สาธารณูปโภค โรงเรียน โรงพยาบาล

๗. เกิดชนชั้นกลางและผู้ประกอบการ (Entrepreneur) เพิ่มขึ้น

๘. มีการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อของคนจากอำนาจเหนือธรรมชาติครอบครัวและชุมชนนิยม เป็นความคิดเชิงเหตุผล บังคับชนนิยมและวัตถุนิยม

๙. โครงสร้างของครอบครัวเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว

๑๐. สถาบันทางสังคมต่างๆมีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น

๑๑. การจัดระเบียบทางสังคมใช้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้นแทนที่บรรทัดฐานและวิถีประเพณีที่ฝังแน่นในสังคมจารีต^๕

โดยมีกระบวนการสร้างความทันสมัยไว้ว่า กระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. Modernization เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิรูป (Revolutionary Process) ของวิวัฒนาการทางสังคม

๒. Modernization เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน (Complex Process)

๓. Modernization เป็นกระบวนการที่เป็นระบบ (Systemic Process)

๔. Modernization เป็นกระบวนการในระดับโลก (Global Process)

๕. Modernization เป็นกระบวนการที่ใช้เวลายาวนาน (Lengthy Process)

๖. Modernization เป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน (Phased Process)

๗. Modernization เป็นกระบวนการสร้างความเป็นเอกพันธ์ (Homogenizing Process)

๘. Modernization เป็นกระบวนการที่ไม่ย้อนกลับ (Irreversible Process)

๙. Modernization เป็นกระบวนการก้าวหน้า (Progressive Process)^๕

ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีภาวะทันสมัย จึงแบ่งสังคมออกเป็นสองรูปแบบ กล่าวคือสังคมประเพณีที่ด้อยพัฒนากับสังคมทันสมัยที่พัฒนาแล้ว การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) พุ่งประเด็นไปที่เป้าหมายแรกของการพัฒนานั้นคือ ความเจริญทางเศรษฐกิจ (Development equates economic growth) โดยใช้ดัชนีชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนา (Development Indicators) นั่นก็คือ รายได้ประชาชาตินั้นเอง สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่

^๕ พชรินทร์ สิริสุนทร, *แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๒.

^๕ ชนิดา รักษ์พลเมือง, *แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา* : กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง, เอกสารประกอบโครงการพัฒนาผู้นำด้านนโยบายการศึกษาและการพัฒนาขององค์กรสังคมมณฑล, (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สิงหาคม ๒๕๔๕). หน้า ๕๔.

ตลอดเวลาแต่ เฉพาะการ เปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Change for the better) เท่านั้นจึงจะเรียกว่า การพัฒนา ซึ่งต้องเกิดมาจากการวางแผน และการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนที่พึงประสงค์ และต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization Process) โดยมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นสองระดับ คือระดับสังคมและระดับบุคคล การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีทั้งข้อดีและข้อเสีย ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายที่ได้รับอิทธิพลจากการแผ่ขยายอำนาจของประเทศตะวันตก เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างรวดเร็ว เช่นถนนหนทางสาธารณูปโภคต่างๆ โรงพยาบาล และโรงเรียน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ไม่สอดคล้อง กับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น ปัญหาที่ตามมาคือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่เห็นคุณค่า การเกิด มลภาวะ ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมต่างๆ อีกมากมาย

๒. ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory)

การพึ่งพา หมายถึง สถานการณ์ที่เศรษฐกิจของประเทศตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนาหรือประเทศด้อยพัฒนานั้นเอง และขึ้นอยู่กับ การขยายตัวของเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองให้ได้ของประเทศอื่น” และมีลักษณะพึ่งพาทั้งในทางวัฒนธรรม สังคม การเมือง และเศรษฐกิจต่อประเทศทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะทางเทคโนโลยี ความเชี่ยวชาญทุน สินค้าประเภททุน และตลาดสินค้าสำหรับส่งออก เป็นต้น^{๑๐} ความด้อยพัฒนา นั้นเกิดขึ้นจากการที่ประเทศส่วนใหญ่ของโลกที่สามถูกดึงเข้าร่วมในระบบทุนนิยมระหว่างประเทศใน ฐานะประเทศบริวารของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย และทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของ ประเทศโลกที่สามเอื้ออำนวยต่อการถูกแสวงประโยชน์โดยประเทศพัฒนาแล้วดังกล่าว ยิ่งกว่านั้นโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังส่งเสริมการพัฒนาแบบทุนนิยมอีกด้วย ไดอิตอร์ เสงฆาส (Dieter Seenghaas) เรียกประเทศเหล่านี้ว่า “ทุนนิยมง่อย” ที่เรียกเช่นนี้ เพราะไม่มีสินค้าประเภททุน (Capital Goods) ที่ผลิตเองได้ ต้องไปอาศัยประเทศพัฒนาแล้วโดยการนำเข้า จึงกลายเป็นตลาดสำคัญของสินค้าจากประเทศพัฒนาแล้วในขณะเดียวกันก็ส่งวัตถุดิบไปให้ประเทศดังกล่าว ลักษณะ เช่นนี้ยังเกิดขึ้นภายในประเทศด้อยพัฒนา ระหว่างชนบทกับเมืองด้วย การศึกษาทฤษฎีพึ่งพามีอยู่ ๓ แนวทางด้วยกัน และทุกแนวทางต่างมีท่าทีของการต่อต้าน จักรวรรดินิยมอยู่ด้วยทั้งนั้น คือ

แนวทางแรก การศึกษาแบบทุนนิยม โดยรวมเอาแนวโน้มต่างๆ เช่น ทักษะของการ พัฒนาแบบพึ่งตนเอง ความเป็นชาตินิยม โครงสร้างนิยมและพัฒนานิยมเข้าด้วยกัน แม้จะมีลักษณะ ของการต่อต้านจักรวรรดินิยม แต่ก็ยังมองเห็นโอกาสที่จะพัฒนาตามแนวทางของทุนนิยมต่อไปได้ โดยการปรับปรุงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับประเทศพัฒนาแล้วเสียใหม่ เพื่อมิให้ ถูกเอาเปรียบทางผลประโยชน์หรือมูลค่าส่วนเกินไปมากนัก ทฤษฎีที่นำมาใช้วิเคราะห์ของแนวทางนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม ซึ่งออสวัลโด ซังเกล (Osvaldo Sunkel) ได้ทำการศึกษาทั้งปัญหาเศรษฐกิจ ภายในประเทศและระบบทุนนิยมโลก เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความพัฒนาและความด้อยพัฒนานั้น คือ แต่ละด้านของเหรียญเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนา ความด้อยพัฒนา การพึ่งพา

^{๑๐} พชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคมเอกสารประกอบการสอนสาขาวิชาพัฒนาสังคม, (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๗). หน้า ๙๐.

ความตกต่ำ และความ แตกต่างทางพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยม โลกเดียวกัน การแก้ไขอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกนี้ ทำให้เกิดการแบ่งขั้วเป็นศูนย์กลาง และบริวารทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ มีการได้เปรียบแบบฟุ้งพาเกิดขึ้น

แนวทางที่สอง คือ การศึกษาแบบมาร์กซิสต์ โดยเน้นความสำคัญของภาวะนามธรรม เพราะเชื่อว่าการทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้น จำเป็นจะต้องกำหนดตัวแบบหรือสมมติฐานขึ้นมา ก่อน แล้วจึงทำการรวบรวมตัวเลข ข้อมูล และหลักฐานต่างๆ ของสภาพที่เป็นจริงมาอธิบายเปรียบเทียบให้ เห็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ได้ทำการศึกษาตามแนว มาร์กซิสต์นี้ได้แก่ อังเดร จี.แฟรงค์ (Andre G. Frank) ซึ่งสรุปความคิดดังนี้

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศจะไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องแบบเดียวกัน ประเทศด้อยพัฒนาขณะนี้ไม่ได้อยู่ในขั้นตอนที่ประเทศพัฒนาแล้วเคยผ่านมาก่อน และประเทศ พัฒนาแล้วก็ไม่เคยด้อยพัฒนาแบบนี้มาก่อน แม้จะเคยเป็นประเทศที่ไม่พัฒนามาก่อนก็ตาม

๒. ความด้อยพัฒนามิได้สะท้อนถึงโครงสร้างของประเทศด้อยพัฒนา แต่เป็นผลทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศศูนย์กลางอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง การ ขยายระบบทุนนิยมโลกอันทำให้มีการแสวงประโยชน์จากแรงงานของประเทศบริวารผ่านทาง การค้าที่ ผูกขาด มีการทำลายระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ (Self-subsistence) ของประเทศด้อย พัฒนาและเปลี่ยนประเทศด้อยพัฒนาเป็นแหล่งการสะสมทุนของประเทศศูนย์กลาง และการพัฒนาของ ประเทศศูนย์กลาง

โดย แฟรงค์ได้ตั้งสมมติฐานของการศึกษาไว้ดังนี้

๑. สิ่งที่แตกต่างกันในการพัฒนาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ก็คือ ประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยเป็นบริวาร แต่ประเทศด้อยพัฒนากำลังเป็นบริวารและมีข้อจำกัดหลาย ประการ

๒. ประเทศบริวารจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนา อุตสาหกรรมแบบทุนนิยมดั้งเดิม ถ้ามีความผูกพันกับประเทศศูนย์กลางน้อยที่สุด

๓. ภูมิภาคที่ด้อยพัฒนาและมีลักษณะของสังคมศักดินามากที่สุดอยู่ในขณะนี้ก็เพราะเคยมี ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมากกับเมืองหลักหรือประเทศศูนย์กลางมาก่อน และแฟรงค์ได้เสนอให้ ประเทศในลาตินอเมริกาแยกตัวอย่างเด็ดขาดออกจากความสัมพันธ์ แบบศูนย์กลางกับบริวารโดยการ ปฏิวัติทางสังคมนิยม

แนวทางที่สาม คือ การศึกษาที่ใช้ทั้งแนวแรกและแนวที่สอง ใช้แนวทางโครงสร้างทุนนิยม สำหรับวิเคราะห์และอธิบายสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมของการฟุ้งพา และใช้แนวทางมาร์กซิสต์ สำหรับกำหนดภาวะหรือตัวแบบนามธรรมของการฟุ้งพา แนวคิดหลัก ก็คือ สภาพเฉพาะของสิ่งหนึ่ง จะถูกกำหนดเงื่อนไขโดยสภาพต่างๆ ไป และใช้แนวคิดนี้กำหนดลักษณะที่แตกต่างกันของการฟุ้งพา ซึ่งเกิดขึ้น จากกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก (ลักษณะการฟุ้งพาเป็นสภาพเฉพาะส่วน กระบวนการ ขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกเป็นสภาพทั่วไป) เนื่องจากทฤษฎีฟุ้งพานี้มีผู้ให้ ความหมายไว้แตกต่างกันเป็นกลุ่มๆ ยังไม่เป็นทฤษฎีที่เป็น แนวเดียวกันในหลายๆ ประเด็น แต่ก็ พอจะกล่าวถึงแนวคิดร่วมได้ว่ามีลักษณะสำคัญอะไรบ้าง ดังนี้

ประการแรก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจของประเทศบริวารอยู่ในภายใต้สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก การวิเคราะห์และทำความเข้าใจเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่มีกับประเทศศูนย์กลางด้วย ซึ่งมักจะเป็นความสัมพันธ์ ที่เสียเปรียบ

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ของชนชั้นนำในประเทศบริวารกับประเทศศูนย์กลางนอกจากจะมีลักษณะในการกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศบริวารแล้ว ชนชั้นนำยังมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการเลียนแบบการดำรงชีวิตจากกันด้วย

ประการที่สาม ความไม่เท่าเทียมกันของประเทศสองกลุ่มจะมีมากขึ้น ทั้งในระดับประเทศ ชนชั้น ภาค และกลุ่มชน คนรวยก็ยิ่งรวย คนจนจะจนมากขึ้น มีความแตกแยกและขัดแย้งกัน ภายในสังคม^{๑๑}

๓. ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs)

การที่ผู้รู้ได้หันมาใช้วิธีการใหม่ๆ ในการมองปัญหา ประกอบกับแนวคิดในเรื่องทฤษฎี ฟังพา ทำให้กรอบการพิจารณาและการอ้างอิงของทฤษฎีการพัฒนาแบบเดิมถูกวิพากษ์วิจารณ์โดย เฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับความเจริญเติบโต แนวความคิดเกี่ยวกับการทำให้ทันสมัยและการ พัฒนาแบบเก่าที่เริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๖๐ โดยผู้สนใจในเรื่องการพัฒนาได้หันมาให้ความสำคัญกับความพอใจเรื่องความต้องการพื้นฐานตามแนวทางของ จาซอบ ไวนเนอร์ (Jacob Viner) เกี่ยวกับวิธีการที่ให้ความสำคัญกับมนุษย (Humanitarian Approach) ซึ่งถูกปฏิเสธมาแล้วเมื่อ ๒๐ ปีก่อนเพราะไม่มีใคร เชื่อว่าจะเป็นไปได้ แนวความคิดในเรื่องความต้องการพื้นฐานนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์มากกว่าที่จะเป็นวิธีการ วิเคราะห์แนวความคิดนี้จะตีความหมายข้อมูลที่หามาได้ในแนวทางที่แตกต่างไปจากวิธีที่เคยทำมาก่อน และเป็นแนวความคิดที่เกิดวิพากษ์ตัวเอง (Self - Criticism) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การแรงงานระหว่างประเทศและธนาคารโลก แนวความคิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้โดยความ พยายามของผู้รู้กลุ่มหนึ่ง ซึ่งประชุมกันที่เมืองโคโคโยค (Cocoyoc) ในประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ โดยถือว่าเป็นโครงการหนึ่งของกลยุทธ์ในการพัฒนาแบบดั้งเดิม จากประสบการณ์หลายปีในการทำงาน ตามโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดความแน่ใจว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่นั้นนั้น มีอาจทำให้ประเทศ โลกที่สามสามารถพัฒนาให้ทันประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายได้ จากความแน่ใจดังกล่าวขององค์การ ระหว่างประเทศได้นำไปสู่การยอมรับว่า ไม่มีทางที่จะอุดช่องว่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนได้ จึงควรลดวัตถุประสงค์มาสู่ระดับที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยากจนพอมีปัจจัยทางวัตถุที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตก่อน ดังนั้น กลยุทธ์ใหม่จึงมุ่งสู่ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ทั้งนี้ เพราะกลไกการตลาดที่มีอยู่นั้นสนองตอบเฉพาะความต้องการที่ได้มาจากการมีอำนาจซื้อเท่านั้น ไม่ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าประกอบด้วย อาหาร สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา สภาพการทำงาน และความมั่นคงทางสังคม กลยุทธ์ของการพัฒนาดังกล่าวช่วยให้มีความสำนึกถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์อันสอดคล้องกับหลักแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์และช่วยทำให้มีผลในแง่สร้างสรรค์อีกหลายๆ อย่างที่ถูกมองข้าม ไปบ่อยๆ ตามความเห็นของผู้สนับสนุนแล้ว กลยุทธ์นี้ไม่จำกัดตัวเองอยู่ที่

^{๑๑} พชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, หน้า ๑๔-๒๐.

การแก้ไขบางส่วนเท่านั้น เช่น ถ้ามาตรการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอยู่ที่โครงการช่วยเหลือประชากรส่วนที่ยากจนที่สุด การให้ช่วยเหลือควรจะต้องคำนึงถึงความต้องการของประชากรที่เกี่ยวข้องด้วย โดยให้เขาได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งถึงความพอใจในความต้องการพื้นฐาน โดยที่นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่ากลยุทธ์แห่งความต้องการพื้นฐานนี้จะต้องไม่เป็นที่เข้าใจอย่างอิสระแยกจากความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศแบบพึ่งพา หากจะมีการนำเอาไปใช้จริงๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ถ้าใช้กลยุทธ์ใหม่ นี่เป็นทางเลือกเพื่อใช้แทน ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบใหม่ (New International Economic Order) ซึ่งเรียกร้องให้มีโดยประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น หรืออาจเปลี่ยนเป็นศูนย์บริการระหว่าง ประเทศของผู้ยากจน (International Care Service for the Poor) การกระทำดังกล่าว อาจแก้ปัญหา ความยากจนไปได้ แต่จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดนั้น ยังเป็นปัญหายากที่จะบอกได้ เพราะกลยุทธ์อันนี้ได้กล่าวถึงปัญหาหรือสาเหตุ ตลอดจนแนวทางแก้ไขในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ยาก การแสวงหาประโยชน์และความแปลกแยก(A lienation) ต่างๆ ทั้งหลายทั้งหมดที่มีอยู่

สรุปได้ว่า ๓ ทฤษฎีนี้มีเป้าหมายในการเปรียบเทียบการพัฒนาสังคมในรูปแบบที่คล้ายคลึง กล่าวคือ การพัฒนาในแบบต่างๆ นั้น ต่างก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ การ ทำให้คนในชุมชนมีความสุข และชุมชนเกิดความเข้มแข็งนั่นเอง

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนต้องมีเป้าหมายที่สำคัญในการดำเนินงาน ผู้วิจัยได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้ดังนี้

การพัฒนาต้องมีชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการดังนี้

๑. เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) ชุมชนเรียนรู้คือ สมาชิกของชุมชนนั่นเอง เรียนรู้หากเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนด้วยกันเรียนรู้ นั่นหมายความว่าชุมชนนั้นจะต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านอาชีพ ด้านการเมืองการปกครอง ให้กับชุมชนอย่างครอบคลุมและลึก การเรียนรู้ตรงนี้ไม่ได้หมายถึง การฟัง การอ่าน แล้วก็จำ ซึ่งอาจไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง ต้องเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติเรียนรู้จากการลงมือทำ และทำด้วยกันหลายคน หรือทำด้วยกันเป็นกลุ่มก่อน จึงได้มีการเรียนรู้ร่วมกันทำให้ความรู้จากการปฏิบัติซึ่งเป็นความรู้จริงเป็นความรู้ขั้นสูงหรือเรียกอีกอย่างว่า “ปัญญา” ปัญญาตัวเองจะใช้แก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน หรือสามารถสร้างการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนถาวรต่อไป เพราะปัญหาเช่นนี้จะเป็นเหมือนพลังผลักดันชุมชนตลอดเวลา

๒. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตนเอง (Community Management) การจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๔ ประการ

๑) การวางแผน (Planning) คือ ชุมชนจะต้องมีโครงการ (Project) หรือแผน(Plan) ของชุมชนในโครงการหรือแผนจะต้องระบุว่า ชุมชนจะทำอะไร (What) ใครจะทำ (Who) ที่ไหน (Where) ทำเมื่อไร (When) ทำอย่างไร (How)

๒) การจัดกระบวน (Organizing) คือ การเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนข้อแรก ต้องเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคน จะต้องมีการวางแผนว่าใครจะทำอะไร ตอนไหน มีการฝึกทักษะที่จำเป็นและนัดหมายการลงมือทำไว้ให้เรียบร้อย

๓) ลงมือดำเนินงานตามแผน (Implementing) คือ การเอาแผนหรือโครงการมา วางแล้วปฏิบัติให้เป็นขั้นเป็นตอนจนกว่างานจะเสร็จ

๔) การประเมิน (Evaluating) เมื่อการดำเนินการเริ่มขึ้นแล้ว สิ่งที่ต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับก็คือ การทำงาน (Monitoring) เพื่อให้แน่ใจว่า งานเริ่มขึ้นแล้ว และดำเนินการตามเป้าหมายหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร แก้ปัญหาอุปสรรค สนับสนุนส่วนที่ดำเนินไปดีแล้วให้ดียิ่งขึ้น และตอนท้ายเมื่องานเสร็จลง มีการประเมินผลงานอีกครั้งว่า ได้มีการดำเนินงานถูกต้องตามที่วางแผนไว้หรือไม่ สรุปปัญหาและแนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนที่ได้จากการทำงานโครงการนี้ มีข้อเสนอแนะ และแนวการใช้ประโยชน์จากผลสำเร็จอันนี้ร่วมกัน โดยปกติการจัดการชุมชนมีหน้าที่หลักอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑) การรักษาความมั่นคงหรือความเข้มแข็งของชุมชนเอาไว้กับ

๒) การสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ยิ่งๆ ขึ้นไปสำหรับชุมชน และหน้าที่นี้ต้องทำตามแผนหรือโครงการและรายละเอียดดังกล่าวแล้ว เพื่อให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพ

๓) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) การมีจิตวิญญาณของชุมชนอาจแสดงได้หลายอย่าง เช่น การมีสมาชิกที่มีความผูกพันภักดีกับชุมชน ห่วงแหนชุมชน มีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น มีวัด มีพระ มีสุสานตระกูล มีบรรพบุรุษ หรือชีวิตในวัยเยาว์และผลประโยชน์ปัจจุบัน และในอนาคตอยู่ในชุมชนสิ่งเหล่านี้หลายอย่างร่วมกัน

๔) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) สันติภาพเป็นเหตุผลหลายประการเช่นคนในชุมชนมีความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ความปรองดองของคนในชุมชน การรู้จักจัดการชุมชน การมีผู้นำที่ดี รวมถึงการประสานร่วมมือกันเป็นอย่างดีระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ ในชุมชน สันติภาพอาจแสดงออกได้หลายรูปแบบที่สำคัญ เช่น การเป็นชุมชนที่มีความสุข การมีความสามัคคีปรองดองกัน มีการทำงานเพื่อส่วนรวม ความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลใน การท างานของชุมชน การมีพลังในการท างานใหญ่ งานเพื่อส่วนรวมการมีความสามารถในการแก้ปัญหา การขัดแย้งที่อาจมีให้ลุล่วงไปได้ รวมทั้งการสามารถปกป้องอันตรายจากภายนอก และแม้จะไม่ออกไปประรานภายนอก แต่ภายนอกก็ยำเกรงพลังอำนาจของความสามัคคีของคนในชุมชน^{๑๒}

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนนั้น “เป็นเป้าหมายอุปกรณ์ (Instrumental goal) คือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคมวัฒนธรรม ครอบครัวและประชากร อนามัยและสาธารณสุข นันทนาการ”^{๑๓}

การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ “การพัฒนาคนให้มีความสุข และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และมีความสุข” ดังนี้

^{๑๒} สุภาว์ รอดเรือง, “การจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยในที่ดินของวัดนนทรี”, วิทยานิพนธ์เคหพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘.

^{๑๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, “การพัฒนาชุมชน”, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔.

๑. การพัฒนาคนให้มีความสุข

คนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมากเพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ได้รับผลที่เกิดขึ้น และเป็นผู้ที่สืบทอดงานของการพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายสุดยอด หรือเป้าหมายสูงสุด (Ultimate Goal) ของการพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และมีความสุข โดยมีวิธีดังต่อไปนี้

๑.๑ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คือ ทำให้คนมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวมีความรู้ทางการเมืองและความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เฉลียวฉลาดมีวิสัยทัศน์สุขภาพดีบุคลิกภาพดีสามารถพึ่งตนเองได้ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นต้น

๑.๒ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม คือ ทำให้คนเป็นคนดีทั้งการคิด การพูด และการประพฤติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ละเว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เอื้ออาทรต่อผู้อื่นรู้จักความพอเพียงในสิ่งต่างๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่วได้ เป็นต้น

๑.๓ การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสงบสุข มีจิตใจดีงานเยือกเย็น มั่นคง ผ่องใส ไม่มีความเครียด มีความสุขเยือกเย็น มีเมตตากรุณา รู้จักประมาณเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดีปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ได้เป็นต้นการทำให้คนมีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข นับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการที่จะสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

๒. การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และมีความสุข

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และมีความสุข คือการทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจัดกระจายกันก็ได้แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้น (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น (Community) ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๒.๑ มีจิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่น อย่างเท่าเทียมกันและมิตรภาพยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย ระหว่างสมาชิกมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

๒.๒ มีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความปิติความสุขอย่างล้นเหลือ และเกิดพลังอย่างมโหฬาร เป็นพลังเยียวยา ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข จิตวิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรงแล้วยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่นๆ

อีกด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจที่แข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะร่วมพลังกัน เพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

๒.๓ เป็นชุมชนเรียนรู้คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัว อยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและ ความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติ หรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน หรือเป็น กระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งและกัน ผ่านการ แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนการ เป็นชุมชนเรียนรู้ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ร่วมกัน เพราะผลจากการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดหาวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

๒.๔ มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึก ชุมชน และจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการ เรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

๒.๕ มีการจัดการชุมชนที่ดีคือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการ ตนเองและชุมชนได้วางแผน และจัดกระบวนการดำเนินงาน และประเมินผลการพัฒนาชุมชนของ ตนเองได้ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๖ มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชน ต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึก และจิตวิญญาณของสมาชิก และองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

๒.๗ มีภาวะผู้นำชุมชน คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิก ได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิด หรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนเพียงผู้เดียว และทำประโยชน์ เพื่อชุมชน โดยสรุป ผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือผู้ที่เชื่อมประสาน แนวความคิดต่างๆ ของสมาชิก และองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

๒.๘ เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็ง พอที่จะช่วยเหลือ หรือพึ่งตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในยามที่ปกติและประสบกับภาวะวิกฤติต่างๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึ่งประสงค์

๒.๙ เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งมีผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ก็ทำให้คนและ ชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

๒.๑๐ เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทำ ให้ชุมชนดำรงอยู่ และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล้มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง^{๑๔}

^{๑๔} ชูบ กาญจนประการ, **แบบของผู้นำ**, วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ ฉบับพิเศษ ๒๕๓๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙,) หน้า ๔๓-๔๔.

สรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง และทำให้คนและชุมชนมีความสงบสุข มีกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

๒.๒ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

หลังจากที่ประเทศแถบซีกโลกตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษและอเมริกาได้เป็นผู้นำและต้นแบบในการปฏิวัติอุตสาหกรรม คือเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อยังชีพและค้าขายภายในประเทศเป็นหลัก มาสู่การผลิตเชิงอุตสาหกรรมเพื่อให้ได้ผลผลิตแบบเดียวกันในปริมาณมากซึ่งทำให้มีต้นทุนต่ำเพื่อการแข่งขันทางการค้าและมุ่งจำหน่ายระหว่างประเทศกันมากขึ้นนับแต่นั้นช่วงระยะ ๑ ศตวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดการใช้วัตถุดิบ การสังสมพหุติกรรมการบริโภค และการใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ไม่คุ้มค่าและมุ่งสนองตอบความสะดวกสบายมากกว่าความจำเป็นพื้นฐาน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละประเทศร่อยหรอลงอย่างมาก เช่น ทรัพยากรพลังงาน ทรัพยากรป่า ทรัพยากรแร่ และทรัพยากรน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ ของเสียที่ปล่อยออกจากการกระบวนการผลิตและการบริโภคสินค้าของพลได้ก่อให้เกิดมลพิษ การปนเปื้อน และสร้างผลกระทบทั้งแก่มนุษย์ ทรัพยากรน้ำ อากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ^{๑๕} ดังนั้น ประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงเริ่มรวมตัวกันสร้างกรอบแนวทางการพัฒนาใหม่โดยเกิดการพัฒนาคำคิดแบบที่เรียกว่า “การเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์” (Paradigm shift) ขึ้นส่งผลให้เกิด “กรอบแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน” นับแต่ปี ๒๕๑๕ เป็นต้นมาจากการที่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของสังคมโลกนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยเริ่มตั้งแต่องค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งเรียกร้องให้ชาวโลกคำนึงถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนเกินขีดจำกัด ผลจากการประชุมดังกล่าวทำให้ทั่วโลกหันมาให้ความสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมกันอย่างกว้างขวาง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาของโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อ “Brundland Commission” เพื่อทำการศึกษาเรื่องการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาซึ่งได้เผยแพร่เอกสารชื่อ “Our Common Future” ที่ได้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีทางการพัฒนาประเทศเสียใหม่ ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น รวมทั้งได้เสนอว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้ ต่อมาสหประชาชาติได้จัดการประชุมสุดยอดระดับโลกอีก ๒-๓ ครั้ง คือ “การประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” (UN Conference on Environment and Development : UNCED) ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในปีพ.ศ. ๒๕๓๔ โดยมี

^{๑๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย”, รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๒-๘.

เอกสารสำคัญคือ “แผนปฏิบัติการ ๒๑” ซึ่งเป็นเหมือนแผนแม่บทของโลกให้ประเทศภาคีสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมได้นำไปเป็นกรอบทิศทางพัฒนาประเทศให้ก้าวสู่ความยั่งยืน อีก ๕ ปีถัดมาสหประชาชาติก็ได้เป็นเจ้าภาพจัด “การประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน” (World Summit on Sustainable Development: WSSD) ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งประเทศต่างๆ ทั่วโลกกว่า ๑๘๐ ประเทศรวมทั้งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญใน “กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน” อย่างต่อเนื่องและร่วมกันลงนามรับมาเป็น “พันธกรณี” ร่วมกันที่จะพัฒนาประเทศและสังคมโลกให้น่าอยู่และยั่งยืน โดยมุ่งพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

จากรายงานของบรรษัทแลนก็เรียกร่องในสิ่งเหล่านี้ นั่นคือ การพัฒนาที่ตระหนักหรือคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม และการคิดถึงคนรุ่นหลังด้วย จึงได้รับการตอบรับและต้อนรับอย่างอบอุ่นจากวงการต่างๆ ซึ่งนอกจากนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืน ยังถูกมองว่า เป็นสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา และด้วยความที่ยังคลุมเครือ ก็เป็นการเปิดพื้นที่/ที่ว่างให้กับบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องเลือกตีความ/ให้ความหมายต่อสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” ในแบบฉบับที่ตัวเองต้องการได้ ไม่แตกต่างจากมโนทัศน์อื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็น “ความยุติธรรม” หรือ “ประชาธิปไตย” เป็นต้น เพราะคงไม่มีใครกล้าประกาศว่าไม่เห็นด้วย ไม่ชอบความยุติธรรม ไม่ชอบการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือแม้แต่ไม่ชอบการพัฒนาแบบยั่งยืน เพียงแต่จะมีรายละเอียดของเรื่องเหล่านี้แตกต่างกันไปเท่านั้น ฉะนั้น สิ่งที่รายงานของบรรษัทแลนกระทำก็คือ เปิดพื้นที่ชนิดใหม่ขึ้นในสังคม เพื่อให้บุคคล สถาบัน หน่วยงาน องค์กรแขนงต่างๆ เลือกประกาศจุดยืนทางศีลธรรมของตนเองผ่านวาทกรรมที่เรียกว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” ^{๑๖}

ความโดดเด่นของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืนอยู่ที่สามารถทำให้สิ่งที่ขัดแย้งกัน สิ่งที่ดีเหมือนว่าจะไปด้วยกันไม่ได้ในอดีต นั่นคือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (environmental protection) สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและอย่างราบรื่นโดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบบที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกตลาดและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความโดดเด่นของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน อยู่ที่สามสามารถสลายความเชื่อ ความหวาดวิตกในยุคทศวรรษ ๑๙๗๐s และ ๑๙๘๐s ที่มองว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมแบบที่ดำรงอยู่จะนำไปสู่การทำลายล้างโลกในที่สุด สิ่งที่การพัฒนาแบบยั่งยืนนำเสนออย่างสำคัญคือการรับผิดชอบต่อกัน และในฐานะที่การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นรากฐานของจริยธรรมในปัจจุบัน ความน่าสนใจของการพัฒนาแบบยั่งยืนเกี่ยวกับการประสานระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของวาทกรรมการพัฒนาแบบยั่งยืน ดูยังเป็นข้อเสนอที่น่าสนใจอย่างมากด้วย เนื่องจากเป็นทางเลือกที่สาม ระหว่างข้อเสนอที่ดูมีลักษณะสุดขั้ว ๒ แบบ คือแบบของนักนิเวศวิทยาอย่างลึกที่เรียกร่องให้ปฏิเสธสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” อย่างสิ้นเชิง กับแบบที่ชูการพัฒนาอย่างไม่ตั้งคำถามและไม่คำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมเลย ดังกรณีของทฤษฎีการให้ทันสมัยอย่างตะวันตกในอดีต

^{๑๖} ชัยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร, Development Discourse วาทกรรมการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาฯ, ๒๕๔๙), หน้า ๔๓-๕๕.

ฉะนั้น ด้วยเหตุผลต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมการพัฒนาแบบยั่งยืน จึงได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี แม้ว่าแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน จะได้รับความนิยมและยอมรับอย่างกว้างขวาง จนสามารถทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัญหาระดับโลก และได้รับความสนใจจากประเทศต่างๆ ทั่วโลก แต่ก็ได้หมายความว่าแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนสามารถลดทอนความรุนแรงของปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกลงได้อย่างฉับพลัน โดยมีต้องพูดถึงการขจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกให้หมดไป ซึ่งยังคงยังเป็นเรื่องห่างไกลมากขึ้นทุกที สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะว่าบรรดาพลังและกระบวนการในการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมต่างก็ยังคงดำรงอยู่ มิได้ถูกขจัดให้หมดสิ้นไปแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็สิ่งทีเรียกว่การพัฒนา การทำให้เป็นอุตสาหกรรม รวมถึงลัทธิบริโภคนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างขาดความรับผิดชอบเป็นที่น่าสงสัยว่าพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดในทางปฏิบัติ เพราะเท่าที่ผ่านมา ความไม่เท่าเทียมในสังคมยังคงดำรงอยู่ คนยากจนจำนวนมากขาดแคลนอาหารที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม ในประเทศโลกที่สาม หรือแม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้วก็ตาม นั่นคือการพัฒนาเท่าที่ผ่านมาได้สร้างปัญหาไว้มากมายซึ่งการแก้ปัญหาแบบประนีประนอมอย่างการพัฒนาแบบยั่งยืนนี้จะแก้ไขได้หรือไม่ เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกับผลประโยชน์จำนวนมากของชาติมหาอำนาจและบริษัทยักษ์ใหญ่ทั้งหลาย

โดยสรุปการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทโลกคือการพัฒนาที่มุ่งสู่คุณภาพของมิติ ๓ ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและไม่ทำให้นักรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเอง ความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” การใช้คำ Sustainable และ Sustainability มีนิยามอยู่ ๓ แนวใหญ่ด้วยกัน คือ

๑. แนวสังคม หมายถึงเรื่องเกี่ยวกับการสนองความต้องการพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องได้รับอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย และการบำบัดรักษายามเจ็บป่วย ในขณะเดียวกันก็หมายถึงการสนองความต้องการระดับสูงด้วย เช่น ความมั่นคง เสรีภาพ การศึกษาการมีงานทำ ความยั่งยืนทางสังคมอาจจะเน้นเรื่องการส่งเสริมความสุขสมบูรณ์ของมวลชนส่วนใหญ่ เป้าหมายสำคัญที่สุดของแนวนี้คือ การรักษาคุณภาพชีวิตให้มีระดับสูงอย่างยาวนาน

๒. แนวนิเวศ จุดเน้นอยู่ที่กระบวนการทางชีววิทยาของธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศในระยะยาว จำเป็นจะต้องมีการคุ้มครองทรัพยากรทางพันธุกรรมและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติ ในความหมายนี้ การจัดการและการรักษาระบบนิเวศรวมทั้งการสนับสนุนให้ชีวิตทั้งหลายอยู่รอดคือเป้าหมายสำคัญที่สุด

๓. แนวเศรษฐกิจ จะเน้นแต่เรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ถ้ากล่าวถึง “ความยั่งยืน” จะหมายถึง เศรษฐกิจขยายตัวอย่างยั่งยืนยาวนาน ในอัตราที่สูง แต่นักเศรษฐศาสตร์สีเขียว มีแนวคิดอีกแบบคือ กล่าวว่า เศรษฐกิจที่ยั่งยืน หมายถึง เศรษฐกิจที่คำนึงถึงระบบนิเวศและโลกธรรมชาติ การให้คุณค่าทางชีวิตจิตใจมากกว่าคำนึงถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมาจากศัพท์คำว่า “Sustainable” ที่แปลว่าความยั่งยืนเป็นคำที่มาจากภาษาลาตินคือ “Sus-tenere” ซึ่งหมายถึงการส่งเสริมหรือสนับสนุน (Uphold) หมายถึงความยั่งยืนนั้นเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมหรือกระบวนการเพื่อการสนับสนุน (Uphold) หรือปกป้อง (Defended) ความสามารถดำรงอยู่ได้^{๑๗}

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง”

องค์การสหประชาชาติได้บัญญัติศัพท์เฉพาะ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” “Sustainable Development” เพื่อกำหนดให้เป็นชื่อของเป้าหมายการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกต่อไปอันปรากฏในข้อตกลงระหว่างประเทศใน Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอเดอจาเนโรประเทศบราซิลเมื่อระหว่างวันที่ ๓-๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. ๑๙๙๒)^{๑๘} เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs) ทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals; MDGs) ซึ่งหมดอายุลงในปี ๒๕๕๘ โดยจะเป็นข้อผูกพันสำหรับชาติสมาชิกที่ได้ให้การรับรอง (๑๙๓ ประเทศ) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว จะถูกใช้เป็นเครื่องกำหนดทิศทางการพัฒนาทั้งของไทยและของโลกนับจากนี้ จวบจนปี ค.ศ.๒๐๓๐ ครอบคลุมระยะเวลา ๑๕ ปี ที่ประกอบด้วย ๑๗ เป้าหมาย (Goal) ๑๖๙ เป้าประสงค์ (Target)

การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกตีความไปตามกระแสความคิดของคนแต่ละกลุ่มซึ่งแตกต่างกันไปทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลทางความคิดที่ได้มาจากการประชุมของสมาชิกองค์การสหประชาชาติดังนี้^{๑๙}

๑. คำนียามคลาสสิกคือค่านิยมที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาโลกได้ให้ไว้ว่า “เป็นการอนุรักษ์ไว้” และ “เป็นการพัฒนาที่ปลอดภัยเพื่อสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนความสามารถของคนรุ่นหลังที่จะตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป”

๒. คำนียามของนักเศรษฐศาสตร์ “คุณสามารถเอาสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาทดแทนต้นทุนธรรมชาติได้หรือไม่” “ประโยชน์นั้นจะตกไปอยู่กับใคร?” “การดำรงอยู่และเติบโตนั้นเกิดขึ้นจากรายได้ของโลกไม่ใช่จากต้นทุน”หรือว่าอีกนัยหนึ่ง “การเพิ่มรายได้ประชาชาติอย่างต่อเนื่องหรือ

^{๑๗} Michael Redclift, Sustainable Development : Economic and the Environment. In M.Redclift and C. Sage (eds.), *Strategies for Sustainable Development : Local Agenda for theSouthern Hemisphere*, (U.K : John Wiley & Sons Ltd., ๑๙๙๔). หน้า ๔๔.

^{๑๘} อัญญาชัยนาม, *แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๑๙} ทอมสัน คอยส์วีสตี, “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, ในจดหมายจากลอนดอน, *โลกสีเขียว*, ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๖), หน้า ๔.

การพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่สิ้นสุด” คือ “ทฤษฎีที่เป็นไปไม่ได้” เพราะไม่สามารถทำให้การเติบโตดำเนินไปอย่างยั่งยืนบนโลกที่มีทรัพยากรจำกัด

๓. คำนิยามด้านการพัฒนาที่เหมาะสมในทางบริบทมากที่สุดได้แก่ “การตอบสนองความต้องการของมนุษย์รวมถึงการมีวิถีการดำเนินชีวิตมีทางเลือกมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างพอเหมาะพอควรการเคารพในสิทธิมนุษยชนการแสดงออกซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณการมีที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดีพอในขณะที่ต้องจำกัดการใช้ทรัพยากรที่สูงเกินไปได้ใช้ทรัพยากรที่ไม่สิ้นสูญอย่างยั่งยืนและคงความสามารถรองรับของเสียในขอบเขตท้องถิ่นและโลกเอาไว้”

๔. คำนิยามทางสิ่งแวดล้อมคือ “การรักษาระดับการบริโภคและมลพิษให้อยู่ภายในขอบเขตจำกัดทางนิเวศวิทยา” แต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าใครเป็นคนก่อมลพิษและใครได้ผลประโยชน์และใครเสียประโยชน์

๕. คำนิยาม “ธุรกิจเช่นเคย” นั่นคือ “การสร้างความสำเร็จเติบโตในวิถีที่คนรุ่นหลังจะต้องขอบคุณ” หรือ “โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม” แต่ความเสียหายด้านสังคมคงไม่เป็นอะไรใช้หรือไม่

๖. คำนิยามที่ว่า “มันมีใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่เป็นกระบวนการ” เป็นคำนิยามของผู้เชี่ยวชาญจริงๆ ได้แก่ “กระบวนการการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากรทิศทางการลงทุนและการเริ่มต้นพัฒนาทางเทคโนโลยีการเปลี่ยนแปลงสถาบันให้สอดคล้องกับความต้องการของอนาคตและปัจจุบัน” และอื่นๆ เช่น “เป็นกระบวนการผสมผสานและหรือประนีประนอมเป้าหมายทางเศรษฐกิจนิเวศวิทยาและสังคมเข้าไว้ด้วยกัน”

๗. คำนิยามด้านจริยธรรมได้แก่ “การดูแลระดับของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตของโลกสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นหลังให้ดำเนินการพัฒนาอย่างรอบคอบและเป็นธรรม”

๘. คำนิยามสี่เหลี่ยม “จำกัดความเจริญเติบโตของประชากรเพื่อที่มนุษย์จะได้มีชีวิตอย่างกลมกลืนกับโลกและมีสิทธิไม่มากไปกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ” นี่เป็นการยอมตายอย่างเลือดเย็นหรือ? จะใช้นโยบายบังคับให้หนึ่งครอบครัวมีเด็กได้คนเดียวหรือ? เป็นการลงโทษคนจนหรือ?

๙. คำจำกัดความจากรายงานของธนาคารโลก “ทุกสิ่งภายใต้หนึ่งเดียว” เป็นคำนิยามที่หยิบใช้ง่ายเพื่อที่จะแสดงถึงความใจกว้างและความโอบอ้อมของทุกคน “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเป้าหมายระยะยาวที่รักษาระดับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจโดยสัมพันธ์กับข้อจำกัดทางนิเวศวิทยา เป็นการแบ่งปันทรัพยากรและโอกาสระหว่างคนรุ่นนี้และคนรุ่นต่อไปอย่างเท่าเทียมกัน และในช่วงคนรุ่นนี้การแบ่งปันทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ ก็คือ การคิดรวมต้นทุนทางธรรมชาติเข้าไปในต้นทุนการผลิตด้วย”

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs)

เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDGs) ที่ ๑๘๙ ประเทศทั่วโลก รวมทั้งไทย ได้ตกลงร่วมกันให้เป็นวาระการพัฒนาของโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ อันประกอบด้วยเป้าหมายหลัก ๘ ข้อ ได้แก่

(๑) ขจัดความยากจนและความหิวโหย

(๒) ให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา

- (๓) ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศและบทบาทสตรี
- (๔) ลดอัตราการตายของเด็ก
- (๕) พัฒนาสุขภาพของสตรีมีครรภ์
- (๖) ต่อสู้กับโรคเอดส์ มาลาเรีย และโรคสำคัญอื่น ๆ
- (๗) รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

(๘) ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาในประชาคมโลก ซึ่งถูกใช้ใน ช่วง ๑๕ ปีมา นี้ กำลังจะสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ UN จึงได้ริเริ่มกระบวนการหารือเพื่อกำหนดวาระการพัฒนา ภายหลังปี ค.ศ. ๒๐๑๕ (post-๒๐๑๕ development agenda) ตามกระบวนการที่ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยประเด็นสำคัญของวาระการพัฒนาภายหลังปี ค.ศ. ๒๐๑๕ คือ การจัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals–SDGs) โดยเป็นการดำเนินการต่อเนื่องจาก แถลงการณ์แห่งสหประชาชาติ (Millennium Declaration) เพื่อประเมินเป้าหมายการพัฒนาแห่ง สหประชาชาติ (Millennium Development Goals: MDGs) และกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ พัฒนา ประเทศเพื่อขจัดความยากจน ความหิวโหย ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม เทคโนโลยีที่เป็น มิตรกับสิ่งแวดล้อม ดูแลสิ่งแวดล้อม และพร้อมรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ อีกทั้งเพิ่มเนื้อหา การพัฒนาที่ยั่งยืนให้ครอบคลุมโดยยึดถือหลักสำคัญว่า “No one left behind”

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ริเริ่มจากการ ประชุม Rio+๒๐ โดยปรากฏอยู่ในผลการประชุมที่มีชื่อว่า “The Future We Want” ทั้งนี้เพื่อเป็น การต่อเนื่องจาก MDGs ซึ่งจะสิ้นสุดในปี ค.ศ. ๒๐๑๕ ในการนี้มีการจัดตั้ง Open Working Group on Sustainable Development Goals: OWG เพื่อดำเนินการจัดทำเป้าหมาย (Goals) และ เป้าประสงค์ (Targets) ขึ้น OWG ประกอบไปด้วยประเทศต่างๆ ๗๐ ประเทศ แบ่งเป็น ๓๐ กลุ่ม ประเทศ โดยประเทศไทยจัดอยู่กับ ราชอาณาจักรภูฏาน และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม OWG มีหน้าที่ในการจัดทำข้อเสนอ Goals และ Targets โดยได้รับข้อมูลสนับสนุนการทำงานจากระบบ สนับสนุนทางเทคนิคของสหประชาชาติ (UN System Technical Support Team: TST) โดย ข้อเสนอ Goals และ Targets เสร็จสิ้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ.๒๐๑๔ เสนอในการ ประชุมสมัชชาใหญ่ แห่งสหประชาชาติ ครั้งที่ ๖๘ (68th United Nations General Assembly: UNGA) กระบวนการ จัดทำตัวชี้วัดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goal Indicators: SDGs indicators) เริ่มดำเนินการภายหลังจากได้ข้อเสนอ Goals และ Targets โดย คณะกรรมาธิการด้าน สถิติ แห่งสหประชาชาติ (United Nations Statistical Commission: UNSC) ได้รวบรวมตัวชี้วัดที่ ได้รับการเสนอจาก หน่วยงานเฉพาะด้าน และหน่วยงานสหประชาชาติอื่นๆ จัดทำเป็นรายการตัวชี้วัด ขั้นต้นที่ถูกรับเสนอ (List of proposed preliminary indicators) พร้อมเอกสารความเป็นมาของตัวชี้วัด (Background of List of proposed preliminary indicators)

ในปีนี้สหประชาชาติจะประกาศเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) โดยเปลี่ยนจากกรอบคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบ ๓ เสาหลัก (Pillars) มาสู่กรอบคิดใหม่ที่มองการพัฒนาเป็นมิติ (Dimensions) เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มีความ เชื่อมโยงกัน เพื่อลดข้อจำกัดของการส่งเสริมการพัฒนาในแบบแยกส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากกรอบ ความคิดแบบเสาหลัก

หลักการสำคัญของ SDGs

ที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ (UN General Assembly) ณ กรุงนิวยอร์ก ได้มีการรับรอง "เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก ๑๗ ประการ" (The Global Goals for Sustainable Development) ประกอบด้วย

- เป้าหมายที่ ๑ ขจัดความยากจนในทุกรูปแบบ ทุกที่
- เป้าหมายที่ ๒ ขจัดความหิวโหย บรรลุเป้าความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการที่ดีขึ้น และส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
- เป้าหมายที่ ๓ ทำให้แน่ใจถึงการมีสุขภาพะในการดำรงชีวิต และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุ
- เป้าหมายที่ ๔ ทำให้แน่ใจถึงการได้รับการศึกษาที่ได้คุณภาพอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง และส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน
- เป้าหมายที่ ๕ บรรลุถึงความเท่าเทียมทางเพศ และเสริมสร้างพลังให้แก่สตรีและเด็กหญิงทุกคน
- เป้าหมายที่ ๖ ทำให้แน่ใจว่าเรื่องน้ำและการสุขาภิบาลได้รับการจัดการอย่างยั่งยืน และมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน
- เป้าหมายที่ ๗ ทำให้แน่ใจว่าทุกคนสามารถเข้าถึงพลังงานที่ทันสมัยยั่งยืน เชื่อถือได้ตามกำลังซื้อของตน
- เป้าหมายที่ ๘ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและทั่วถึงให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ส่งเสริมศักยภาพการมีงานทำและการจ้างงานเต็มที่ และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน
- เป้าหมายที่ ๙ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรม
- เป้าหมายที่ ๑๐ ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ
- เป้าหมายที่ ๑๑ ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน
- เป้าหมายที่ ๑๒ ทำให้แน่ใจถึงการมีแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน
- เป้าหมายที่ ๑๓ ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น
- เป้าหมายที่ ๑๔ อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ ๑๕ พิทักษ์ อนุรักษ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้กับการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งและฟื้นฟูความเสื่อมโทรมของที่ดิน และหยุดยั้งการสูญเสียดินหลากหลายทางชีวภาพ
- เป้าหมายที่ ๑๖ ส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการเข้าถึงความยุติธรรมโดยถ้วนหน้า และสร้างให้เกิดสถาบันอันเป็นที่พึงของส่วนรวม มีประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับในทุกระดับ

เป้าหมายที่ ๑๗ เสริมสร้างความเข้มแข็งในวิธีการปฏิบัติให้เกิดผล และสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายทั้ง ๑๗ ข้อนั้นอาศัยกรอบแนวคิดที่มองการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านมิติที่เชื่อมโยงกันของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่มาจากกรรวบรวมความเห็นและข้อเสนอจากประชาชนจากทุกประเทศทั่วโลก ที่จะใช้เป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนาาร่วมกันในอีก ๑๕ ปีข้างหน้าจนถึงปี ๒๕๗๓ เพื่อทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีเป้าหมายร่วมในการมุ่งขจัดความยากจนของประชากรโลกทั้งสิ้น ๘๓๖ ล้านคนทั่วโลกให้หมดสิ้นไปภายในปี ๒๕๗๓

ด้วยเหตุนี้ องค์การสหประชาชาติจึงเน้นย้ำความสำคัญของเป้าหมายข้อ ๑๗ ที่เน้นการสร้างภาคีความร่วมมือเพื่อผลักดันให้ถึงเป้าหมาย (Partnerships for Goals) ซึ่งส่งเสริมการทำงานร่วมกันจากทุกภาคส่วน ทั้งในประเทศและในระดับนานาชาติเพื่อสนับสนุนการระดมเงินทุน เทคโนโลยี การยกระดับศักยภาพของส่วนราชการและองค์กรสาธารณประโยชน์ และความรับผิดชอบต่อเป้าหมายร่วมกัน

โดยปี ๒๕๕๘ สหประชาชาติ ได้ประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals; SDGs) ทดแทนเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals; MDGs) ซึ่งหมดอายุลงในปี ๒๕๕๘ โดยจะเป็นข้อผูกพันสำหรับชาติสมาชิกที่ได้ให้การรับรอง (๑๙๓ ประเทศ) ในการประชุมสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (United Nations General Assembly – UNGA) ประกอบด้วย ๑๗ เป้าหมาย (Goal) ๑๖๙ เป้าประสงค์ (Target)

๑. ขจัดความยากจน ขจัดความยากจนทุกรูปแบบ ทุกสถานที่ ในทั่วโลก ผู้คนมากกว่า ๘๐๐ ล้านคน ยังคงอยู่ได้ด้วยเงินน้อยกว่า ๑.๒๕ ดอลลาร์ต่อวัน หลายคนยังขาดการเข้าถึงอาหาร น้ำดื่มที่สะอาดและสุขอนามัยที่เพียงพอ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในประเทศ เช่น จีนและอินเดีย ได้ช่วยยกระดับประชากรออกจากความยากจน แต่ความเติบโตในเรื่องดังกล่าวก็ยังไม่มีความสม่ำเสมอเท่าใดนัก ประชากรผู้หญิงมีสัดส่วนที่อยู่ในความยากจนมากกว่าผู้ชาย เนื่องจากการเข้าถึงที่ไม่เท่ากันในเรื่องค่าแรงงาน การศึกษาและทรัพย์สิน

SDGs มีเป้าหมายที่จะขจัดความยากจนในทุกรูปแบบให้แล้วเสร็จภายในปี ๒๕๗๓ ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงในการเข้าถึงทรัพยากรและการบริการขั้นพื้นฐาน รวมถึงช่วยเหลือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและภัยพิบัติที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศ

๒. ขจัดความหิวโหย การขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้ได้เห็นสัดส่วนของประชากรที่ขาดแคลนอาหารลดลงเกือบครึ่งหนึ่ง ประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากที่เคยได้รับความทุกข์จากความอดอยากและความหิวโหย ซึ่งในขณะนี้ ประเทศเหล่านั้นสามารถให้ความช่วยเหลือทางโภชนาการแก่ผู้ด้อยโอกาสได้เป็นจำนวนมาก มีความคืบหน้าอย่างมากในเรื่องการกำจัดความหิวโดยในภาคกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อเมริกา และประเทศกลุ่มแคริบเบียน

เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะขจัดความหิวโหยและความอดอยากทุกรูปแบบ ให้แล้วเสร็จภายในปี ๒๕๗๓ เพื่อให้แน่ใจว่าทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและผู้ด้อยโอกาสจำนวนมาก ได้รับการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าทางโภชนาการตลอดทั้งปี เป้าหมายนี้ยังเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรอย่างยั่งยืน การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่และกำลังการผลิตของเกษตรกรรายย่อย ที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งที่ดินทำกิน เทคโนโลยีและการตลาดอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้ความร่วมมือระหว่างประเทศก็เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างความเชื่อมั่นในการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร จะสามารถยุติความอดอยากและความหิวโหยได้ภายในปี ๒๕๗๓ โดยดำเนินการร่วมกับเป้าหมายอื่นๆ ที่กำหนดไว้

๓. มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี รับรองการมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุ ตั้งแต่การสร้างเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างมีคุณค่าในหน้าประวัติศาสตร์ จากการลดการเสียชีวิตของเด็ก การปรับปรุงสุขภาพของมารดาและการต่อสู้กับเชื้อเอชไอวี/เอดส์ มาลาเรียและโรคอื่นๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๓๓ สามารถป้องกันการเสียชีวิตของเด็กทั่วโลก โดยลดลงกว่า ๕๐% และการเสียชีวิตของมารดาก็สามารถลดลงได้ ๔๕% ในทั่วโลก ภาวะการติดเชื้อเอชไอวีและเอดส์ที่เกิดขึ้นใหม่ สามารถลดลงได้ ๓๐% ในระหว่างปี ๒๕๔๓ ถึงปี ๒๕๕๖ และมากกว่า ๖,๒๐๐,๐๐๐ ชีวิตได้รับป้องกันจากโรคมมาลาเรีย

การเสียชีวิตเหล่านี้สามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการป้องกันและการรักษา การศึกษา แคมเปญการสร้างภูมิคุ้มกันของโรคและการดูแลสุขภาพเพศและระบบสืบพันธุ์ เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความมุ่งมั่นที่จะยุติการระบาดของโรคเอดส์ วัณโรคมมาลาเรียและโรคติดต่ออื่นๆ ภายในปี ๒๕๗๓ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าและจัดให้มีการเข้าถึงยาและวัคซีนอย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพสำหรับทุกคน การสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาวัคซีนก็เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการนี้เช่นเดียวกับการเข้าถึงยาในราคาที่เหมาะสม

๔. การศึกษาที่เท่าเทียม รับรองการศึกษาที่เท่าเทียมและทั่วถึง ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคนตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ มีความคืบหน้าเป็นอย่างมากในการบรรลุเป้าหมายเรื่องของผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา อัตราการลงทะเบียนเรียนรวมในประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ ๙๑ ในปี ๒๕๕๘ และจำนวนของเด็กทั่วโลกที่ไม่ได้รับการศึกษาลดลงได้เกือบครึ่งหนึ่ง นอกจากนี้ อัตราผู้ที่มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ยังเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก และเด็กผู้หญิงได้ไปโรงเรียนมากขึ้นกว่าเดิม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความสำเร็จอันยอดเยี่ยม

การประสบความสำเร็จครอบคลุมถึงการศึกษามีคุณภาพ ซึ่งตอกย้ำความเชื่อที่พิสูจน์แล้วว่าการศึกษาเป็นหนึ่งในแรงขับเคลื่อนที่มีประสิทธิภาพสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายนี้ทำให้แน่ใจว่าเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายทุกคนจะได้รับสำเร็จศึกษาฟรีในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดให้มีการฝึกอบรมอาชีพในราคาที่เหมาะสมอย่างเท่าเทียมกัน และขจัดความไม่เสมอภาคทางเพศและความเหลื่อมล้ำ ด้วยความมุ่งมั่นที่จะประสบผลสำเร็จในการเข้าถึงหลักสากลเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้นอย่างมีคุณภาพ

๕. ความเท่าเทียมทางเพศ บรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง ในปี ๒๕๔๓ UNDP ร่วมกับ พันธมิตรของ UN และประชาคมโลกให้ความเสมอภาคทางเพศเป็นศูนย์กลางในการทำงาน มีผู้หญิงจำนวนมากขึ้นที่ได้เรียนในโรงเรียน เมื่อเทียบกับ ๑๕ ปีที่

ผ่านมา และในภูมิภาคส่วนใหญ่ ก็มีความเท่าเทียมกันทางเพศในการศึกษาระดับประถมศึกษา ในขณะที่ ผู้หญิงสามารถทำงานนอกบ้านและได้รับค่าแรงจากงาน ที่ไม่ใช่ทำการเกษตรได้ถึง ๔๑% เมื่อเทียบกับปี ๒๕๓๓ ซึ่งมีเพียง ๓๕%

SDGs มีจุดหมายที่จะสร้างความสำเร็จเหล่านี้เพื่อให้แน่ใจว่ามีการยุติการเลือกปฏิบัติต่อ ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงในทุกที่ แต่ในบางภูมิภาคยังคงมีความไม่เท่าเทียมกันในเบื้องต้นสำหรับการ เข้าถึงค่าจ้าง และยังคงมีช่องว่างที่มีนัยสำคัญระหว่างชายและหญิงในตลาดแรงงาน ความรุนแรงทาง เพศและการละเมิดทางเพศ การใช้แรงงานที่ผิดกฎหมาย และการแบ่งแยกชนชั้นของประชาชนยังคง เป็นอุปสรรคใหญ่ในเรื่องนี้

๖. การจัดการน้ำและสุขาภิบาล คุ้มครองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและสุขาภิบาลที่ยั่งยืน ปัญหาการขาดแคลนน้ำส่งผลกระทบต่อประชาชนทั่วโลกมากกว่า ๔๐ % และคาดว่าจะมีการเพิ่มขึ้น ของอุณหภูมิโลกที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แม้ว่าประชาชน ๒,๑๐๐ ล้านคน ได้รับการเข้าถึงการสุขาภิบาลน้ำที่ดีขึ้นตั้งแต่ปี ๒๕๓๓ แต่การขาดแคลนอุปกรณ์สำหรับน้ำดื่มที่ ปลอดภัยยังคงเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบต่อทุกทวีป ภายในปี ๒๕๗๓ การทำให้มีน้ำดื่มที่ ปลอดภัยและราคาเหมาะสม จำเป็นต้องมีการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม โดยจัดให้มีสิ่ง อำนวยความสะดวกด้านสุขอนามัยและส่งเสริมสุขอนามัยในทุกระดับ ปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศน์ที่ เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น ป่าไม้ ภูเขาและแม่น้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดูแล การที่จะลดการขาด แคลนน้ำ นอกจากนี้ ความร่วมมือระหว่างประเทศ ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะส่งเสริมให้มีการใช้น้ำอย่างมี ประสิทธิภาพและสนับสนุนเทคโนโลยีการบำบัดน้ำในประเทศที่กำลังพัฒนา

๗. พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ คุ้มครองการมีพลังงานที่ทุกคนเข้าถึงได้ เชื้อถือได้ ยั่งยืนทันสมัย ระหว่างปี ๒๕๓๓ ถึงปี ๒๕๕๓ จำนวนประชากรมีการเข้าถึงไฟฟ้าเพิ่มขึ้น ๑,๗๐๐ ล้าน คนทั่วโลกและยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องถึงพลังงานราคาถูก เศรษฐกิจทั่วโลก พึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิลและการเพิ่มขึ้นของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกซึ่งนั่นคือการสร้างการ เปลี่ยนแปลงที่รุนแรงต่อระบบภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลถึงทุกทวีปทั่วโลก

ภายในปี ๒๕๗๓ มีเป้าหมายที่จะทำให้เกิดการผลิตไฟฟ้าที่เหมาะสมในทุกที่ ซึ่งหมายถึงการ ลงทุนในแหล่งพลังงานสะอาด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลมและพลังงานความร้อน การนำ มาตราฐานการประหยัดค่าใช้จ่ายที่มีประสิทธิภาพมาใช้ในอาคารและอุตสาหกรรมสำหรับความ หลากหลายของเทคโนโลยียังสามารถลดการใช้ไฟฟ้าทั่วโลกได้ ๑๔% ซึ่งหมายถึงการลดการใช้งาน โรงไฟฟ้าขนาดกลาง ประมาณ ๑,๓๐๐ แห่ง การขยายโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อให้ มีแหล่งที่มาของพลังงานสะอาดในประเทศที่กำลังพัฒนา เป็นเป้าหมายสำคัญที่ทั้งการขยายโครงสร้าง และการพัฒนาเทคโนโลยีสามารถส่งเสริมการเจริญเติบโตและช่วยเหลือสิ่งแวดล้อมได้

๘. การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ ต่อเนื่องครอบคลุมและยั่งยืน การจ้างงานที่มีคุณค่า โดยใน ๒๕ ปีที่ผ่านมา จำนวนคนงานที่ประสบ ปัญหาความยากจนได้ลดลงอย่างมาก แม้จะมีผลกระทบที่ยาวนานของวิกฤตเศรษฐกิจจากปี ๒๕๕๑/ ๒๕๕๒ ในประเทศที่กำลังพัฒนา ชนชั้นกลางถือเป็น ๓๔% ของการจ้างงานทั้งหมด โดยตัวเลขนี้ เพิ่มขึ้นกว่าสามเท่าจากปี ๒๕๓๔ ถึง ๒๕๕๘ เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะ ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนโดยบรรลุเป้าหมายการผลิตในระดับที่สูงขึ้นและผลิต

ผ่านนวัตกรรมทางเทคโนโลยี สนับสนุนนโยบายที่ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการและการสร้างงานซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับมาตรการที่มีประสิทธิภาพที่จะกำจัดการบังคับใช้แรงงานทาสและการค้ามนุษย์ ด้วยเป้าหมาย ภายในปี ๒๕๗๓ เพื่อให้เกิดการจ้างงานเต็มรูปแบบและมีประสิทธิภาพ และการทำงานที่เหมาะสมสำหรับผู้หญิงและผู้ชายทุกคน

๙. อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นกุญแจสำคัญในการหาทางแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนให้กับความท้าทายทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดให้มีชิ้นงานใหม่และส่งเสริมประสิทธิภาพในการใช้พลังงาน การส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ยั่งยืนและการลงทุนในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และนวัตกรรม เหล่านี้เป็นวิธีที่สำคัญที่จะช่วยสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและนวัตกรรมเป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนา ๑๗ ข้อ ในวาระการจัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) วิธีการแบบบูรณาการเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดความคืบหน้าไปยังเป้าหมายอื่นๆ

๑๐. ลดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมของรายได้มีอัตราเพิ่มขึ้น ๑๐% ของคนร่ำรวยที่สุด มีรายได้เป็น ๔๐% ของรายได้รวมทั่วโลก ผู้ที่ยากจนที่สุด ๑๐% ทำได้รายได้เพียง ๒ - ๗% ของรายได้รวมทั่วโลก ในประเทศกำลังพัฒนา ความไม่เท่าเทียมเพิ่มขึ้น ๑๑ % ตามการเจริญเติบโตของประชากร ความไม่เท่าเทียมด้านรายได้เป็นปัญหาระดับโลกที่ต้องการการแก้ไข ซึ่งปัญหานี้เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงกฎระเบียบข้อบังคับ การตรวจสอบของตลาดการเงินและสถาบันด้านการเงิน การส่งเสริมการช่วยเหลือด้านการพัฒนา และการลงทุนโดยตรงจากต่างชาติไปยังภูมิภาคที่มีความจำเป็นมากที่สุด การอำนวยความสะดวกในการอพยพย้ายถิ่นที่ปลอดภัยและการเคลื่อนย้ายของผู้คนก็เป็นสิ่งสำคัญในการแก้ไขปัญหาการแบ่งเขตแดน

๑๑. เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างยั่งยืน การเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองในประเทศที่กำลังพัฒนา ควบคู่ไปกับการเพิ่มขึ้นในการย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่เมือง ซึ่งนำไปสู่ความเจริญในเมืองขนาดใหญ่ ในปี ๒๕๕๓ มี ๑๐ เมืองใหญ่ที่มีพลเมืองจำนวน ๑๐ ล้านคนหรือมากกว่านั้น ในปี ๒๕๕๗ มีเมืองขนาดใหญ่ถึง ๒๘ เมือง ผู้อยู่อาศัยรวม ๔๕๓,๐๐๐,๐๐๐ คน

ความยากจนมักจะกระจุกตัวอยู่ในเมือง รัฐบาลระดับชาติและระดับท้องถิ่นต้องพยายามจัดการเพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่เหล่านั้น การทำให้เมืองปลอดภัยและยั่งยืนหมายถึง การทำให้เข้าถึงที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยและเหมาะสมและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแออัด นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับการลงทุนเรื่องการขนส่งสาธารณะ การสร้างพื้นที่สาธารณะสีเขียว และการปรับปรุงการวางผังเมืองและการจัดการในลักษณะแบบมีส่วนร่วม

๑๒. แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน การที่จะบรรลุเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นต้องลดรอยเท้าทางนิเวศลงอย่างเร่งด่วน โดยการเปลี่ยนแปลงการผลิตและการบริโภคสินค้าและทรัพยากร การเกษตรกรรมเป็นผู้ใช้น้ำรายใหญ่ที่สุดในโลก และในขณะนี้มีการจัดการน้ำให้ถึง ๗๐% ของผู้ใช้น้ำทั้งหมด การจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและวิธีการกำจัดขยะที่เป็นพิษและมลพิษเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนี้ การส่งเสริมให้มีการรีไซเคิลและลดขยะมูลฝอยในอุตสาหกรรม

ธุรกิจและผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญเท่าเทียมกับการสนับสนุนประเทศกำลังพัฒนาเพื่อก้าวเข้าสู่แผนการบริโภคที่ยั่งยืนภายในปี ๒๕๗๓

๑๓. การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ การปล่อยก๊าซเรือนกระจกยังคงเพิ่มขึ้น จากปี ๒๕๓๓ มากกว่า ๕๐% นอกจากนี้ ภาวะโลกร้อนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันยาวนานกับระบบสภาพภูมิอากาศ ซึ่งผลลัพธ์ที่ตามมาอาจไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าหากไม่เริ่มดำเนินการ ในตอนนี้ การสร้างความเข้มแข็ง ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวของภูมิภาคที่มีความเสี่ยง เช่น ประเทศที่ไม่มีทางออกทะเล และประเทศที่เป็นเกาะ จำเป็นต้องร่วมมือกันเพื่อพยายามสร้างความตระหนักรู้และบูรณาการมาตรการเข้าไปในนโยบายและกลยุทธ์ระดับชาติ ซึ่งยังคงมีความเป็นไปได้ด้วยเจตจำนงทางการเมืองและความหลากหลายของมาตรการทางเทคโนโลยีที่สามารถจำกัดการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกได้ถึงสององศาเซลเซียสซึ่งจำกัดได้มากกว่าก่อนยุคอุตสาหกรรม สิ่งนี้จำเป็นต้องดำเนินการร่วมกันอย่างเร่งด่วน

๑๔. การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความหลากหลายทางชีวภาพทางทะเลและชายฝั่งในปัจจุบันนี้ ๓๐% ของปลาทะเลของโลกได้ถูกใช้ไปเกินขนาด ซึ่งต่ำกว่าระดับที่สามารถผลิตผลทดแทนที่ยั่งยืนให้ได้ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) สร้างกรอบการทำงานเพื่อการจัดการอย่างยั่งยืนและปกป้องระบบนิเวศทางชายฝั่งและทางทะเลจากภาวะมลพิษจากแหล่งบนบก ตลอดจนจัดการปัญหาผลกระทบของการเป็นกรดของมหาสมุทร เสริมสร้างการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของทรัพยากรทะเลผ่านกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งจะสามารถช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นกับมหาสมุทร

๑๕. การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน ความเสื่อมโทรมในปัจจุบันของที่ดินแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนและการสูญเสียที่ดินทำกิน ๓๐ – ๓๕ ครั้ง ภัยแล้งและการแปรสภาพเป็นทะเลทรายก็ยังคงเพิ่มขึ้นในแต่ละปี รวมจำนวนการสูญเสียถึง ๑๒ ล้านเฮกเตอร์ และส่งผลกระทบต่อชุมชนที่ยากจนทั่วโลก จาก ๘,๓๐๐ สายพันธุ์สัตว์ที่เป็นที่รู้จัก มีจำนวน ๘% ที่กำลังจะสูญพันธุ์และอีก ๒๒% มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก อาทิ ป่าไม้ พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่กึ่งแห้งแล้ง และภูเขา ภายในปี ๒๕๖๓ การส่งเสริมการจัดการป่าอย่างยั่งยืนและแก้ไขการตัดไม้ทำลายป่าก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยบรรเทาผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ควรต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อที่จะลดการสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน

๑๖. สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน สันติภาพ ความมั่นคง สิทธิมนุษยชนและการปกครองที่มีประสิทธิภาพบนพื้นฐานของหลักนิติธรรมเป็นการรวมกันที่สำคัญเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในโลกที่ถูกแบ่งแยกมากขึ้น บางภูมิภาคได้รับสิทธิ์ในความสงบ การรักษาความปลอดภัย ความเจริญ อย่างเต็มที่และต่อเนื่อง ในขณะที่ภูมิภาคอื่นตกอยู่ในวงจรของความขัดแย้งและความรุนแรงที่ดูเหมือนว่าจะไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถหลีกเลี่ยงได้และควรจะต้องได้รับการแก้ไข

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มุ่งมั่นที่จะลดความรุนแรงทุกรูปแบบ พร้อมทำงานร่วมกับรัฐบาลและชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความไม่มั่นคงอย่างยั่งยืน การส่งเสริมการปกครองด้วยกฎหมายและการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เป็นกุญแจสำคัญในกระบวนการนี้ เช่นเดียวกับการลดอาวุธผิดกฎหมาย ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประเทศกำลังพัฒนาในสถาบันการปกครองทั่วโลก

๑๗. ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โลกยุคปัจจุบันมีการเชื่อมต่อกันมากขึ้นกว่าเดิม การพัฒนาในการเข้าถึงเทคโนโลยีและความรู้เป็นสิ่งสำคัญในการแบ่งปันความคิดและสนับสนุนนวัตกรรม การประสานงานด้านนโยบายจะช่วยให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถจัดการหนี้ได้ เช่นเดียวกับการส่งเสริมการลงทุนเพื่อการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้ประสบผลในการเติบโตและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าหมายนี้มุ่งมั่นที่จะเพิ่มความร่วมมือระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา (North-South) และความร่วมมือระหว่างประเทศกำลังพัฒนา (South-South) โดยการสนับสนุนแผนระดับชาติเพื่อการบรรลุเป้าหมาย ส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศและช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มอัตราการส่งออก ซึ่งนี่คือส่วนประกอบทั้งหมดที่จะช่วยให้ประสบผลสำเร็จในหลักเกณฑ์สากลและระบบการค้าที่เสมอภาค ซึ่งเป็นสิ่งที่ยุติธรรม เปิดกว้างและเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

ในด้านการศึกษา มีเป้าหมายและสาระสำคัญคือให้จัดการศึกษาแก่เด็กเยาวชนทุกคน ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงมัธยมศึกษา รวมทั้งสร้างเสริมโอกาส "การเรียนรู้ตลอดชีวิต" แก่ประชาชน ซึ่งถือเป็นความท้าทายของประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนาที่ยังมีเด็กและเยาวชนอีกกว่า ๑๒๔ ล้านคนที่ยากขาดโอกาสทางการศึกษา เพราะจากการประมาณการพบว่าจำเป็นต้องใช้งบประมาณปีละกว่า ๓๙,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อปี ตลอด ๑๕ ปีข้างหน้าเพื่อบรรลุเป้าหมาย โดยสถาบันการศึกษา และ “กองทุนการศึกษาโลก” (Global Partnership for Education: GPE) จึงเป็นหนึ่งในตัวอย่างการร่วมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีหน้าที่ระดมทรัพยากรจากประเทศพัฒนาแล้วเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของกองทุนเพื่อช่วยเหลือประเทศสมาชิกที่ต้องการการสนับสนุนด้านทรัพยากร องค์ความรู้ทางวิชาการ และนวัตกรรมจัดการที่จำเป็นต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านการศึกษาให้ได้เพื่อสนับสนุนงานด้านการศึกษาขององค์การยูเนสโก และประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติทั่วโลก โดย Ms. Alice Albright ผู้จัดการกองทุนการศึกษาโลก ได้ใช้โอกาสในการประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติสมัยที่ ๗๐ จัดตั้งคณะทำงานซึ่งประกอบด้วยผู้นำประเทศต่างๆ และผู้อำนวยการใหญ่องค์การยูเนสโกเพื่อการระดมทุนสนับสนุนการศึกษาโลก (Commission on Financing Global Education) ให้ได้ตามเป้าหมาย ๓๙,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือประมาณ ๑๔ ล้านล้านบาท ต่อปีเพื่อช่วยให้ประเทศด้อยพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลกประสบความสำเร็จ

สำหรับประเทศไทยเองนั้น นอกจากการพัฒนาใน ๓ มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมตามแนวทางของ SDGs แล้ว ประเทศไทยยังให้ความสำคัญกับมิติทางการศึกษาและวัฒนธรรมอีกด้วย การจะบรรลุความสำเร็จของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์นักพัฒนาที่ทรงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและ

ระดับนานาชาติได้พระราชทานเข็มทิศการพัฒนาไว้ให้ทุกภาคส่วนน้อมนำไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม นั่นคือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขในการดำเนินชีวิตและสร้างสัมฤทธิ์ผลแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธต้องมีการพัฒนาแยกเป็น ๒ ส่วนส่วนหนึ่งคือการพัฒนาคนเรียกว่าภาวนาและอีกส่วนหนึ่งคือการพัฒนาวัตถุพัฒนาสภาพแวดล้อมเรียกว่าวัฒนาหรือพัฒนาคนที่ยั่งยืนแนวพุทธว่าองค์ประกอบฝ่ายมนุษย์มีความสำคัญยิ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญที่สุดกับเรื่องการพัฒนาคนเป็นแกนกลางจึงต้องมีการพัฒนามนุษย์โดยถือเอาการพัฒนาคนและเอามนุษย์ที่มีการพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งระบบการพัฒนามนุษย์ประกอบด้วย ๓ ด้านของการดำรงชีวิตของมนุษย์คือพฤติกรรมจิตใจและปัญญาซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกันและส่งผลต่อกันเป็นปัจจัยแก่กันในกระบวนการพัฒนาจึงต้องพัฒนาเต็มทั้งคนและด้วยเหตุที่มนุษย์มีปัจจัยที่มีเจตน์จำนงหรือเป็นปัจจัยตัวกระทำในขณะที่ตัวมนุษย์เองมีความหมายสองส่วนคือในฐานะบุคคลที่เป็นส่วนร่วมในสังคมและในฐานะชีวิตที่เป็นสภาวะอันมีในธรรมชาติคือธรรมชาติส่วนหนึ่งการแก้ปัญหาด้วยบูรณาการก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติไปดีด้วยกันและดีขึ้นด้วยกันอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงหมายถึงการพัฒนาคนครบทั้งพฤติกรรมจิตใจและปัญญาและให้คนที่พัฒนาเต็มระบบเป็นแกนกลางหรือปัจจัยตัวกระทำนำการพัฒนาคนและคนที่พัฒนาแล้วนั้นไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ของการพัฒนาคือทั้งมนุษย์สังคมธรรมชาติและเทคโนโลยี

หลักการเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธคือการพัฒนาคนตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อนจึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผลคือระบบแห่งไตรสิกขาได้แก่ศีลสมาธิปัญญาโดยเน้นเฉพาะประเด็นที่พึงพัฒนาเป็นสำคัญดังนี้

ด้านพฤติกรรมเป็นช่องทางให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาด้านจิตใจและด้านปัญญาได้ดีด้วยด้านพฤติกรรมได้แก่ละความเคยชินที่ไม่เกื้อกูลโดยใช้วินัยและวัฒนธรรมเพื่อเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเอาจริงทำนุฯให้ความสำคัญกับพฤติกรรมการหาความสุขเพราะมีผลกระทบต่อพัฒนามากจึงควรทำให้คู่กับการได้การเอา

ด้านจิตใจพัฒนาจิตใจให้มีศักยภาพในการหาความสุขได้ง่ายขึ้นเสพบริโภคด้วยท่าทีมีก็ได้ไม่มีก็ได้จนถึงขั้นมีก็ได้ไม่มีก็ได้คืออย่างฉลาดและมีจุดหมายที่นิรามิสสุขหมายถึง การมีความสุขเป็นอิสระโดยไม่อาศัยการเสพมีคุณธรรมและมีความเพียรพยายามขยันอดทน เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ด้านปัญญามีความรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติเสพบริโภคด้วยรู้เข้าใจคุณค่าแท้เป็นผู้บรรลุจุดหมายของการพัฒนามนุษย์และเป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจะบรรลุจุดหมายการพัฒนายั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนายั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ ๔ อย่างคือ^{๒๐}

๑) พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

๒) ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๓) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึกเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุดการเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาก็เพราะหลักการสำคัญนี้คือไตรสิกขาจริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษาเมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง

๔) ศักยภาพของการพัฒนาคือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริมกลมกลืนซึ่งกันและกันทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

หลักพุทธธรรมในการพัฒนายั่งยืนแนวพุทธ

๑. **หลักมัชฌิมาปฏิปทา** พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักพุทธธรรมที่ต้องใช้ในการพัฒนายั่งยืนแนวพุทธว่ามีลักษณะเป็นทางสายกลางคือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นวิธีการปฏิบัติเฉพาะเจาะจงมิใช่สายกลางระหว่างความสุดโต่งของกามสุขซึ่งเป็นความสุขจากการได้เสพบริโภคด้วยความอยากที่ไม่มีขีดจำกัด^{๒๑}

๑) การพัฒนายั่งยืนแบบทางสายกลางนี้ต่างกับการประนีประนอมตรงที่การประนีประนอมใช้กับมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนาเป็นกติกากำหนดเบื้องต้นของการยับยั้งในการสนองความต้องการของตนเองแต่เมื่อพัฒนามนุษย์ให้เข้าใจเรื่องระดับความสุขที่ไม่ต้องการการสนองตอบจากวัตถุภายนอกได้แล้วกฎหมายก็เป็นเพียงเครื่องหมายรู้ร่วมกันของสังคมเท่านั้น

๒) การพัฒนาแบบนี้ต้องเกิดจากความเต็มใจทางสายกลางคือการดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือประเสริฐตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามรรคคือทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับสนิทแห่งทุกข์มรรคมีองค์ ๘ รวมทั้งศีลสมาธิปัญญาซ้อนอยู่ในมรรค ๘ นี้ทั้งหมดพระพุทธศาสนาได้อธิบายสรุปไว้ต่อไปนี้

๑) สัมมาทิฐิคือความเห็นชอบได้แก่ความเห็นที่ว่าความเกิดความแก่ความเจ็บความตายเป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์การเกี่ยวข้องหรือต้องอยู่ร่วมกับคนหรือสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ซึ่งเป็นการเห็นตามแนวแห่งอริยสัจและเห็นด้วยปัญญาว่าต้นเหตุแห่งทุกข์คือตัณหาการดับตัณหาเป็นการดับสาเหตุแห่งความทุกข์

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓๘.

^{๒๑} อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๗.

๒) สัมมาสังกัปปะคือความดำริชอบได้แก่

(๑) ความดำริที่ปราศจากราคะหรือโลภะที่พาให้จิตหมกมุ่นติดข้องพันพัวอยู่แต่สิ่งสนองความอยากต่างๆมีความที่เสียสละไม่เห็นแก่ตัวตลอดถึงความคิดในการนำพาตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่ความเป็นอิสระ

(๒) ความดำริที่ปราศจากการคิดพยาบาทมีความเคียดแค้นชิงชังขัดเคืองหรือการคิดเห็นในแง่ร้ายต่างๆแต่มุ่งคิดในสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์เกื้อกูลมีความเมตตาความปรารถนาดีหวังความสุขความเจริญของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง

(๓) ความดำริปราศจากโทสะไม่มุ่งร้ายทำลายใครแต่มีความคิดที่อยากช่วยผู้อื่นพ้นทุกข์ความคิดเช่นนี้จะช่วยเสริมสร้างจิตให้เกิดการพัฒนาที่มีความก้าวหน้าในทางธรรมพ้นบาปอกุศล

๓) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบได้แก่งดเว้นการพูดเท็จงดเว้นจากการพูดส่อเสียดพูดคำหยาบคือคำที่ไม่สุภาพพูดแต่คำที่ไพเราะเป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนทั้งหลายและงดเว้นจากการสรรพูดเพื่อจู้จู้จกการพูดถูกกาลเทศะตามความเป็นจริงประกอบด้วยสาระแก่นสารสมเหตุสมผล

๔) สัมมากัมมันตะการกระทำชอบได้แก่เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์และการประทุษร้ายต่อชีวิตมีความละอายต่อบาปเห็นนอกเห็นใจและปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์คือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้มาเป็นของตนและงดเว้นจากการประพฤตินิโคตติกา กล่าวคือไม่ร่วมประเวณีกับบุคคลที่มีเจ้าของได้แก่ผู้อยู่ในความคุ้มครองของบิดามารดาหรือญาติพี่น้อง

๕) สัมมาอาชีวะคือการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบได้แก่การเว้นจากการประกอบอาชีพหรือเลี้ยงชีพในทางที่ผิดทำนองคลองธรรมหรือผิดกฎหมายฉ้อโกงโกหกหลอกลวงตลอดถึงขูดรีดเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

๖) สัมมาวายามะคือความพยายามในทางที่ชอบได้แก่การประกอบความเพียรในสถานะ ๕ เรียกว่าสัมมัมปธาน ๔ คือ

(๑) สังวรปธานคือการเพียรพยายามป้องกันมิให้อกุศลคือความชั่วทุจริตทั้งหลายเกิดขึ้นพยายามทรมานเสติปัญญาฝืนใจข่มใจด้วยการสำรวมระวังกายวาจาใจไม่ให้ยินดีในร้ายต่อกิเลสตัณหาอกุศลทั้งปวง

(๒) ปหานปธานคือการเพียรพยายามในการเลิกละบาปและอกุศลพยายามที่จะขจัดหรือทำลายเสียซึ่งความชั่วอกุศลต่างๆเช่นโลภโกรธหลงฯไม่ให้ครอบงำจิตใจเพราะทำให้จิตใจเศร้าหมองขุนมัวอันเป็นบ่อเกิดแห่งการทำชั่ว

(๓) ภาวนาปธานคือการเพียรพยายามในการเพิ่มพูนกุศลคือความดีงามความสุจริตธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เจริญงอกงามขึ้น

(๔) อนรักขนาปธานคือความเพียรพยายามในการรักษากุศลคือความดีงามที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่ไม่ให้เลือนหายไปคอยประคับประคองให้กุศลเหล่านั้นเจริญเต็มที่ด้วยการยอมทรมานทั้งความพยายามและกำลังในการปกป้องรักษาความดีนั้นไว้ต่อเนื่องเรื่อยไป

๗) สัมมาสติคือการระลึกชอบโดยใช้สติเฝ้าติดตามดูความเคลื่อนไหวและความเป็นไปต่างๆ ของตนเองฝึกให้รู้จักบังคับตนเองให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องที่ควรโดยเฉพาะรู้เท่าทันความรู้สึกนึกคิดของตนเองและการเฝ้าสังเกตสภาวะต่างๆ ทางจิตใจก็เพื่อจะมองเห็นความชั่วร้ายต่างๆ ในจิตใจซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปต่างๆ เช่น ความโลภความโกรธความหลง ฯลฯ การฝึกฝนอบรม สัมมาสติหรือการระลึกชอบตามหลักทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่

(๑) กายานุปัสสนาคือการใช้สติพิจารณาภายในให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงการมีใช้ส่วบุคคลตัวตนเราเขา

(๒) เวทนานุปัสสนาคือการใช้สติพิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้นเช่นเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉยๆ ให้รู้ชัดตามสภาพที่ปรากฏขณะนั้น

(๓) จิตตานุปัสสนาคือการกำหนดสติพิจารณาจิตของตนเองว่าเป็นอย่างไร ในขณะที่นั้นคือรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงแต่จิตมีใช้ส่วบุคคลตัวตนเราเขา

(๔) ธัมมานุปัสสนาคือการกำหนดสติพิจารณาธรรมให้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงของสภาวะธรรมว่าคืออะไรเป็นอย่างไรจะมีวิธละได้อย่างไรทำให้เจริญขึ้นได้อย่างไร

๘) สัมมาสมาธิคือการตั้งใจชอบได้แก่การฝึกฝนสำรวมจิตให้มั่นคงแน่วแน่ต่ออารมณ์ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าโดยไม่วุ่นไหวจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิดีแล้วย่อมมีกำลังซึ่งมีลักษณะดังนี้

(๑) อุปจารสมาธิได้แก่ความสงบที่ยังไม่ถึงขั้นฌานเพียงแต่เฉยๆ หรือใกล้เคียงเท่านั้น

(๒) อัปปนาสมาธิได้แก่ความสงบแน่วแน่และแนบแน่นอยู่ในฌานตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานหรือปัจฉิมฌานที่เรียกว่ารูปฌานหรือรูปสมาบัติ

๒. หลักไตรสิกขา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) แสดงหลักพุทธธรรมสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่าระบบไตรสิกขาเป็นปัจจัยของการพัฒนามนุษย์ต้องทำ ๓ ด้านอย่างบูรณาการที่สำคัญคือ

๑) พฤติกรรมศึกษาอบรมการมีระเบียบวินัยการเลี้ยงชีพสุจริตวิธีปฏิบัติในการผลิตเสพบริโภคแบ่งปันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเรียกว่าศีล

๒) จิตใจศึกษาอบรมการปลูกฝังคุณธรรมส่งเสริมคุณภาพจิตใจการมีความพอใจมีความสุขสดชื่นเพราะมีสมรรถภาพและสุขภาพจิตเรียกว่าสมาธิ

๓) ปัญญาศึกษาอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงรู้ความเป็นไปตามระบบของเหตุและปัจจัยที่จะทำให้สามารถแก้ปัญหาตามเหตุผลที่รู้เท่าทันโลกและชีวิตมีทัศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ สามารถดับกิเลสดับทุกข์เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระเรียกว่าปัญญา

๓. หลักมัตตัญญูตา หลักการฝึกหรือพัฒนามนุษย์ในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจในเรื่องการผลิตการบริโภคการวิภาคแบ่งปันรายได้รายจ่ายมนุษย์ต้องมีจุดยืนการรู้จักพอที่รู้จักประมาณในการบริโภคคือโภชนมัตตัญญูตาการพัฒนาคนตามหลักพระพุทธศาสนาโดยการใช้โยนิโสมนสิการหรือการบริโภคด้วยปัญญาทำให้เกิดความพอดีการรู้จักประมาณเรียกว่ามัตตัญญูตาความรู้จักประมาณเป็น

หลักสำคัญที่ต้องใช้ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธหลักมัตตัญญาตูปในหมวดธรรมวินัยได้แก่สัป
ปฐิสธรรม ๗ ประการ^{๒๒}

๑) ธัมมัญญาตา ความรู้จักธรรมรู้หลักความจริงหลักการหลักเกณฑ์กฎธรรมดากฎเกณฑ์
แห่งเหตุผลกล่าวว่าเป็นผู้รู้จักเหตุ

๒) อตถัญญาตา ความรู้จักอรรถประโยชน์รู้ความมุ่งหมายประโยชน์ที่ประสงค์กล่าวว่าเป็น
ผู้รู้จักผล

๓) อตตัญญาตา ความรู้จักตนคือรู้ว่าโดยฐานะภาวะเพศกำลังความรู้ความสามารถความ
ถนัดและคุณธรรมเป็นการรู้ที่จะประพฤติและปรับปรุงแก้ไขกล่าวว่าเป็นผู้รู้จักตน

๔) มัตตัญญาตา ความรู้จักประมาณหมายถึงความพอดีเช่นภิกษุรู้จักประมาณและรู้จัก
บริโภคปัจจัยสี่กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักประมาณ

๕) กาลัญญาตา ความรู้จักกาลคือรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสมประกอบกิจการหน้าที่การทำงาน
ตรงเวลาเป็นเวลาและทันเวลากล่าวว่าเป็นผู้รู้จักกาลเวลา

๖) ปริสัจญญาตา ความรู้จักบริษัทคือรู้จักชุมชนรู้จักิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น

๗) ปุคคัลัญญาตาหรือปุคคัลปโรปรัญญาตาความรู้จักบุคคลคือความแตกต่างแห่งบุคคลว่า
โดยอหยาศัยความสามารถและคุณธรรมรู้จะปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ มัตตัญญาตาเป็นหลักธรรมที่สำคัญ
มากก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธขึ้นได้จริงและเป็นธรรมที่ใช้แก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมได้
อย่างดีมากการพิจารณารู้จักประมาณเป็นการฝึกให้มีปัญญาใช้หลักการนี้กับการเสพทุกอย่าง
โดยเฉพาะเทคโนโลยีรู้จักแยกระหว่างประโยชน์อันเป็นคุณค่าแท้ที่หมายถึงการใช้โดยเฉพาะสิ่งบริโภค

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๒๓} ได้เขียนไว้ในหนังสือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ระบุถึงการ
พัฒนาที่ยั่งยืน ว่าคือ ระบบการพัฒนาที่เป็นองค์รวม คือ การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ หมายถึง
มนุษย์อยู่อย่างมีอิสรภาพและสันติสุขในโลกที่เกื้อกูล การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยความเป็นไปอย่าง
ประสานและเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการคือ มนุษย์ สังคม
เทคโนโลยี และธรรมชาติแวดล้อม โดยเสนอแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาแบบองค์
รวม โดยบูรณาการอย่างสมดุล จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ซึ่งเป็นไปตามระบบ
ความสัมพันธ์ของเหตุและ ปัจจัยทั้งหลาย มีอิสรภาพที่จะเกื้อกูลต่อกันด้วยระบบความสัมพันธ์แห่ง
องค์ประกอบพื้นฐานและรวมกับความซับซ้อนที่มนุษย์สร้างขึ้น อันได้แก่ เทคโนโลยี เป็นองค์ประกอบ
สำคัญของการพัฒนาดังนี้

๑) มนุษย์ในฐานะบุคคล ในฐานะชีวิตทั้งกายและใจ

๒) สังคม

๓) ธรรมชาติ

๔) เทคโนโลยี

องค์ประกอบทั้ง ๔ จะเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อทั้งระบบ แต่มนุษย์เป็นตัวกระทำ
เพราะมีเจตจำนง ในขณะที่องค์ประกอบอื่นไม่มี และการที่มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติย่อม

^{๒๒} อ่างแล้ว, หน้า ๖๕.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง,
๒๕๔๓), หน้า ๔๗-๕๐.

หมายถึงว่ามนุษย์แปลกแยกจากชีวิตมนุษย์เองด้วย การแก้ปัญหาด้วยการบูรณาการต่างๆ ก็คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติประสานประโยชน์กันได้ โดยมนุษย์อยู่ในโลกธรรมชาติอย่างกลมกลืน เกื้อกูล ความสำเร็จนี้จึงจะเป็นชัยชนะอย่างแท้จริงของมนุษย์ และเพื่อให้เป็นองค์ประกอบที่ดีที่จะนำไปสู่ระบบใหญ่ทั้งหมด ในการพัฒนาจึงถือเอาการพัฒนาคนเพื่อเป็นศูนย์กลางในการเป็นปัจจัยที่กระทำดังกล่าวมาแล้ว

กระบวนการพัฒนายั่งยืนแยกได้เป็น ๒ ส่วนดังนี้^{๒๔}

๑. ระบบการพัฒนาคคน โดยพัฒนาที่ตัวคนเป็นปัจจัยที่กระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยทั้ง ๓ ด้านนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันการพัฒนาคคนจะต้องทำทั้งหมดจึงจะเป็นการพัฒนาคนเต็มคน

๑) พฤติกรรม พฤติกรรมที่ดีเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญางอกงาม โดยให้ความพิเศษกับพฤติกรรมเคยชินที่ดีและเกื้อกูลซึ่งจะต้องฝึกแต่เด็ก

๒) จิตใจ จิตใจที่มีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตที่พอใจมีความสุข ก็ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญญาจะทำงานได้ผลและพัฒนาไปได้ ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสม

๓) ปัญญา ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกอย่างทั้งพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำไปสู่จุดหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุข จะต้องพัฒนาควบคู่ประสานกันไป และอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ใช้ปัญญาบนความไม่ประมาท

๒. ระบบการพัฒนายั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบนั้นเป็นตัวกลางหรือเป็นแกนกลางด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนายั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง ๔ ดำเนินไปด้วยดี โดยทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลในทางเกื้อกูลกัน และในระบบนี้มนุษย์ในฐานะปัจจัยตัวการที่มีความสำคัญที่สุด ที่จะให้ภาวะที่พึงประสงค์นี้เกิดขึ้นหรือไม่ โดยจะกล่าวถึงข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการปฏิบัติต่อองค์ประกอบทั้ง ๔ เฉพาะที่เป็นแนวทางพื้นฐานบางประการ

๑) มนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เป็นหลักที่ควรให้ความสำคัญที่สูงที่สุด โดยมุ่งให้การศึกษา จัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่นๆ เพื่อให้มนุษย์แต่ละชีวิตเจริญงอกงาม เข้าถึงความเต็มมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันจะเป็นปัจจัยไปกระทำต่อระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่บรรลุจุดหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนและมนุษย์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ คือทุนหรือปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พึงมีการพัฒนาให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีความรู้ ฯลฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในการพัฒนายั่งยืน

๒) สังคมระบบต่างๆทางสังคมนั้นเป็นการจัดการรูปแบบในระดับสังคม ต่างสังคม ประเทศชาติที่เปิดถึงทั่วกัน จะต้องวางมาตรการร่วมกัน ปกป้องมิให้มีการกดขี่ บีบบังคับ เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ว่าน้อยใหญ่ สังคมควรมีมาตรการพิทักษ์ ป้องกันมิให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติแวดล้อม

^{๒๔}

ธีรชัย อาป่อง, แนวคิดทฤษฎีการพัฒนา, สืบค้นวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๖, จาก http://chornorpor.blogspot.com/๒๐๑๑/๐๘/blog-post_๒๖.html.

๓) ธรรมชาติ การมีทัศนคติที่ดีของมนุษย์ต่อธรรมชาตินั้นไม่ควรหยุดมองแค่เล็งมองตนเองแยกต่างหากจากธรรมชาติ แล้วมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ควรจะทำต่อไปถึงขั้นแสดงศักยภาพของมนุษย์ในการจัดวางสมมติต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้อ้างสิทธิ์ต่างๆ กลับมาอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ไปเบียดเบียน ทำร้าย เอาเปรียบ ยอมเสียสละให้มาก แล้วทำความดีชดใช้หรือจะถือว่ากอบโกยจากเขามากพอแล้ว จะคืนให้แก่ธรรมชาติบ้างก็ได้

๔) เทคโนโลยี การพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่เกื้อกูลไม่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงานหรือใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพการผลิตสูงโดยมีของเสียน้อย กำจัดน้ำเสีย กำจัดขยะ เอาของเสียมาเวียนใช้ใหม่ ตลอดจนการวางมาตรการบังคับควบคุม มนุษย์เองจะต้องไม่ประมาทกับการใช้เทคโนโลยี เพราะเทคโนโลยีเป็นเครื่องสนองกิเลสของมนุษย์ จะต้องใช้อย่างมีสติ มีใช้ว่าเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าแต่มนุษย์กลับเสื่อมลง จะต้องเสพที่คุณค่าแท้มีใช้เสพเพราะดีมหา ข้อปฏิบัติต่อองค์ประกอบแต่ละอย่างพอเป็นแนวทางแล้วขั้นที่จะบูรณาการทั้ง ๔ องค์ประกอบเข้าด้วยกันเป็นระบบสัมพันธ์อันเดียว โดยเอาระบบพัฒนาตัวคนมาเป็นองค์แกนกลาง ที่จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยตัวกระทำให้สำเร็จเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยสรุป การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีหลักการที่ลักษณะสำคัญ คือ เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือมองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งอื่นๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าต้องปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้น เป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือ ทำลายทำลายที่สุด ผลของการดำเนินการพัฒนาตามแนวคิดใดก็ตามจะตกแก่ตัวมนุษย์เองเสมอ เช่น หากพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจและการใช้เทคโนโลยีควบคุมและบงการธรรมชาติมากเกินไป สังคมมนุษย์ก็อาจถึงกาลอวสานรวดเร็วขึ้น หรือหากยึดถือการพัฒนาตามแนวทางความยั่งยืนที่ตระหนักรู้ว่าสรรพสิ่งเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อกันอย่างซับซ้อนและหลากหลาย สังคมโลกก็จะดำเนินไปด้วยกันระหว่างสรรพสิ่งและตัวมนุษย์ได้อย่างยั่งยืนยาวนาน เป็นต้น ^{๒๕}

แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคมสู่ความยั่งยืน

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมเพื่อความยั่งยืนนั้นมีแนวคิด หลักการที่หลากหลายที่นักพัฒนาสังคมจะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นตอนการวางแผน การลงมือหรือการดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาไปจนถึงการวิเคราะห์ผลของการพัฒนาว่า ผลที่เกิดขึ้นนำไปสู่การพัฒนาบุคคลและสังคมอย่างจริงจังหรือไม่ บรรลุผลตามที่มุ่งหวังไว้เพียงใด ซึ่งการมีรากฐานทางแนวคิด ทฤษฎีจะช่วยให้มองเป็นปรากฏการณ์ต่างๆ ได้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม หากมองจากแนวคิด ทฤษฎีเพื่อการพัฒนาสังคมตามทฤษฎีต่างๆ จะพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาที่มีความสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาและการพัฒนาที่

^{๒๕} อ่างแล้ว , โครงการพัฒนาต้นชีวิตการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย, หน้า ๔

ยั่งยืนมากขึ้น พระพรหมคุณาภรณ์^{๒๖} ได้อธิบายในหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า โลกในยุคปัจจุบันเกิดปัญหาหรือทางตันของการพัฒนาที่นำไปสู่ความไม่ยั่งยืน การพัฒนาของโลกที่ผ่านมาส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจให้เจริญรุ่งเรืองเพียงด้านเดียว โดยละเลยการดูแลต่อความยั่งยืนของนิเวศวิทยา คน สังคม และวัฒนธรรมเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ทำให้ชีวิตและสังคมมีปัญหา หลายประเทศมีความเจริญด้านวัตถุมากขึ้น แต่ขาดการพัฒนาด้านจิตใจ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางศีลธรรม สังคม และวัฒนธรรม จึงส่งผลให้มีการทำลายสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงไปด้วย นอกจากนี้ ยังมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้จัดการกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเทคโนโลยีก็เป็นตัวก่อปัญหาในแง่ทำลายของดี ผลาญทรัพยากรที่มีอยู่หมดไปอย่างรวดเร็วและสร้างของเสียให้เกิดขึ้น เช่น โรงงานอุตสาหกรรม รถยนต์ที่ปล่อยควันพิษไอเสีย มลภาวะต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพและการสูญเสียอิสรภาพ โดยท่านกล่าวว่า กระแสในการพัฒนาแบบใหม่มี ๒ กระแส คือ การนำเอามนุษย์กับธรรมชาติเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของคน วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี ที่เรียกว่า Sustainable Development หรือ การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยท่านมองว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง หรือการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ นโยบายที่สนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน โดยไม่ต้องทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการในอนาคต การทำกิจกรรมของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ โดยจะต้องบูรณาการทั้งเศรษฐกิจและธรรมชาติแวดล้อมเข้าด้วยกัน เพื่อจะพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และกำจัดความยากจนออกไป โดยมีแนวทาง เช่น กำหนดนโยบายประชากรให้เหมาะสม การแก้ปัญหาทางการศึกษาเพราะจะครอบคลุมไปถึงการแก้ปัญหาด้านอื่นๆ ทั้งหมด ทั้งปัญหาความยากจน สาธารณสุข ตลอดจนการอนุรักษ์ธรรมชาติ การอนุรักษ์หรือสงวนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและอย่างมี และจะต้องพัฒนาคนให้มีจริยธรรม เพื่อลดละกิเลส ๓ อย่างที่ขัดขวางจริยธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ ซึ่งก่อให้เกิดความอยากได้ อยากบำรุงบำเรอตนเองให้มีสุขสะดวกสบาย พรั่งพร้อมด้วยวัตถุ บริโภคนิยม อยากได้ผลประโยชน์ อยากมีอำนาจครอบงำผู้อื่นตั้งแต่บุคคล สังคม ประเทศชาติและทรัพยากรธรรมชาติ โดยท่านเสนอระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนจาก ๔ ปัจจัย คือ

๑) มนุษย์ ต้องมุ่งให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่นเพื่อให้ชีวิตเจริญงอกงาม เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ถ้าพัฒนาคนให้มีคุณภาพมีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีฝีมือ มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๒) สังคม ให้มีจัดระบบสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหารกิจการต่างๆ ให้ประสมกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนฐานแห่งความรู้ ความเป็นจริง และการพัฒนาสังคมให้มีชีวิตที่ดีงาม มีอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง รวมทั้งสร้างบรรยากาศแห่งความไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๗๘-๑๑๒.

๓) ธรรมชาติ ให้มองว่าตัวเองให้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องมีชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ ความสามารถที่แท้จริงของมนุษย์ คือ การทำให้โลกน่าอยู่ คุ่มครองสังคมให้อยู่ในสันติสุขโดยมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นตัวหล่อเลี้ยงและให้มนุษย์เข้าสู่วิถีการพัฒนาเพื่อที่จะได้รับคุณค่าจากธรรมชาติ

๔) เทคโนโลยี ควรมุ่งเน้นการประดิษฐ์ การผลิต การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อใช้แก้ปัญหาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องถือกฎไม่ทำลายธรรมชาตินำของเสียมาผลิตเวียนใช้ ประโยชน์ใหม่ ไม่ควรมีเทคโนโลยีแบบสนองตัณหา แต่ควรมีเพื่อเกื้อหนุนให้ตนเองมีชีวิตดีงาม สมบูรณ์ มีอิสรภาพ และสันติสุข มนุษย์จึงควรเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ พร้อมพัฒนาความสามารถที่จะใช้ความรู้เพื่อให้โลกดีขึ้น ใช้ความรู้อย่างถูกต้อง อย่างเป็นบัณฑิตชน

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการหลายท่านพยายามศึกษา วิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาทำการเปรียบเทียบและเสนอมุมมองที่มีต่อแนวคิดและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการนำแนวคิดนั้นๆ ไปประยุกต์ใช้ โดยวิเคราะห์กระบวนการและผลลัพธ์ที่มาจากแนวคิดและกระบวนการพัฒนาทั้งเก่าและใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์-ทุนนิยม-และภาวะความทันสมัย และวิเคราะห์ว่า กระแสความคิดกระบวนการทัศน์ใหม่ (แนวคิดนิเวศวิทยาแนวคิด สุขภาพองค์รวม วัฒนธรรมชุมชน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่ยั่งยืน) ดูเหมือนจะได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นเรื่อยๆ ในสังคม โดยเฉพาะในแวดวงนักวิชาการ และในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นด้านการศึกษาสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในสภาวะความเป็นไปของสังคม ประเด็นเหล่านี้เกาะเกี่ยวโยงกันอย่างแยกกันไม่ออกจำเป็นจะต้องได้รับการศึกษาเรียนรู้ สุขภาพหรือสภาวะ ไม่ว่าจะอยู่ในระดับของปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชนหรือสังคม เป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว กล่าวอีกนัยหนึ่ง สุขภาพเป็นกระบวนการของชีวิตที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีศักยภาพในการจัดการตัวเองอย่างเชื่อมโยงกับเหตุปัจจัยของสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวไปด้วยเช่นกัน สุขภาวะทางกายและจิตของชีวิตโยงโยงอยู่กับสภาวะโดยรวมของสังคมและระบบนิเวศ ในวิทยาศาสตร์แนวใหม่ มีการศึกษาความเชื่อมโยงของชีวิตที่ละเอียดอ่อนและมีความไหวตัวสูงนี้ จากจุดยืนของโลกทัศน์เชิงนิเวศและนิเวศวิทยาแนวคิด การเยียวยารักษาตัวเราเองนั้น จำต้องเกิดขึ้นไปอย่างควบคู่กับการเยียวยารักษาผืนดินและธรรมชาติ ในสังคมมนุษย์ยุคใหม่ที่อุดมคติทั้งหลาย ไม่ว่าจะ เป็นด้านศาสนาหรือการเมืองได้อ่อนกำลังในการนำพาสังคมไปสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงาม มนุษย์กำลังเผชิญหน้ากับวิกฤตของความอยู่รอด สำนึกที่ว่ามนุษย์นั้นเป็นเพียงเสี้ยวส่วนของธรรมชาติและจักรวาลนั้นกำลังอ่อนกำลังลงอย่างรุนแรง และได้รับการแทนที่ด้วยสำนึกของการบริโภคสัญลักษณ์แห่งความทันสมัยและวัตถุนิยม หากสังคมยังคงรับเอาคุณค่าเชิงบริโภคนิยมเป็นสรณะอย่างนี้ต่อไป สังคมมนุษย์คงไม่อาจพ้นวิกฤตของความอยู่รอดไปได้ ส่วนหนึ่งของการออกจากวิกฤตจึงเป็นเรื่องของการกลับไปหาโลกทัศน์เชิงนิเวศ หรือมุมมองแบบดั้งเดิมที่มองเห็นธรรมชาติเป็นระบบเกื้อกูลแก่ชีวิตและสุขภาพ และมองเห็นว่ามนุษย์เองเป็นหน่วยชีวิตที่ไม่สามารถตัดตัวเองออกจากระบบนิเวศทั้งหมดได้ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องทันการณ์ในสังคมไทย แนวคิดเช่นนี้มีมากขึ้นและหลากหลาย แล้วแต่เงื่อนไขปัจจัยที่มีความจำเพาะตามบริบทของคนที่ต่างพยายามหาทางออกจากโรคร้ายสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ การศึกษาแนวคิดด้านนิเวศวิทยาแนวคิดที่เชื่อมโยงกับแนวคิดด้านสภาวะของชีวิต รวมทั้งการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับ

สังคมและธรรมชาติในกรณีศึกษาต่างๆ ตลอดจนศึกษาถึง โลกทัศน์เชิงนิเวศที่มีอยู่ในสังคมโลกและในสังคมไทยเอง ทั้งที่เป็นภูมิความรู้ดั้งเดิมและความรู้ที่ได้รับการสร้างใหม่ ถือว่าเป็นเพียงการริเริ่มตั้งคำถามและหาคำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของการนำเอาความเป็นองค์รวมและสภาวะกลับมาสู่ชีวิตและสังคมไทย โดยได้มีการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกระบวนทัศน์จากแนวคิดต่างๆ ดังนี้^{๒๗}

ตารางที่ ๒.๑ แสดงแนวคิด การพัฒนา และการเรียนรู้ทางนิเวศวิทยาแนวลึก

การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด ความทันสมัย/ทุนนิยม	การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด นิเวศวิทยาแนวลึก-วัฒนธรรมชุมชน
มนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และมีฐานะเป็นนายอยู่เหนือธรรมชาติ	มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัย
ธรรมชาติ คือ ทรัพยากรที่มนุษย์สามารถถักตวงเอาไปใช้ได้ตามอำเภอใจ	ธรรมชาติไม่ได้เป็นทรัพยากรที่ไร้ชีวิต หากเป็นระบบชีวิตที่มีชีวิตจำกัด และมีค่าในตัวเอง
การบริโภคตามความต้องการของกิเลส ซึ่งกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการผลิตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งจำเป็นต่อความเจริญก้าวหน้าของโลก	การบริโภคนั้นควรเป็นไปเพียงเพื่อความจำเป็นทางร่างกาย และระบบเศรษฐกิจที่กระตุ้นความโลภ โกรธ หลง เป็นสิ่งที่ทำลายระบบโลก
ความสุขขึ้นกับความมั่งคั่งทางวัตถุสิ่งของหรือเงินตรา (Material Wealth)	ความสุขที่แท้ขึ้นอยู่กับความพอใจและความเข้าใจตัวเองด้านใน (Spiritual Wealth)
เทคโนโลยีเป็นตัวช่วยแก้ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม และต้องได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป	เทคโนโลยีที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการเกินพอดีของมนุษย์และไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศนั้นเป็นสิ่งทำลายล้าง
ปัญหาความขาดแคลนอาหารนั้นเกิดจากประชากรล้นโลก	ปัญหาความขาดแคลนอาหารเกิดจากโครงสร้างการกระจายความมั่งคั่งหรือทรัพยากรที่จะหล่อเลี้ยงประชากรโลกไม่เท่าเทียม
ปัญหาประชากรล้นโลกเป็นปัญหาของบรรดาประเทศโลกที่สาม หรือชุมชนที่ยากจนและมีระดับการศึกษาต่ำ บางคนมีเงินเฉยหรือไม่ก็ขึ้นขอบที่ประเทศของตนมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจและการทหาร เชื่อว่าการที่ประชากรเพิ่มขึ้นจะส่งเสริมให้เศรษฐกิจเติบโต การพูดถึงขนาดประชากรที่	มองว่าปัญหาประชากรล้นโลกมีส่วนต่อการสร้างแรงกดดันให้กับธรรมชาติและทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ทุกคนมีส่วนที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหานี้ อย่างไรก็ตามฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบมากที่สุดคือสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมเมือง

^{๒๗} ญัฐพล วัชวิญญู, กระบวนทัศน์สุขภาพและนิเวศวิทยาแนวลึก, (เขียนราย : สถาบันขวัญเมือง, ๒๕๕๖). หน้า ๔๕

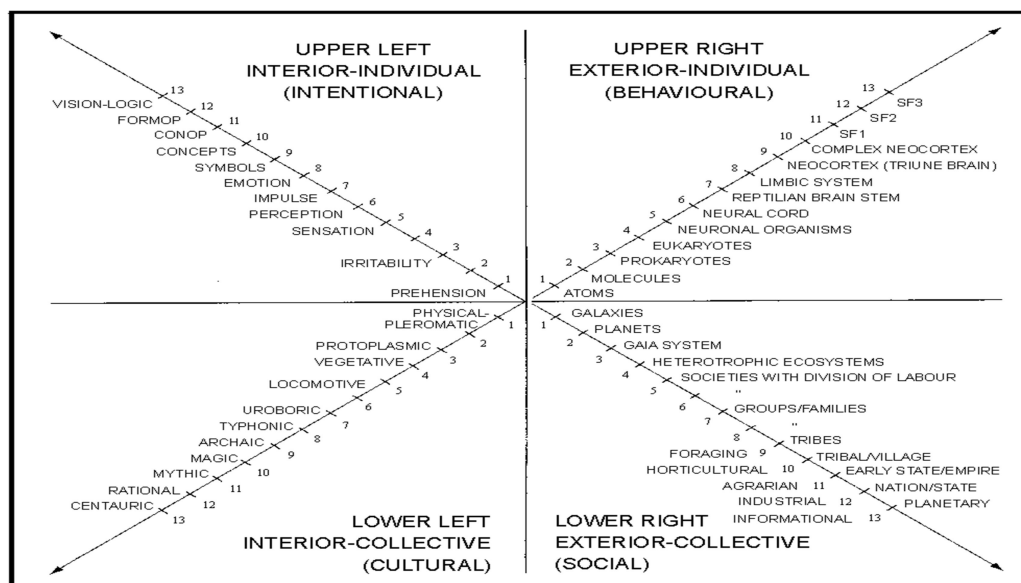
การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด ความทันสมัย/ทุนนิยม	การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด นิเวศวิทยาแนววิถี-วัฒนธรรมชุมชน
<p>เหมาะสมที่สุดก็ไม่ได้อ้างอิงผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ และถือว่าการที่สัตว์พืชสูญเสียพันธุ์เนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้นเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การลดประชากรในระยะยาวไม่ใช่เป้าหมายที่ปรารถนา การทะลักเข้ามาของประเทศเพื่อนบ้านถือเป็นการอพยพเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายโดยไม่รับรู้ว่าเป็นปัญหาประชากรล้นโลกเป็นปัญหาร่วมกัน</p>	
<p>ด้านมลภาวะ การใช้เทคโนโลยีทำให้อากาศและน้ำสะอาดขึ้น สร้างกฎหมายควบคุมการปล่อยมลพิษ โรงงานอุตสาหกรรมแสวงหาช่องทางส่งออกกากพิษไปยังประเทศโลกที่สาม ปัญหาฝนกรดนั้นหาทางออกได้โดยใช้เทคโนโลยีชีววิทยาในการสร้างพันธุ์พืชที่สามารถทนทานความเป็นกรดได้มากขึ้น</p>	<p>“มลภาวะ” ตามบริบทของชีวิตในระบบนิเวศของโลกไม่ใช่ตามบริบทของผลกระทบที่มีต่อสุขภาพมนุษย์เท่านั้น การแสวงหาแนวทางออกควรดำเนินการในระยะยาวควบคู่กับระยะสั้น เทคโนโลยีไม่สามารถแก้ไขปัญหาระดับรากฐานได้ ความต้องการบริโภคอย่างไร้ขีดจำกัดและความยึดติดในชีวิตอันสะดวกสบายของมนุษย์ และระบบเศรษฐกิจที่มีเป้าหมาย คือ การสร้างกำไรสูงสุด กลไกสื่อโฆษณาที่เปลี่ยนความต้องการมาเป็นความจำเป็นทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมและผลพวงคือมลพิษที่ยากจะกำจัดได้เหล่านี้ การยกภาระทางสิ่งแวดล้อมและชีวิตให้กับประเทศโลกที่สามถือเป็นอาชญากรรมที่ไม่เฉพาะทำลายมนุษยชาติเท่านั้น แต่เป็นการทำลายชีวิตทั้งหลายด้วย</p>
<p>ธรรมชาติ : ธรรมชาติคือทรัพยากรสำหรับการใช้งานของมนุษย์ โดยเฉพาะมนุษย์ในสังคมที่เจริญก้าวหน้าทางวัตถุ มองว่าทรัพยากรของโลกเป็นของสังคมที่มีเทคโนโลยีในการผันเอาทรัพยากรนั้นมาใช้งานมีความเชื่อมั่นว่าทรัพยากรจะไม่มีวันหมดเพราะกลไกตลาดและราคาจะเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพการใช้สอยทรัพยากร และการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะทำให้เรามีสิ่งทดแทนได้มากขึ้น สิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ ถือว่าเป็นทรัพยากรเช่นกัน เช่น พืช สมุนไพร สัตว์</p>	<p>ธรรมชาติ : ธรรมชาติ คือที่อยู่อาศัยของทุกชีวิต เป็นประโยชน์ให้กับทุกชีวิต เป็นประโยชน์ต่อตัวธรรมชาติเอง สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติไม่ได้เป็นเพียงทรัพยากร เราควรตั้งคำถามกับวิถีและปริมาณการผลิตและการบริโภคของสังคมมนุษย์ว่า ผลิตและบริโภคเท่าไรจึงจะเพียงพอต่อการมีชีวิตที่ดี? ต่อการมีชีวิตที่มีค่าและมีความหมาย? ความจำเป็นที่แท้จริงของชีวิตคืออะไร? สังคมต้องสร้างระบบเศรษฐกิจ ระบบกฎหมาย หรือระบบการศึกษาแบบใดที่จะลดหรือหยุดการทำลายล้างเผาผลาญธรรมชาติที่เกิดขึ้นทุกวัน? การใช้ทรัพยากรแบบใดที่ส่งเสริมให้ชีวิตมีคุณภาพ มีคุณค่าแทนที่จะบริโภค</p>

การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด ความทันสมัย/ทุนนิยม	การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด นิเวศวิทยาแนววิถี-วัฒนธรรมชุมชน
และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ トラบใดที่มีประโยชน์ สำหรับมนุษย์ แต่ถ้าไม่มีประโยชน์แล้วถูก ทำลายลง ก็ไม่สำคัญอะไร	และผลิตไปตามแรงกระตุ้นของระบบเศรษฐกิจ? การมองแนวคิดเป็นการมองเอาระบบนิเวศเป็นตัวตั้ง เป็นกรอบใหญ่ของการมองมากกว่าจะเอามนุษย์หรือ เอาสังคมใดสังคมหนึ่งเป็นตัวตั้ง และเป็นการมองใน ระยะยาว
ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและ เทคโนโลยี : แนวทางการพัฒนาสำหรับ ประเทศที่กำลังพัฒนา ควรเป็นไปในทิศทาง ของประเทศที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว หรืออีกนัยหนึ่งคือตามแนวตะวันตก การรับ เอาเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนาจาก ตะวันตกไม่มีผลต่อการทรวงไว้ซึ่งความ หลากหลายทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ โดยสังคมนั้นๆ ยังสามารถอนุรักษ์สมบัติทาง วัฒนธรรมไว้ได้	ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี : วัฒนธรรมและค่านิยมแบบอุตสาหกรรมนิยม ตะวันตกกำลังคุกคามวัฒนธรรมดั้งเดิมทั่วโลก โดยเฉพาะค่านิยมในเรื่องวิถีชีวิตของการบริโภค ความสะดวกสบาย และการมีทางเลือกเหลือเฟือใน การบริโภค เราจะต้องทำลายระบบคุณค่านี้เพราะ เป็นวิถีชีวิตที่เบียดเบียนธรรมชาติโลก ความมั่งคั่ง และความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ยิ่ง ปรารถนาในประเทศ อุตสาหกรรมเอง ระบบ การศึกษาควรช่วยให้เกิดความเข้าใจและเคารพ ความหลากหลายและความแตกต่างทางวัฒนธรรม การรับเอาเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาควรกระทำด้วย ความรู้เท่าทันและให้ความละเอียดอ่อนต่อผลที่จะมี ต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งควรมีมาตรการป้องกันและ สร้างข้อจำกัดของการรุกรานและการครอบงำทาง วัฒนธรรม
จริยธรรมว่าด้วยผืนดินและแม่น้ำ : วิถีคิด เกี่ยวกับการจัดการที่ดิน พื้นที่เปิดกว้าง ระบบนิเวศและแม่น้ำ รวมทั้งระบบธรรม อื่นๆพิจารณาแบบเหล่านี้อย่างแยกส่วน ออกจากกันเป็นส่วนๆ และถือว่าเป็นสมบัติ ที่ถือครองได้โดยบุคคล องค์กร หรือโดยรัฐ ความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตั้งอยู่บนฐาน คิดแบบประโยชน์นิยมและ การวิเคราะห์ แบบต้นทุน-ผลประโยชน์ และตัดต้นทุนทาง สังคมและต้นทุนทางนิเวศออกจากกรอบการ วิเคราะห์ เช่น การสงวนพันธุ์สัตว์ป่าก็เพื่อ ประโยชน์ของอนุชนรุ่นหลัง ปัญหาหน้าดิน เสื่อมสลายหรือปัญหาน้ำใต้ดินเสื่อมคุณภาพ	จริยธรรมว่าด้วยผืนดินและแม่น้ำ : แผนดินนี้ไม่ได้ เป็นสมบัติของมนุษยชาติ ยกตัวอย่างเช่น ผืนดิน แม่น้ำ ภูเขาและสัตว์บกสัตว์น้ำทั้งหมดในประเทศ นอร์เวย์ หาได้เป็นสมบัติของประเทศนอร์เวย์ ไม่ น้ำมันใต้ท้องทะเลเหนือก็ไม่ได้เป็นสมบัติของ ประเทศใดประเทศหนึ่ง และไม่ใช่มนุษย์ ป่าชุมชนก็ไม่ใช่มนุษย์เป็นเพียง ผู้อยู่อาศัยบนแผ่นดิน และใช้ทรัพยากรบางส่วนเพื่อ ความจำเป็นพื้นฐานแต่ในกรณีที่มีมนุษย์นำ ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่อตอบสนองความ ต้องการที่ไม่ใช่ความจำเป็นแท้จริง ถือว่าไม่ชอบ ธรรม และเทคโนโลยีไม่ใช่คำตอบสุดท้ายในการ แก้ปัญหาความเสื่อมโทรมทางนิเวศ เราจะต้อง

การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด ความทันสมัย/ทุนนิยม	การพัฒนาและการเรียนรู้ภายใต้แนวคิด นิเวศวิทยาแนววิถี-วัฒนธรรมชุมชน
เป็นเรื่องของการที่ยังไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยพอในการนำเอาทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ประโยชน์	ด้านทฤษฎีคิดของสังคมอุตสาหกรรม (หรือสังคมใดๆ) ที่ความอหังการและรู้สึกว่าจะจัดการกับธรรมชาติได้ แทนที่จะจัดการตัวเอง

แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการพัฒนาสังคมทั้งสอง คือ กระบวนทัศน์เก่าและกระบวนทัศน์ใหม่ สามารถตัดขวางมาบรรจบเข้าด้วยกันได้ ถ้ามีการบูรณาการสิ่งที่ดีงามหรือข้อเด่นของทั้งสองแนวคิดเข้าด้วยกัน ซึ่งเคน วิลเบอร์ (Ken Wilber^{๒๘}) ได้เสนอทฤษฎีบูรณาการได้แสดงความสัมพันธ์ของแนวคิด พัฒนาการ และการบูรณาการสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสรรพสิ่งว่าล้วนมีความสัมพันธ์ต่อกันและเป็นพัฒนาการที่จะมีแนวโน้มไปเช่นนั้น โดยเขาได้เสนอถึงวิวัฒนาการของพฤติกรรมและการเรียนรู้ของมนุษย์ การพัฒนาสังคม วัฒนธรรม การพัฒนาสังคม จิตวิทยา โดยเชื่อว่ามิติเหล่านี้เกิดขึ้นตามลำดับอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงและการนำสิ่งที่เหมาะสมไปสู่การบูรณาการในงานพัฒนาบุคคลและสังคม ดังนี้

(แผนภูมิภาพที่ ๒.๑)

^{๒๘} Ken Wilber, *Sex Ecology Spirituality*, (Boston : Shambhala Publications, ๒๐๐๐, pp ๒๑๑-๒๒๓.

การบูรณาการนั้นเป็นเสมือนแนวทางหรือทางออกที่เหมาะสมกับกระบวนการพัฒนาสังคมในสมัยปัจจุบันที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซับซ้อน บนเครือข่ายสังคม (Social Network) ที่มีการเชื่อมต่อกันเป็นข่ายใยแห่งชีวิตและเพื่อไปสู่จุดหมายตามที่สังคมปรารถนา หรือ ประโยชน์สุขของสังคม โดยไม่ละทิ้งความสุขที่เกิดจากกระบวนการสร้างสุขในเส้นทางการพัฒนานั้นๆ ในมิติของการพัฒนา บุคคลและสังคมสามารถนำแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ มาบูรณาการเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับการพัฒนาในสังคมของตนเองได้

๒.๓ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชนมีที่มาจากความต้องการสองประการของมนุษย์ คือ ความต้องการเป็นอิสระและความเท่าเทียมกันระหว่างระหว่างมนุษย์ด้วยกันและความต้องการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองที่ใช้อำนาจกดขี่ประชาชน สืบเนื่องจากสังคมมนุษย์ในสมัยบุพกาลที่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากและความไม่เสมอภาคเท่าเทียมของมนุษย์ โดยมนุษย์ถูกแบ่งออกเป็นชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างโดยชนชั้นล่างจะถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกปฏิบัติเหมือนกับเป็นวัตถุสิ่งของหรือสัตว์เลี้ยงของชนชั้นสูง สิทธิต่างๆ ในสังคมถูกสงวนไว้สำหรับชนชั้นสูงเท่านั้น เนื่องจากชนชั้นล่างไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง และยังคงพึ่งพาอาศัยชนชั้นสูงอยู่ทั้งในด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและปัจจัยสี่ต่อมา เมื่อสังคมมนุษย์มีความเจริญขึ้น มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองและมีเหตุผลกว่าแต่ก่อนมนุษย์จึงสามารถช่วยเหลือและดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นเหมือนแต่ก่อนหรือพึ่งพาอาศัยผู้อื่นแต่น้อยเท่าที่จำเป็น

ต่อมา เมื่อมีพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของมนุษยชาติมากยิ่งขึ้นก็มีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความไม่เท่าเทียมของกลุ่มบุคคลสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่มีความเข้มแข็งและมีอำนาจในการกำหนดความเป็นไปภายในสังคม เช่น กลุ่มชนชั้นปกครอง กลุ่มนักการเมืองกลุ่มพ่อค้าและนักธุรกิจ และกลุ่มอิทธิพลกับคนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจต่อรองในทางสังคมน้อยกว่ากลุ่มแรกและต้องปฏิบัติตามการชี้นำของกลุ่มแรก เช่น กลุ่มชาวนาและเกษตรกรกลุ่มผู้ใช้แรงงานโดยคนกลุ่มแรกมักใช้กำลังและอำนาจที่ตนมีกดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบคนกลุ่มหลังอย่างไร้มนุษยธรรมทำให้คนกลุ่มหลังซึ่งอยู่ในฐานะผู้ถูกปกครองพยายามหากฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อมาจำกัดอำนาจของผู้ปกครอง มนุษย์จึงตกลงเข้าทำสัญญาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและจัดตั้งรัฐบาลขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปกครองรักษาความสงบเรียบร้อยและอำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมเรียกว่าสัญญาประชาคม (Social Contract) โดยประชาชนแต่ละคนยอมสละสิทธิบางส่วนของตน คือ สิทธิที่จะบังคับตนเองให้รัฐหรือรัฐบาลซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตามสัญญา แต่ทุกคนยังสงวนสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินอันเป็นสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ไว้ ซึ่งรัฐหรือบุคคลใดจะทำลาย ล่วงละเมิดหรือขัดขวางสิทธิดังกล่าวไม่ได้และเมื่อใดที่รัฐหรือรัฐบาลทำผิดเงื่อนไขที่ตกลงไว้ในสัญญาโดยการละเมิดสิทธิธรรมชาติของประชาชน ถือว่ารัฐได้กระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนความไว้วางใจของประชาชนตามสัญญาซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญแห่งการมีอำนาจของรัฐ ประชาชนผู้ถูกปกครองย่อมมีอิสระในการถอดถอนหรือล้มล้างรัฐหรือผู้ปกครองที่ทำผิดสัญญาได้และอิสระในการถอดถอนหรือล้มล้างผู้ปกครองดังกล่าวคือ สิทธิธรรมชาติในการลงโทษผู้ปกครองของผู้ถูกปกครอง ซึ่งต่อมาเรียกว่า “สิทธิมนุษยชน”

การเรียกร้องสิทธิมนุษยชนและการจัดทำเอกสารในยุคแรกๆ เน้นเรื่องสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางการเมืองและระบบเศรษฐกิจแบบเสรี ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบเสรีมีเงื่อนไขสำคัญคือ การปลอดการแทรกแซงของรัฐ แต่เมื่อเวลาผ่านไประบบเสรีกลับทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมา ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นความจริงที่ว่าคนเรามีความสามารถและโอกาสไม่เท่ากันดังนั้น การปล่อยเสรีทำให้มนุษย์กลุ่มหนึ่งได้ประโยชน์ ในขณะที่มนุษย์อีกกลุ่มหนึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือในการหาประโยชน์จากกลุ่มแรก และกลุ่มหลังซึ่งมีจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะยากจนที่สุดและอยู่อย่างไม่มีสภาพที่มีค่าความเป็นมนุษย์เหลืออยู่ และจากสภาวะการณที่เกิดขึ้นในสังคมดังกล่าว นำมาซึ่งการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนในรูปแบบใหม่ขึ้นมา ในลักษณะเป็นสิทธิที่จะมีสภาพการดำรงชีวิตที่ดีและมีสภาพการทำงานที่ดี โดยการเรียกร้องให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการกระทำเพื่อเสริมสร้างให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี สมความเป็นมนุษย์ ซึ่งตรงข้ามกับแนวคิดเดิมที่ห้ามรัฐเข้าแทรกแซงก่อให้เกิดแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการให้อำนาจคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนในความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกัน

แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ เพื่อจะเยียวยาแก้ไขความอยุติธรรมและความไร้มนุษยธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมอันเป็นผลมาจาก “ลัทธิเสรีนิยม” (Liberalism) ที่เปิดโอกาสให้มีการเอาัดเอาเปรียบกันเป็นอย่างมากของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะผู้ที่มีความแข็งแรงกว่ามีอำนาจต่อรองในทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่า มักจะใช้ความแข็งแรงและอำนาจต่อรองที่เหนือกว่าของตนดังกล่าวกดขี่ข่มเหงเอาัดเอาเปรียบผู้ที่อ่อนแอกว่าหรือด้อยกว่าเพื่อแสวงหาประโยชน์แก่ตนให้มากที่สุด ตัวอย่างเช่น ในเรื่องเสรีภาพในการแสดงเจตนาและเสรีภาพในการทำสัญญาในความเป็นจริงเกิดความไม่เสมอภาคระหว่างคู่สัญญาโดยแสดงออกในรูปของการไม่มีการเจรจาต่อรองกัน คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบในทางเศรษฐกิจ ถูกจำกัดในทางความเป็นจริงว่าต้องเข้าร่วมทำสัญญากับอีกฝ่ายหนึ่ง โดยต้องยอมรับตามข้อสัญญาที่ผู้ประกอบการค้าหรือวิชาชีพได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว เช่น สัญญากู้ยืม สัญญาเช่าซื้อ ธรรมเนียมประกันภัย หรือสัญญาจ้าง เป็นต้นสัญญาเหล่านี้จะถูกร่างเนื้อหาข้อสัญญาไว้ก่อนแล้วโดยผู้ประกอบการและฝ่ายที่จะเข้าทำสัญญาด้วยไม่มีสิทธิจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาดังกล่าว แต่จะทำได้เพียงแต่จะยอมรับหรือปฏิเสธการทำสัญญาเท่านั้นการเจรจาต่อรองกันในสัญญาจะไม่มีในสัญญาเหล่านี้ และหลักที่ว่าสัญญาเกิดจากเจตนา ร่วมกันโดยเสรีของคู่สัญญาก็จะเป็นไปไม่ได้อีกต่อไป ความเป็นธรรมในสังคมก็ไม่มีเพราะในเมื่อข้อสัญญาได้ถูกกำหนดอย่างไม่ เป็นธรรมไว้ล่วงหน้าจากผู้ประกอบการแต่ฝ่ายเดียวและอีกฝ่ายหนึ่งอยู่ในภาวะจำยอมต้องทำสัญญาด้วย สัญญาเหล่านี้จึงเสมือนเกิดจากเจตนาของผู้ประกอบการฝ่ายเดียว หลักเจตนาและหลักเสรีภาพในการทำสัญญาจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ในสัญญาที่ไม่มีความเท่าเทียมกันในการทำสัญญาจริงๆ^{๒๙} โดยเฉพาะในสัญญาจ้างแรงงานซึ่งคู่สัญญาไม่ได้มีความเสมอภาคหรือมีเสรีภาพในการทำสัญญาอย่างแท้จริง ในสัญญาจ้างแรงงานนายจ้างเป็นผู้ที่อยู่ในสถานะที่ได้เปรียบกว่าลูกจ้างเพราะเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตในขณะที่ลูกจ้างมีแต่เพียงแรงงานที่จะขายให้แก่ นายจ้างเท่านั้น ความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้ลูกจ้างไม่อาจเป็นผู้ตั้งเงื่อนไขต่อรองกับนายจ้างได้ เพราะมีแรงงานในตลาดที่พร้อมจะทำตามเงื่อนไขหรือความพอใจของนายจ้างอยู่มากมาย จึงเห็นได้

^{๒๙} พอพันธ์ คิดจิตต์, “แนวความคิดและผลกระทบเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม”, ปีที่ ๔๐, เล่มที่ ๖, พศกจิภายน - ธันวาคม ๒๕๓๖, หน้า ๔๐ - ๔๑.

ว่าลูกจ้างถูกความจำ เป็นทางเศรษฐกิจบีบบังคับไม่ให้มีเสรีภาพในการที่จะต่อรองกับนายจ้างได้อย่างเต็มที่ เสรีภาพความเสมอภาคในการทำสัญญาจ้างแรงงานในทางความเป็นจริงจึงเป็นไปได้^{๓๐} และนายจ้างมักจะขูดรีดเอาประโยชน์จากแรงงานลูกจ้าง เช่นกำหนดให้ลูกจ้างทำงานล่วงเวลาโดยไม่จ่ายค่าล่วงเวลา จ่ายค่าแรงให้แก่ลูกจ้างในราคาที่ถูกลงและไม่ให้สวัสดิการหรือจัดหามาตรการในการรักษาความปลอดภัยในการทำงานให้แก่ลูกจ้างและกดขี่ขูดรีดผู้ใช้แรงงานในลักษณะต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ แม้กระทั่งระหว่างคนในครอบครัวด้วยกันก็ไม่มีเสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นจริง กล่าวคือ เนื่องจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจะมีผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งมีหน้าที่ในการปกครองเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวและมีอำนาจเหนือสมาชิกทุกคนในครอบครัวส่วนสมาชิกในครอบครัวก็มีหน้าที่ต้องเชื่อฟังคำสั่งและอยู่ใต้อำนาจของหัวหน้าครอบครัว เพราะต้องพึ่งพาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวสำหรับปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ในบางกรณีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวอาจใช้อำนาจเหนือที่ตนมีกระทำการที่เป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของคนในครอบครัวเช่นการใช้ความรุนแรงกับคนในครอบครัวด้วยวิธีการต่างๆ หรือการละเมิดสิทธิเด็ก และคนในครอบครัวที่ถูกใช้ความรุนแรงหรือละเมิดสิทธิดังกล่าว ก็ต้องจำยอมเพราะยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวอยู่

จากความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่คนส่วนใหญ่ของสังคมเป็นอย่างมากและถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน รัฐจึงมีหน้าที่ต้องเข้าไปปกป้องคุ้มครองคุ้มครองผู้ที่อ่อนแอกว่าหรือด้อยกว่าในสังคมดังกล่าว เพื่อให้ความเป็นธรรมในสังคม เพื่อให้เขาเหล่านั้นมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งในความเป็นจริงและในทางกฎหมายไม่น้อยไปกว่าผู้มีอำนาจในสังคมหรือผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าและเพื่อเป็น การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของคนเหล่านั้น ดังนั้น ประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยจึงได้มีการกำหนดให้คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมีอำนาจเข้าไปตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนในความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับเอกชนด้วยกัน

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมีมาตั้งแต่สมัยกรีกโรมันอันเนื่องมาจากสภาพสังคมที่ไร้ระบบระเบียบในการปกครอง ณ ขณะนั้น การดำเนินชีวิตของผู้คนในยุคหนึ่งจึงค่อนข้างที่จะเป็นอิสระ และจากการที่ต่างคนต่างมีอิสระดังกล่าว การใช้สิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนมักจะมี การล่วงละเมิดหรือกระทบกระทั่งสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นอยู่เสมอๆ และเมื่อมีการล่วงละเมิดหรือกระทบกระทั่งกันดังกล่าวเกิดขึ้น ต่างคนต่างก็มีอำนาจที่จะบังคับการตามสิทธิเสรีภาพและลงโทษผู้ล่วงละเมิดด้วยกำลังของตนในลักษณะของการแก้แค้นทดแทน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้คนในสังคม และจากการไร้ระบบระเบียบในการปกครองดังกล่าว การปกครองบ้านเมือง ณ ขณะนั้นจึงอยู่ที่ดุลพินิจของผู้ปกครองที่จะกระทำตามที่

^{๓๐} มาลี พฤษ์พงศาวิ, “สิทธิทางด้านแรงงาน : ปัจจัยพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน,” หน้า ๖ - ๗.

ตนเห็นสมควร^{๓๑} และผู้ปกครองมักจะใช้อำนาจปกครองในลักษณะตามอำเภอใจกดขี่ข่มเหงผู้ได้ปกครองให้ได้รับความทุกข์ยากแสนสาหัส นักคิดนักปรัชญาในยุคหนึ่งจึงได้กล่าวอ้างแนวความคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) และสิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) ของมนุษย์ขึ้น เพื่อประสานความขัดแย้งระหว่างผู้คนในสังคมและจำกัดการใช้อำนาจของผู้ปกครองดังกล่าวและแนวความคิดทั้งสองดังกล่าว ก็ได้พัฒนามาเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนมาจนกระทั่งปัจจุบัน

แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน

แม้แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนจะปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยกรีกโรมัน แต่ในสมัยนั้นไม่ได้เรียกว่าสิทธิมนุษยชน (Human Rights) แต่เรียกว่า “สิทธิธรรมชาติ (Natural Rights)” และต่อมาเรียกว่า “สิทธิของมนุษย์ (Rights of Man)” ก่อนที่จะมีการเรียกว่าสิทธิมนุษยชนดังเช่นปัจจุบันและบุคคลแรกที่ใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” แทนคำว่า “สิทธิของมนุษย์” หรือ “สิทธิธรรมชาติ” คือ Thomas Paine นักเขียนและนักต่อสู้ทางการเมืองชาวอังกฤษ ในงานแปลคำประกาศสิทธิของมนุษย์และพลเมือง ค.ศ. ๑๗๘๙ ของฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ ต่อมาคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ได้ปรากฏในกฎบัตรสหประชาชาติ ค.ศ. ๑๙๔๕ แต่คนส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่า การเปลี่ยนถ้อยคำจากคำว่า “สิทธิของมนุษย์” มาเป็นคำว่า “สิทธิมนุษยชน” มาจากข้อเสนอแนะของนาง Eleanor Roosevelt ในปี ค.ศ. ๑๙๔๓ ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ซึ่งรับผิดชอบในการร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและได้รับการยอมรับจนใช้คำนี้อย่างจริงจังในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘^{๓๒} และเป็นที่รู้จักและยอมรับทั้งในระดับระหว่างประเทศและภายในประเทศและใช้คำนี้มาจนกระทั่งปัจจุบัน

ความหมายและความสำคัญของสิทธิมนุษยชน

ความหมายของสิทธิมนุษยชน

แม้รัฐทุกรัฐจะให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิมนุษยชนและยอมรับว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องรัฐทุกรัฐไม่ใช่เรื่องภายในของรัฐใดรัฐหนึ่งอีกต่อไป แต่ก็ยังไม่มีกำหนดนิยามของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ให้ชัดเจนว่าหมายความว่าอย่างไร แม้แต่ในกฎบัตรสหประชาชาติ ค.ศ. ๑๙๔๕ ในฐานะธรรมนูญขององค์การสหประชาชาติและตราสารเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศฉบับแรกที่ทำให้การยอมรับและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในระดับโลก หรือแม้แต่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘ ซึ่งถือเป็นเอกสารแม่บทของสิทธิมนุษยชนปัจจุบันก็ไม่ได้ให้ความหมายของสิทธิ

^{๓๑} กุลพล พลวัน, สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔.

^{๓๒} Alan S. Rosenbaum (Ed), “The Philosophy of Human Rights International Perspective”, Op.cit., P.9 อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๕๙ – ๖๐.

มนุษย์ชนไว้อย่างเฉพาะเจาะจง^{๓๓} ว่าหมายความว่าอย่างไร คงกำหนดไว้แต่เพียงองค์ประกอบหรือลักษณะของสิ่งที่จะถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนเท่านั้น^{๓๔}

การที่องค์การสหประชาชาติไม่ได้กำหนดคำนิยามของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ไว้เป็นการเฉพาะเจาะจงดังกล่าวอาจจะด้วยเหตุผลสามประการคือ ประการแรก เป็นการละไว้ในฐานที่เข้าใจกันได้โดยสามัญสำนึก ประการที่สอง เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งในการอธิบายความและประการที่สาม เพื่อเปิดกว้างความหมายไว้เพื่อความยืดหยุ่นหรือต่อการพัฒนาความหมายสิทธิมนุษยชนที่ไม่หยุดนิ่งตามพลวัตสังคม^{๓๕} และเมื่อพิจารณาจากพัฒนาการในทางประวัติศาสตร์ของสิทธิมนุษยชนจะพบว่า แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนมีความเป็นพลวัต (Dynamic) โดยขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆ ของแต่ละสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา^{๓๖} เช่นการมีประวัติศาสตร์ คำนิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองหรือสภาพแวดล้อม ฯลฯ ที่แตกต่างกัน แต่ละสังคมจึงมีความเข้าใจสิทธิมนุษยชนในความหมายที่แตกต่างกันไป การให้นิยามคำว่าสิทธิมนุษยชนไว้เป็นการแน่นอนตายตัว จึงอาจเป็นการไปจำกัดความหมายของคำว่าสิทธิมนุษยชนไว้กับสังคมใดสังคมหนึ่ง ในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งมากเกินไปดังนั้น จึงควรปล่อยให้ความหมายของคำว่าสิทธิมนุษยชนพัฒนาไปตามพลวัตของสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย ในการพิจารณาความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในที่นี้จึงจะแยกพิจารณาเป็นสิทธิมนุษยชนตามแนวคิดดั้งเดิมกับสิทธิมนุษยชนตามแนวคิดสมัยใหม่

๑) ความหมายตามแนวคิดดั้งเดิม

โดยที่แนวความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนมีรากเหง้าความคิดมาจากแนวความคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติและสิทธิธรรมชาติ การปรากฏตัวหรือสถานการณ์มีอยู่ของสิทธิมนุษยชนในสายตา

^{๓๓} อุดม รัฐอมฤต และคณะ, การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตาม มาตรา ๒๘ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นานาสิ่งพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๒.

^{๓๔} คณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนและสันติภาพ. เอกสารสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ. ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘

คำปรารภ

“ด้วยเหตุที่การยอมรับศักดิ์ศรีประจำตัว และสิทธิซึ่งเสมอกันและไม่อาจโอนแก่กันได้ของสมาชิกทั้งปวงแห่งครอบครัวมนุษย์เป็นรากฐานของเสรีภาพ, ความยุติธรรมและสันติภาพในพิภพ,”

ข้อ ๑. มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระเสรีและเท่าเทียมกันทั้งศักดิ์ศรีและสิทธิทุกคนได้รับการประสิทธิประสาทเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันอย่างฉันพี่น้อง

ข้อ ๒. บุคคลชอบที่จะมีสิทธิและเสรีภาพประดาที่ระบุไว้ในปฏิญญานี้, ทั้งนี้ โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใดๆ, เช่น เชื้อชาติ, สีผิว, เพศ, ภาษา, ศาสนา, ความเห็นทางการเมือง, หรือทางอื่นใด, ชาติหรือสังคมอันเป็นที่มาเดิม, ทรัพย์สิน, กำเนิด, หรือสถานะอื่นใด.

นอกจากนี้ การจำแนกข้อแตกต่างโดยอาศัยมูลฐานแห่งสถานะทางการเมืองทางตุลาณาหรือทางเรื่องระหว่างประเทศของประเทศ หรือดินแดนซึ่งบุคคลสังกัดจะทำได้ ทั้งนี้ไม่ว่าดินแดนดังกล่าวจะเป็นเอกราชอยู่ในความพิทักษ์มิได้ปกครองตนเองหรืออยู่ภายใต้การจำกัดแห่งอธิปไตยอื่นใด.

^{๓๕} จริย โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

^{๓๖} อุดม รัฐอมฤตและคณะ, อ้างแล้ว เซึ่งบรรณที่ ๕, หน้า ๔๒.

ของฝ่ายกฎหมายธรรมชาติหรือธรรมชาตินิยม มักมองว่าสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติหรือเป็นสิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) ซึ่งมนุษย์เพียงค้นพบ (Discover) มิใช่สิทธิที่เกิดจากอำนาจหรือการประทานให้ของมนุษย์ด้วยกันเอง^{๓๗} สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิที่คนทุกคนมีอยู่โดยเสมอภาคเท่าเทียมกันด้วยเหตุที่เขาเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิที่ตั้งอยู่บนความใส่ใจต่อธรรมชาติแห่งการเป็นมนุษย์ของเราดังนั้นจึงมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในยุคนั้น ว่า

สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิที่คนทุกคนมีอยู่โดยเสมอภาคเท่าเทียมกันด้วยเหตุที่เขาเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิที่ตั้งอยู่บนความใส่ใจต่อธรรมชาติแห่งการเป็นมนุษย์ของเรา^{๓๘} สิทธิมนุษยชนจึงเป็นสิทธิที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติในตัวมนุษย์ ในความหมายที่ว่าแหล่งที่มาของสิทธินี้คือธรรมชาติของมนุษย์ (Human Nature) มิได้เกิดขึ้นเพราะการอนุญาตจากรัฐหรือเป็นผลจากการกระทำของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้น ในการมีสิทธิมนุษยชนบุคคลจึงไม่จำเป็นต้องมีสิ่งใดๆนอกเหนือจากความ เป็นมนุษย์เขาไม่ต้องทำอะไรทั้งสิ้นนอกเสียจากการได้เกิดมาเป็นมนุษย์สิทธิมนุษยชน คือ คุณลักษณะประจำตัวของมนุษย์ทุกคนในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์และด้วยเหตุผลแต่เพียงอย่างเดียวว่าเขาเกิดมาเป็นมนุษย์ ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพเหล่านี้้อยู่แล้วตั้งแต่ก่อนที่จะมีสังคมการเมืองที่เรียกว่า “รัฐ” (State) เกิดขึ้นและไม่มีมนุษย์ผู้ใดสามารถสละสิทธิและเสรีภาพเหล่านี้ได้โดยชอบและไม่มี “ผู้ปกครองว่าการแผ่นดิน (Sovereign) ” คนใดหรือคณะใดมีอำนาจทำลายสิทธิและเสรีภาพเหล่านี้ได้เช่นกัน^{๓๙} สิทธิมนุษยชนจึงมิได้เป็นการที่รัฐบัญญัติกฎหมายให้สิทธิแก่บุคคล หากแต่เป็นการที่กฎหมายของรัฐได้รับรองถึงความมีอยู่ของสิทธิที่ติดตัวมนุษย์ไว้ในบทบัญญัติของกฎหมายเท่านั้น เช่น สิทธิในชีวิตร่างกายของบุคคล เสรีภาพในทางความเชื่อของบุคคล เป็นต้น^{๔๐}

การให้ความหมายสิทธิมนุษยชนตามแนวคิดดังกล่าว เป็นการให้ความหมายสิทธิมนุษยชนโดยพิจารณาจากธรรมชาติของการเป็นมนุษย์และยืนยันถึงการถือครองสิทธิดังกล่าวโดยมนุษย์ทุกคนและจากความหมายดังกล่าวทำให้เห็นถึงลักษณะของสิทธิมนุษยชน ๒ ประการคือ ความ เป็นสากลของสิทธิมนุษยชนและการไม่อาจสละโอนหรือยอมให้พรากไปแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง คือ

-ความเป็นสากล (Universality) ของสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ เนื่องจากสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์และติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่กำเนิดสิทธิมนุษยชน จึงไม่มีข้อจำกัดในทางลักษณะตัวบุคคลคือเป็นสิทธิที่บุคคลทุกคนเป็นผู้ทรงสิทธิโดยไม่มี การแบ่งแยกว่าบุคคลนั้นจะเป็นคนของชาติใด เชื้อชาติใด ภาษาใดหรือศาสนาใดและสามารถกล่าวอ้างสิทธิ ดังกล่าวได้โดยไม่จำกัดสถานที่และเวลา

^{๓๗} จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้ว เชิงบรรณที่ ๗, หน้า ๕๙.

^{๓๘} R.J.Vincent, “Human Rights and International Relations” (Cambridge : Cambridge University Press,1988) ; จรัญ โฆษณานันท์ (แปล), “สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์ : บทวิจารณ์เชิงวิเคราะห์ แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในโลกที่มีขีดตะวันตก”, วารสารกฎหมาย, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๐, ฉบับที่ ๒, ธันวาคม ๒๕๒๘, น. ๗๙ – ๘๐.

^{๓๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๐.

^{๔๐} บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ปรับปรุงใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๗), หน้า ๗๓.

-การไม่อาจสละโอนหรือยอมให้พวกรไป (Inalienability) แก่ผู้ใดผู้หนึ่งกล่าวคือแม้สิทธิมนุษยชนจะเป็นสิทธิที่ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่กำเนิดในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์และบุคคลทุกคนสามารถกล่าวอ้างสิทธิดังกล่าวได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ แต่บุคคลทุกคนในฐานะที่เป็นผู้ทรงสิทธิดังกล่าว ก็ไม่อาจแสดงเจตนาจำหน่ายโอนหรือสละสิทธิดังกล่าวให้แก่บุคคลใดก็ได้และรัฐหรือบุคคลใดก็ไม่อาจกระทำ การใดอันเป็นการพรากสิทธิดังกล่าวไปจากบุคคลได้เพราะหากยอมให้มีการโอน การสละ หรือการพรากสิทธิมนุษยชนไปจากบุคคลได้ เท่ากับยอมให้มีการสละหรือทำลายความเป็นมนุษย์ของบุคคลได้ ซึ่งไม่อาจทำได้ เพราะความเป็นมนุษย์ไม่อาจจะสละโอนหรือทำลายได้โดยรัฐหรือบุคคลใดแม้กระทั่งมนุษย์คนนั่นเอง

นิยามความหมายสิทธิมนุษยชนดังกล่าว เป็นการนิยามความหมายสิทธิมนุษยชนในยุคเริ่มต้นในสังคมตะวันตก และเมื่อสังคมและอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองของตะวันตกเปลี่ยนแปลง ลงไป การนิยาม ความหมายสิทธิมนุษยชนในสังคม ตะวันตกก็เปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย

๒) ความหมายตามแนวคิดสมัยใหม่

ตามแนวคิดสมัยใหม่เห็นว่าสิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิทธิที่มีมาโดยธรรมชาติของมนุษย์แต่เกิดจากการกระทำหรือการสร้างสรรค์ของมนุษย์ภายหลังที่เกิดสังคมการเมืองที่เรียกว่ารัฐแล้วและเห็นว่าสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องอุดมการณ์หรือแนวคิดที่มนุษย์กล่าวอ้างเพื่อเรียกร้องให้ประโยชน์ของตนได้รับการรับรองคุ้มครองจากผู้ปกครองหรือรัฐ โดยอ้างความชอบธรรมของประโยชน์นั้นๆว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อความเป็นมนุษย์ (Human dignity)^{๕๑} และมีการพัฒนาไม่หยุดนิ่งตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย สิทธิมนุษยชนตามแนวคิดสมัยใหม่จึงไม่ใช่สัจธรรมที่เป็นนิรันดร์หรือคุณค่าสูงสุดและมีใช้สิ่งสมบูรณ์ถูกต้องในทุกๆ สถานที่หรือโดยไม่จำกัดกาล^{๕๒} หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย และจากวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยจนกระทั่งปัจจุบัน จะพบว่าสิทธิมนุษยชนมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์แบ่งออกเป็น ๓ ยุค คือ^{๕๓}

ยุคที่ ๑ สิทธิมนุษยชนแบบปัจเจกชนนิยม (Individualism) ที่เน้นคุณค่าอุดมคติเรื่อง “อิสระเสรีภาพ” ของมนุษย์และถือเป็นยุคเริ่มต้นแห่งสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (Civil and Political Rights) ปรากฏชัดในข้อเขียนของ John Locke นักปรัชญาชาวอังกฤษที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของมนุษย์แต่ละคนในฐานะปัจเจกชน (Individualism) ว่ามีสิทธิอิสระที่ผู้มีอำนาจจะละเมิดมิได้อยู่และผู้มีอำนาจต้องยอมรับพร้อมๆ กับการจำกัดอำนาจผู้ปกครอง^{๕๔} โดยผ่านทางสัญญาประชาคม (Social Contract) และ Locke ได้อาศัยทฤษฎีสิทธิปัจเจกชนนิยมนี้สนับสนุน

^{๕๑} วิชัย ศรีรัตน์, “พัฒนาการของสิทธิมนุษยชน”, ดุลพาท, ปีที่ ๔๘, เล่มที่ ๓, กันยายน - ธันวาคม ๒๕๔๔, หน้า ๔๗.

^{๕๒} จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๗, หน้า ๑๒๕.

^{๕๓} อ้างแล้ว, หน้า ๗๘.

^{๕๔} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชนเล่ม ๑ วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ , พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔.

ความชอบธรรมแห่งสิทธิชาวอังกฤษในการต่อสู้กับกษัตริย์ที่เป็นทรราช^{๔๕} โดยสิทธิมนุษยชนในยุคนี้ก็จะสร้างพันธะในทางลบ (Negative Obligation) ให้กับรัฐ กล่าวคือ ห้ามรัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวแทรกแซงในสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชน ในขณะที่เดียวกันก็กำหนดหน้าที่ให้กับบุคคลที่สามในการที่ต้องมีหน้าที่เคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ทรงสิทธินั้นด้วย สิทธิมนุษยชนในยุคนี้จึงก่อพันธะให้รัฐเพียงออกกฎหมายรับรองสิทธิและบังคับใช้เพื่อให้ผู้มีสิทธิได้ใช้สิทธิได้ สิทธิมนุษยชนในยุคนี้ ได้แก่ สิทธิและเสรีภาพในเนื้อตัวร่างกาย สิทธิในการมีสัญชาติและการได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย สิทธิในการมีศักดิ์ศรี สิทธิในความเป็นส่วนตัว สิทธิในมโนธรรมความคิดและศาสนาและสิทธิในการพูดและการแสดงออก เป็นต้น^{๔๖}

ยุคที่ ๒ สิทธิมนุษยชนแบบความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) ที่ขยายคุณค่าอุดมคติไปสู่เรื่อง “ความเสมอภาค” ของมนุษย์ และทำให้เกิดการปรากฏตัวของสิทธิทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม ปรากฏในงานเขียนของ John Rawls เรื่อง “ทฤษฎีความยุติธรรม” ซึ่งมีหลักการสำคัญที่เน้นคุณค่าของสิทธิเสรีภาพอย่างสูงของมนุษย์สองประการ คือ หลักความมีอิสระเท่าเทียมกันซึ่งมนุษย์ทุกคนจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกันในเสรีภาพขั้นพื้นฐานอย่างมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และหลักความเสมอภาคของโอกาสที่เป็นธรรมหรือหลักความแตกต่างในกรณีของความแตกต่างในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมตามหลักความยุติธรรมทางสังคมแล้วความไม่เสมอภาคดังกล่าว^{๔๗} ทั้งนี้เนื่องจากในความเป็นจริงแล้วคนเรามีความสามารถและโอกาสไม่เท่ากันทำให้มนุษย์กลุ่มหนึ่งได้ประโยชน์ในขณะที่มนุษย์อีกกลุ่มหนึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์จากกลุ่มแรกและกลุ่มหลังมีคนจำนวนมากที่ตกอยู่ในสภาวะยากจนที่สุดและอยู่อย่างไม่มีสภาพที่มีค่าความเป็นมนุษย์เหลืออยู่ จึงทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนในรูปแบบใหม่ขึ้นมาในลักษณะเป็นสิทธิที่ให้มนุษย์มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีสมกับความเป็นมนุษย์จะต้องได้รับการจัดระเบียบให้เป็นธรรมหรือให้เป็นประโยชน์มากที่สุดแก่คนที่เสียเปรียบหรือด้อยโอกาสที่สุดในสังคม^{๔๘}

สิทธิมนุษยชนในยุคนี้ได้สร้างพันธะในทางบวก (Positive Obligation) ให้กับรัฐฝ่ายเดียว คือ เรียกร้องให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการกระทำ เพื่อเสริมสร้างให้มนุษย์มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมีคุณค่าสมกับความเป็นมนุษย์แก่ประชาชนทุกคน แต่ไม่ได้กำหนดหน้าที่ให้กับบุคคลทั่วไป กล่าวคือ บุคคลที่สามหรือเอกชนหาได้มีหน้าที่ต้องจัดหาสิ่งต่างๆ ให้กับบุคคลที่เป็นผู้ทรงสิทธิอื่นๆ ไม่ สิทธิมนุษยชนในยุคนี้ ได้แก่ สิทธิในการศึกษา สิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิในการมีอาหารที่เพียงพอ เป็นต้น^{๔๙}

ยุคที่ ๓ สิทธิมนุษยชนแบบกลุ่มบุคคล (Collective Rights) ที่มุ่งสู่หลักความเป็น “ภราดรภาพ” หรือความสมานฉันท์ของเพื่อนมนุษย์ทั้งมวลในโลก เกิดเป็นสิทธิมนุษยชนใหม่ ที่เรียกว่า สิทธิในความสมานฉันท์ (Rights of Solidarity) หรือสิทธิของประชาชน (Rights of Peoples) อันเป็นสิทธิร่วมกันของประชาชนทุกคนหาได้เป็นสิทธิของปัจเจกชนคนหนึ่งคนใดที่จะใช้สิทธิเรียกร้องตามลำดับ แต่เป็นสิทธิของกลุ่มบุคคล สิทธิมนุษยชนในยุคนี้เกิดจากการเรียกร้องของกลุ่ม

^{๔๕} จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๗, หน้า ๖๓.

^{๔๖} วิชัย ศรีรัตน์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, หน้า ๔๒.

^{๔๗} จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๗, หน้า ๑๓๗.

^{๔๘} วิชัย ศรีรัตน์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, หน้า ๔๔ - ๔๕.

^{๔๙} อ้างแล้ว, หน้า ๔๒ - ๔๓.

ประเทศโลกที่สาม ทั้งนี้เนื่องจากประเทศเหล่านี้ถูกกดขี่และตัดดวงผลประโยชน์จากรัฐเจ้าอาณานิคม และเนื่องจากประเทศเหล่านี้เป็นประเทศกำลังพัฒนาที่ยากจน จึงกล่าวอ้างสิทธิในการพัฒนาโดยถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกรัฐที่จะต้องร่วมมือกันสร้างระเบียบโลกที่เป็นธรรมที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา และต้องช่วยเหลือประเทศที่กำลังพัฒนาเหล่านั้น^{๕๐} สิทธิมนุษยชนในยุคนี้ ได้แก่ สิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง สิทธิในการพัฒนา สิทธิในการมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากมรดกร่วมของมนุษยชาติ สิทธิของชนกลุ่มน้อย เป็นต้น

ดังนั้น จึงมีผู้ให้ความหมายคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในความหมายที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย ดังนี้

John Stuart Mill.^{๕๑} อธิบายว่า สิทธิมนุษยชน เป็นสิทธิในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ไม่ว่าจะชาติใดในความสุขของมนุษย์ อันหมายถึงว่าบุคคลทุกคนโดยธรรมชาติมีสิทธิที่จะได้รับการเคารพนับถือเชิงศีลธรรมอย่างเท่าเทียมกันจากผู้อื่น

Joel Feinberg.^{๕๒} อธิบายว่า สิทธิมนุษยชนเป็นข้อเรียกร้องทางศีลธรรมอันมั่นคงสมบูรณ์ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั้งหมด โดยถือว่าปัจเจกชนทุกคนล้วนมีสิทธิมนุษยชนเพราะทุกคนต่างก็มีความต้องการเยี่ยงมนุษย์เหมือนกันหาไม่แล้ว ก็คงไม่สามารถมองเขาเหล่านั้นว่าเป็นดั่งมนุษย์ได้

John Rawls.^{๕๓} อธิบายว่า สิทธิมนุษยชน คือ การมีสิทธิที่จะได้รับการตอบสนองความต้องการในผลประโยชน์ของมนุษย์ต่างๆ ของมนุษย์ ซึ่งสมาชิกของกลุ่มชนจักต้องได้รับการปกป้องคุ้มกันและรับรองตามหลักความยุติธรรมทางสังคม

“สิทธิมนุษยชน” หรือ Human Rights หมายถึง^{๕๔} “สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลซึ่งปกป้อง“ปัจเจกบุคคล” (Individual) หรือ “กลุ่มบุคคล” (Group) จากการกระทำที่ต้องห้ามของสมาชิกอื่นหรือรัฐ โดยกฎหมายระหว่างประเทศ หรือจารีตประเพณีระหว่างประเทศ

สิทธิมนุษยชน คือ^{๕๕} สิทธิที่ครอบคลุมการดำรงอยู่ของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดีในสังคมที่ดีโดยมีหลักการที่สำคัญสามเรื่องคือ สิทธิในชีวิต สิทธิในการยอมรับนับถือ และสิทธิในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเองตามแนวทางที่ชอบธรรม

สิทธิมนุษยชน คือ^{๕๖} สิทธิอันจำเป็นที่มนุษย์พึงมีเพื่อให้มนุษย์ได้มีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี การที่มนุษย์จะมีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีได้ หาได้มีความหมายเพียงการมีชีวิต การดำรงชีวิตเท่านั้นแต่ มนุษย์ต้องมีสิทธิที่จะพัฒนาตนเองเพื่อให้บรรลุถึงการมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

จากความหมายคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ดังกล่าว จะเห็นว่าสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่หรือในยุคปัจจุบันมิได้หมายความเฉพาะสิทธิธรรมชาติที่ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่กำเนิดในฐานะที่เกิดมา

^{๕๐} อ้างแล้ว, หน้า ๔๓.

^{๕๑} จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๗, หน้า ๗๐.

^{๕๒} อ้างแล้ว, หน้า ๕๘.

^{๕๓} อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๘.

^{๕๔} อุดม รัฐอมฤตและคณะ, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๕, หน้า ๔๐.

^{๕๕} อ้างแล้ว, หน้า ๕๒

^{๕๖} วิชัย ศรีรัตน์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ ๑๗, หน้า ๔๗.

เป็นมนุษย์เท่านั้น แต่ยักรวมถึงสิทธิอันจำเป็นที่มนุษย์พึงมีเพื่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วย ได้แก่ สิทธิในความเป็นอยู่ที่ดี สิทธิในการยอมรับนับถือ สิทธิในการกำหนดตนเอง สิทธิในการพัฒนาตนเอง หรือสิทธิมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของรัฐ นอกจากนี้สิทธิมนุษยชนสมัยใหม่ยังมีได้หมายถึงเฉพาะสิทธิของปัจเจกชนเท่านั้น แต่ยักรวมถึงสิทธิของกลุ่มบุคคลด้วย โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ด้อยโอกาสและเสียเปรียบในสังคมที่ต้องได้รับการดูแลปกป้องจากสังคมหรือรัฐ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสิทธิมนุษยชนสมัยใหม่หรือในยุคปัจจุบันมีสองระดับคือ^{๕๗} สิทธิของปัจเจกชนกับสิทธิของกลุ่มบุคคล (Collective Rights)

ความสำคัญของสิทธิมนุษยชน

จากความหมายและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสิทธิมนุษยชนตามที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าสิทธิมนุษยชนมีที่มาจากความต้องการสองประการของมนุษย์ คือ ความต้องการเป็นอิสระและความเท่าเทียมกันระหว่างระหว่างมนุษย์ด้วยกันและความต้องการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองที่ใช้อำนาจกดขี่ประชาชน และจากความต้องการดังกล่าวทำให้เห็นว่าสิทธิมนุษยชนมีความสำคัญ ๒ ประการคือ

๑) สิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นหลักในการเรียกร้องอิสรภาพและความเท่าเทียมกันของมนุษย์

สืบเนื่องจากสังคมมนุษย์ในสมัยบุพกาลที่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากและความไม่เสมอภาคเท่าเทียมของมนุษย์ โดยมนุษย์ถูกแบ่งออกเป็นชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง โดยชนชั้นล่างจะถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกปฏิบัติเหมือนกับเป็นวัตถุสิ่งของหรือสัตว์เลี้ยงของชนชั้นสูงสิทธิต่างๆในสังคมถูกสงวนไว้สำหรับชนชั้นสูงเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากชนชั้นล่างในขณะนั้นไม่มีความเป็นตัวของตัวเองและยังต้องพึ่งพาอาศัยชนชั้นสูงอยู่ทั้งในด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและปัจจัยสี่และสภาพการณ์เช่นนี้ปรากฏทั้งในสังคมตะวันตกและตะวันออก คือ^{๕๘}

ในสังคมตะวันตกเริ่มตั้งแต่สมัยเมโสโปเตเมีย ที่แฝงไว้ด้วยความทารุณกรรมของระบบทาส การประหารหมู่ทาสฝังตามลงไปประเพณีฝังศพพระราช การลงโทษที่รุนแรงในลักษณะดาต่อตาฟันต่อฟัน เช่น ถ้าคนไข้ตายในระหว่างการผ่าตัดแพทย์ผู้ผ่าตัดต้องถูกประหารตายตามไปด้วย สมัยอียิปต์ ภาพของแรงงานทาสการทำกรทาสและการสูญเสียแรงงานทาสจำนวนมากศาลจากการสร้างพีรามิด สมัยอิบรู ที่ชาวอิบรูเป็นทาสของอียิปต์และต้องทำงานหนักได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส สมัยกรีก แม้กรีกจะมีความรุ่งโรจน์ในทางปรัชญา โดยเฉพาะปรัชญากฎหมายธรรมชาติและสิทธิธรรมชาติที่เชื่อในความเสมอภาคทัดเทียมแห่งคุณค่าของมนุษย์ที่มีเหตุผลโดยธรรมชาติเสมอกัน แต่จากชะตาชีวิตของ ๓ นักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ของกรีกโบราณ ได้แก่ โสกราตีสเพลโต และอริสโตเติล อาจสะท้อนให้เห็นการเบียดเบียน การข่มเหงกันภายในสังคมกรีกได้ในระดับหนึ่งที่วาระสุดท้ายแห่งชีวิตโสกราตีสต้องสิ้นสุดลงด้วยการดื่มยาพิษฆ่าตัวตายตามคำพิพากษาของศาลประชาชน การเนรเทศตัวเองออกจากเอเธนส์ของเพลโตและถูกจับเป็นทาสไปขายในตลาด และอริสโตเติล ที่ต้องหลบหนีแทนการเผชิญหน้ากับโทษประหารชีวิตแบบโสกราตีส และในสมัยโรมันแม้โรมันจะมีความเรืองรองแห่งเหตุผลหรือคุณค่าของความยุติธรรมรองรับกฎหมายโรมัน แต่ก็ไม่อาจบด

^{๕๗} อ่างแล้ว. หน้า ๔๘.

^{๕๘} รายละเอียดโปรดดู จริย โฆษณานันท์, อ่างแล้ว เชียงธรรมที่ ๗, หน้า ๓ - ๓๔.

บังหรือ ปิดกั้นความป่าเถื่อนหรือการข่มเหงมนุษย์ด้วยกันในสังคม โรมันถือว่าทาสมิใช่เพียงแค่แรงงานในการผลิตของนายทาสเท่านั้น หากยังเป็นเสมือนวัตถุไร้ชีวิตที่ตอบสนองความต้องการทุกอย่างของนายและอาจถูกซื้อขายกันได้ดังเช่นสัตว์เลี้ยง และปรากฏการณ์เช่นนี้ก็ยังคงดำรงเรื่อยมาในสังคมตะวันตกตลอดจนสมัยใหม่ ในขณะที่ในสังคมตะวันออกก็มีสภาพการณ์ไม่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากในสังคมอินเดียที่มีความเชื่อในระบอบวรรณะหรือการแบ่งชั้นวรรณะของมนุษย์ออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ และศูทรหรือทาส หรือแม้กระทั่งสังคมไทยในอดีตที่มีระบบทาสกับนายทาส เป็นต้น

ต่อมา เมื่อสังคมมนุษย์มีความเจริญขึ้น มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองและมีเหตุผลกว่าแต่ก่อน มนุษย์จึงสามารถช่วยเหลือและดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นเหมือนแต่ก่อนหรือพึ่งพาอาศัยผู้อื่นแต่น้อยเท่าที่จำเป็น มนุษย์โดยเฉพาะชนชั้นล่างจึงมีความพยายามแสวงหาแนวทางเพื่อปลดปล่อยอิสรภาพตนเองจากอำนาจค้ำจุนของชนชั้นสูงที่เหนือกว่าหรือเพื่อให้ชนชั้นล่างซึ่งเป็นผู้ด้อยกว่ามีอิสรเสรีภาพมากขึ้นกว่าเดิมหรือมีโอกาสพัฒนาตนเองให้ทัดเทียมกับชนชั้นสูงที่เหนือกว่า สิทธิมนุษยชนจึงถูกกล่าวถึงในฐานะเป็นอุดมคติที่มนุษย์กล่าวอ้างขึ้นเพื่อเรียกร้องอิสรภาพและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยอ้างว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาย่อมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันและมีสิทธิบางอย่างเหมือนกัน คือ สิทธิในชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สินที่ติดอยู่กับความเป็นมนุษย์ทุกคนมาแต่กำเนิดในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์และไม่มีมนุษย์คนใดที่จะพรากหรือโอนสิทธิดังกล่าวไปจากมนุษย์แต่ละคนได้ ดังนั้น จึงเป็นการไม่สมควรที่จะให้มนุษย์สามารถถือสิทธิครอบครอง ซื้อขาย กดขี่ข่มเหง และกระทำทารุณกรรมมนุษย์ด้วยกันได้

๒) สิทธิมนุษยชนในฐานะที่เป็นหลักการในการจำกัดอำนาจของผู้ปกครอง

จากพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของมนุษยชาติ จะพบว่า การต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพของมนุษย์เป็นผลมาจากความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความไม่เท่าเทียมของกลุ่มบุคคลสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและมีอำนาจในการกำหนดความเป็นไปภายในสังคม เช่น กลุ่มชนชั้นปกครอง กลุ่มนักการเมือง กลุ่มพ่อค้าและนักธุรกิจ และกลุ่มอิทธิพล ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่มีอำนาจต่อรองในทางสังคมน้อยกว่ากลุ่มแรกและต้องปฏิบัติตามการชี้แนะของกลุ่มแรก เช่น กลุ่มชาวนาและเกษตรกร กลุ่มผู้ใช้แรงงาน และชนชั้นที่มีฐานะยากจน^{๕๙} และคนกลุ่มแรกมักใช้กำลังและอำนาจที่ตนมีกดขี่ข่มเหงเอาเปรียบคนกลุ่มหลังอย่างไร้มนุษยธรรม โดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครอง ทำให้คนกลุ่มหลังซึ่งอยู่ในฐานะผู้ถูกปกครองพยายามหาทุกหนทางต่างๆ เพื่อมาจำกัดอำนาจของผู้ปกครอง ได้แก่ แนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติและแนวคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติกล่าวโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติในฐานะแนวคิดเริ่มต้นของสิทธิมนุษยชน ได้เสนอผ่านทฤษฎีสัญญาประชาคมตามแนวความคิดของ John Locke ทั้งนี้ เพื่ออธิบายถึงที่มาและข้อจำกัดอำนาจของรัฐหรือผู้ปกครอง โดยอ้างว่าในสภาวะธรรมชาติมนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันและมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการกำหนดตนเองและเมื่อมีการล่วงละเมิดกันเกิดขึ้น มนุษย์ทุกคนก็มีอำนาจที่จะบังคับตามสิทธิที่ตนมีอยู่ได้ด้วยตนเอง ทำให้เกิดความไม่มั่นคงปลอดภัยต่อไปในสภาวะธรรมชาติ และเพื่อความมั่นคงปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยในสภาวะธรรมชาติ มนุษย์จึงตกลงเข้าทำสัญญาอยู่

^{๕๙} อุดม รัฐอมฤตและคณะ, อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ ๕, หน้า ๒.

ร่วมกันเป็นสังคมและจัดตั้งรัฐบาลขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปกครองรักษาความสงบเรียบร้อยและอำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมเรียกว่าสัญญาประชาคม (Social Contract) โดยประชาชนแต่ละคนยอมสละสิทธิบางส่วนของตน คือ สิทธิที่จะบังคับตนเองให้รัฐหรือรัฐบาลซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตามสัญญา แต่ทุกคนยังสงวนสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินอันเป็นสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ไว้ ซึ่งรัฐหรือบุคคลใดจะทำลายล่วงละเมิดหรือขัดขวางสิทธิดังกล่าวไม่ได้ และเมื่อใดที่รัฐหรือรัฐบาลทำผิดเงื่อนไขที่ตกลงไว้ในสัญญาโดยการละเมิดสิทธิธรรมชาติของประชาชน ถือว่ารัฐได้กระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนความไว้วางใจของประชาชนตามสัญญาซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญแห่งการมีอำนาจของรัฐ ประชาชนผู้ถูกปกครองย่อมมีอิสระในการถอดถอนหรือล้มล้างรัฐหรือผู้ปกครองที่ทำผิดสัญญาได้ และอิสระในการถอดถอนหรือล้มล้างผู้ปกครองดังกล่าว คือ สิทธิธรรมชาติในการลงโทษผู้ปกครองของผู้ถูกปกครอง^{๖๐} ซึ่งต่อมาเรียกว่า สิทธิมนุษยชน

แนวคิดการอยู่ร่วมกัน

ขวัญชัย เชื้อเมืองพาน ได้ศึกษา “แนวทางเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญของวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหารและชุมชนหมู่บ้าน” พบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์แบบอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญ คือการให้ความหมายที่ตรงกันต่อพื้นที่ เพราะเมื่อเกิดการให้ความหมายที่ตรงกันแล้วจะส่งผลให้เกิดการใช้พื้นที่นั้นๆ ไปในทิศทางเดียวกัน นำไปสู่การกำหนดแนวทางในการสร้างกฎของพื้นที่และการใช้พื้นที่ร่วมกันในชุมชน ดังนั้นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงให้เกิดความสัมพันธ์แบบอยู่ร่วมกันคือ การสร้างและปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีของคนในชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกัน เปิดโอกาสให้สามารถกำหนดความหมายของพื้นที่ร่วมกันทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญ รวมถึงการกำหนดแนวทางในการมีส่วนร่วมของการใช้พื้นที่จากทุกส่วน เพื่อนำไปสู่การเกิดขึ้นของการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน^{๖๑}

สุรียนต์ สุวรรณราช ได้ศึกษา “ปัจจัยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธีของไทยพุทธ มุสลิม ในจังหวัดสตูล” พบว่า ชาวไทยพุทธ มุสลิม และชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยที่ได้อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน ทำมาหากินร่วมกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบันจึงไม่เกิดความขัดแย้ง เพราะเหตุต่างชาติพันธุ์ ศาสนา ค่านิยม ประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติ การประกอบอาชีพที่เหมือนกัน มีวิถีทางการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดียวกัน จึงไม่เกิดช่องว่างทางชนชั้นในชุมชน ไม่มีการกดขี่ขูดรีดประชาชนในชุมชน จึงไม่มีความขัดแย้งและการปกครองของผู้นำแต่ละชุมชน ที่มาจากความยินยอมของประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการคัดเลือกผู้นำชุมชนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันโดยยึดหลักการเป็นตัวแทนของชนส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงกติกาก

^{๖๐} จรัญ โฆษณานันท์, อ่างแล้ว เชียงอรรถที่ ๗, หน้า ๑๑๓.

^{๖๑} ขวัญชัย เชื้อเมืองพาน, “แนวทางเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญ ของวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหารและชุมชนหมู่บ้าน”, รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์, (กองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น), ๒๕๕๑.

กฎระเบียบในการปกครอง จึงไม่มีการต่อต้านหรือขัดขวางสันติภาพจึงเกิดขึ้น กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธีของสองกลุ่มวัฒนธรรม^{๖๒}

ธนาภรณ์ ไกล่ซิด และคณะ ได้ศึกษา “วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนกุฎีจีน (ซอยวัดช่างตาครู้ส) เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” พบว่า ในด้านกระบวนการทางสังคมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกุฎีจีนมีการพบปะและร่วมทำกิจกรรมด้วยกันอยู่เสมอ ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็น กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา นอกจากประชากรในชุมชนจะมีการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแล้ว ยังมีการ ปฏิสัมพันธ์อันดีกับชุมชนใกล้เคียงถึงแม้จะมีความแตกต่างกันทางด้านศาสนาแต่ก็ยังคงติดต่อช่วยเหลือกันอยู่เสมอ สังคมโดยภาพรวมของชุมชนกุฎีจีนประชากรในชุมชนมีความรัก ความสามัคคีปรองดองกันจึงทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสงบสุข^{๖๓}

วิโรจ นาคชาติ ได้ศึกษา “หลักการปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นตามคำสอนของพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม” พบว่า ถ้าบุคคลศึกษาศาสนาและมีความรู้ในคำสอนทางศาสนา ที่ถูกต้องย่อมไม่มีการแบ่งแยกเรื่องดินแดน เชื้อชาติ วัฒนธรรม แม้กระทั่งสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม ผู้เป็นศาสนิกชนก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้น ผู้เป็นศาสนิกชนจึงจำเป็นต้องร่วมมือสนับสนุน แบ่งปันความรู้และประสบการณ์แก่กันและกัน เพื่อสันติภาพและความสุขที่แท้จริงของมนุษยชาติ^{๖๔}

หลักคำสอนว่าด้วยการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ชีวิตแต่ละชีวิตต้องมีส่วนสัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกันจะอยู่โดดเดี่ยวคนเดียวไม่ได้ และการจะอยู่ร่วมกันนั้นจะต้องมีความมีความเอื้ออารีต่อกันมีความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือกัน มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันมีความรักความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน จึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข โดยประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนผู้วิจัยจึงได้เสนอหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักคำสอนในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ดังนี้

๑. เบญจศีล เบญจธรรม

เบญจศีล^{๖๕} คือข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ความเกษมสุข การสำรวม และความไม่ก้าวล่วงละเมิด

ศีล ๕^{๖๖} หรือเบญจศีล คือความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน

^{๖๒} สุริยันต์ สุวรรณราช “ปัจจัยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธีของไทยพุทธ มุสลิม ในจังหวัด สตูล”, รายงานวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), ๒๕๕๐.

^{๖๓} ธนาภรณ์ ไกล่ซิดและคณะ “วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนกุฎีจีน (ซอยวัดช่างตาครู้ส) เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา), ๒๕๕๔.

^{๖๔} วิโรจ นาคชาติ “หลักการปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นตามคำสอนของพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม”, วิทยานิพนธ์มนุษยศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๕๓.

^{๖๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลเบญจธรรมเล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๙.

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕.), หน้า ๑๗๕.

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต การฆ่า การประทุษร้ายกัน
 ๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากการลัก
 โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤตินอกกาม เว้นจากการล่วง
 ละเมิด สิ่งที่อยู่รักใคร่หวงแหน

๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็น
 ที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

เบญจธรรม^{๖๗} หมายถึง กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมที่มีความงามเป็นข้อปฏิบัติ
 พิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีล ซึ่งเป็นสภาวะ ของผู้ทรงไว้แห่งความดีหรือเป็นผู้รักษาความดีไว้ ด้วยการ
 ประกอบคุณงามความดี ข้อควรปฏิบัติ ๕ ประการ ซึ่งจะทำให้มนุษย์เป็นคนดีมีคุณธรรม มีกาย วาจา
 ใจ ที่สะอาดงดงาม ได้แก่ เมตตา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะและสติสัมปชัญญะ ผู้ที่ได้รับผลจาก
 การกระทำนั้นจะมีความสุข

เบญจธรรม^{๖๘} หรือเบญจกัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีห้าอย่าง คุณธรรมห้า
 ประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ

๑. เมตตาและกรุณา คือความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความ
 สงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓. กามสังวร สังวรในกาม ความสำรวมระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์
 ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีล ข้อที่ ๓

๔. สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕. สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้สึกตัว
 เสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕

๒) พรหมวิหาร ๔^{๖๙} คือธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ
 หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต่อให้มีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะเชื่อ
 ว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

(๑) เมตตา ความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำ
 ประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

(๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความ
 ทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

(๓) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่ม
 ชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงาม
 ยิ่งขึ้นไป

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕ - ๑๗๖.

^{๖๙} อภ.ปณจก (ไทย) ๒๒/๑๙๒/๒๕๒.

(๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขู ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขาจับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรักผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษยสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม^{๗๐}

๓) ฆราวาสธรรม ๔^{๗๑} ธรรมสำหรับฆราวาส, ธรรมสำหรับการครองเรือน, หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์

(๑) สัจจะ ความจริง, ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริใจ พุดจริง ทำจริง

(๒) ทมะ การฝึกฝน, การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว, รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

(๓) ขันติ ความอดทน, ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็งทนทาน ไม่ท้อทไว้วางใจ มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

(๔) จาคะ ความเสียสละ, สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว^{๗๒}

๔) สาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี

(๑) เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๒) เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

(๔) สาธารณโภคิตา ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ชื่อนี้ ใช้ข้อปฏิบัติวิภวตโกติ ก็ได้

^{๗๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๗๑} ส.ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖; พ.ศ.๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

(๕) สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลังคือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของ หมู่คณะ

(๖) ทิฎฐิสามัญญตา มีทิฎฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลังคือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณคือ เป็นสาราณียะ (ทำให้เป็นที่ระลึกถึง) เป็นปิยกรรม (ทำให้เป็นที่รัก) เป็นครุกรรม (ทำให้เป็นที่เคารพ) เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์(ความประสานกลมกลืน) เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเพื่อเอกภาพ (ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน)

๕) สังคหัตถุ ๔^{๗๓} ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชน ไว้ในสามัคคี

(๑) ทาน การให้ คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอด ถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

(๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาสุดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำ แสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

(๓) อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

(๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอ กัน ในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๗๔}

๖) สปัจริยธรรม ๗^{๗๕} ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคน ดี ธรรมของผู้ดี

(๑) ฉัมมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงรู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่า หลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราช ประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะ ให้เกิดผลที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายอันนั้นๆ เป็นต้น

(๒) อัถถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมายรู้ ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตาม หลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆมีความมุ่งหมายอย่างไร

^{๗๓} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗/๒๔๔; อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒;๒๕๖/๓๓๕; อัง.อภุฎก.(ไทย) ๒๓/๑๑๔/๒๒๒; อัง.นวก.(ไทย)๒๓/๒๐๘/๓๗๗.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๗๕} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๓๑/๒๖๔; ๔๓๘/๓๑๒; อัง.สตุตก.(ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง ดังนี้ เป็นต้น

(๓) อัตตัญญูตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เทำไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

(๔) มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ฝึกขู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

(๕) กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติกิจการต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลาให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

(๖) ปริสัญญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจวิธียที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

(๗) ปุคคลัญญูตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญูตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาคัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไรและรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร^{๗๖}

๗) หลักโอวาทปาฏิโมกข์

หลักการสำคัญที่เป็นประธานใหญ่ที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ หลัก“โอวาทปาฏิโมกข์” แปลว่าโอวาท หรือคำกล่าวสอน การที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ แก่พระอรหันต์ทั้งหลายนั้นก็เพื่อมุ่งให้ท่านยึดเป็นหลักในการนำไปเผยแผ่สั่งสอนให้แก่ประชาชนให้เข้าใจ และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง^{๗๗}

โอวาทปาฏิโมกข์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นข้อความเพียงสั้น ๆ เรียกว่าหัวใจพระพุทธศาสนา หรือหัวใจคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นข้อความสั้น ๆ ทั้งหมด ๓ คาถากิ่ง คือมี ๓ คาถากับอีกครึ่งคาถา^{๗๘}

ใจความสำคัญของโอวาทปาฏิโมกข์ มี ๓ พระคาถากิ่งดังนี้

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา	นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิตฺโต ปรูปฺมาตี	สมฺโณ โหติ ปรี วิเรฐฺยฺนฺโต. ^{๗๙}
สพฺพปาปสฺส อกรณํ	กุสลสฺสุปสมฺปทา
สจฺจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธานฺ สาสนํ. ^{๘๐}

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ตามทางพุทธกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๗๗.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

^{๗๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๕๖.

^{๘๐} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๕๗.

อนุปวาโท อนุปฆาโต	ปาติโมกฺเข จ สํวโร
มตตถญฺดา จ ภตฺตสมฺมึ	ปนตถยจ สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ	พุทฺธาน สาสนํ. ^{๘๑}

แปลว่า ชั้นดี ความอดทน คือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสนิพนพานว่า เป็นบรมธรรม หรือธรรมสูงสุด ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิตผู้เปียดเบียนสัตว์อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ^{๘๒}

การไม่ทำชั่วทั้งปวง หรือการไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญกุศล คือความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตใจของตนให้ผ่องใสบริสุทธิ์^{๘๓}

การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตาหาร ๑ ที่นั่งที่นอนอันสงัด หรือการนอนนิ่งในที่อันสงัด ๑ การประกอบความเพียรทางอธิจิต หรือการฝึกฝนพัฒนาจิตใจของตน ๑ นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๘๔}

พระพุทธศาสนามีโครงสร้างหลักสำคัญ ๓ ประการคือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ รวมเรียกว่า “พระรัตนตรัย”^{๘๕}

พระพุทธ คือพระพุทธเจ้า มีคุณสมบัติ ๓ ประการคือ คือพระปัญญา คือตรัสรู้เอง พระบริสุทธิ์ คือหมดกิเลส หมดรัก หมดโกรธ หมดหลง และพระมหากษัตริย์คือทรงจาริกไปโปรดผู้อื่น ด้วยทรงสอนเขา โดยพระกรุณาจิตและมีได้ทรงหวังการตอบแทนใด ๆ ทรงเป็นบุคคลตัวอย่าง ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อความสุขของผู้อื่นทรงเป็นผู้ตั้งใจจริงทำอะไรทำจริง ทรงถือเอาความผิดพลาดเป็นครู ทรงเป็นนักศึกษานักค้นคว้าชั้นเยี่ยม ทรงเป็นผู้มีความกตัญญูทศเวทที่สูงมาก ทรงเป็นนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ทรงใช้แต่ธรรมวินัย สิ่งที่ผู้อื่นปรารถนา เช่นอำนาจทางการเมือง ความมั่งมี พระองค์ทรงสละทิ้งแม้สิ่งที่ยอดเยี่ยม คือ ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณต่อผู้อื่น ทั้งคนทั้งสัตว์ ทรงมีความกรุณาในบุคคลที่ซึ่งละขอบเท่าเทียมกัน ทรงแสดงความกรุณาผู้อื่น โดยมิได้หวังอะไรตอบแทน ทรงทำความดีเพื่อความดีของผู้อื่นโดยแท้^{๘๖}

พระธรรม คือ ความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ พระธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ว่าด้วยความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมดา ซึ่งคนทั่วไปไม่รู้ หรือรู้แต่ไม่รู้ไม่จริง หรือไม่คิด แต่พระองค์ทรงรู้จริง พระธรรมมีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรีสรุปล้วนมี ๓ ประการคือไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำความดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ระดับคือ^{๘๗}

^{๘๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๕๗.

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๘๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๑.

^{๘๕} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วัฒนธรรมไทย**, หน้า ๑๕๐.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

๑) **โลกุตตรธรรม** คือธรรมชั้นสูงที่พระพุทธเจ้าทรงสอนปัญจวัคคีย์เป็นครั้งแรกคือ อริยสัจ ๔ หรือความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่าง ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

(๑) ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ อันเกิดจากการเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย การพลัดพรากจากคนรัก ความไม่สมหวัง ความคับแค้นใจต่าง ๆ ที่ชีวิตทุกคนในสังคมต้องประสบ

(๒) สมุทัย คือ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ ประการคือ กามตัณหาคือ ความอยากได้ในสิ่งที่น่ารักใคร่ ภวตัณหา คือความอยากเป็นในสิ่งที่ตนรักและชอบใจ วิจยตัณหา คือ ความไม่ยอมยกมือยกเป็นในสิ่งที่ไม่ชอบใจ

(๓) นิโรธ คือ ความดับทุกข์ หรือการดับตัณหาและความทะยานอยากต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป

(๔) มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรค ๘ หรือทางสายกลาง ได้แก่ เห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ทำความเพียรชอบประลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ

โลกุตตรธรรมจะเกี่ยวข้องกับไตรลักษณ์ หรือสามัญญลักษณ์ อันได้แก่

อนิจจัง คือสิ่งไม่เที่ยง คือเกิดมาแล้วต้องแก่ ต้องเจ็บ และตายในที่สุด ไม่มีอะไรอยู่ในสภาพเดิม สรรพสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทุกขัง คือความทุกข์ที่สรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้เมื่อเกิดก็มีดับสลายไปตามธรรมชาติอนัตตา คือความปราศจากตัวตน ได้แก่ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ใช่ตัวตนของเราเพราะเป็นสิ่งที่เราบังคับให้เป็นไปในอำนาจไม่ได้ ทุกสิ่งเป็นเพียงปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งควบคุมไม่ได้

๒) **โลกียธรรม** คือธรรมสำหรับปุถุชนทั่วไป เป็นธรรมที่สอนให้คนละเว้นความชั่ว ให้ทำความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด เช่น เบญจศีลและเบญจธรรม ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานที่ทำให้เป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ดังนี้

เบญจศีล คือ ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) เว้นจากการลักทรัพย์ ๓) เว้นจากการประพฤตินอกใจ ๔) เว้นจากการพูดเท็จ ๕) เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

เบญจธรรม คือ ๑) มีเมตตา กรุณา ๒) เลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง ๓) ต้องสำรวมในกาม ๔) พูดแต่คำสัตย์จริง ๕) มีสติ ไม่ประมาท^{๔๔}

พระสงฆ์ คือสาวกของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติถูกต้องตามพระวินัยอย่างสมบูรณ์ เป็นผู้เผยแผ่ศาสนา เป็นศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนา เป็นผู้ทำความมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา เป็นบุคคลตัวอย่างแห่งความดี เป็นพยานแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เป็นผู้นำการพัฒนาท้องถิ่นเป็นต้น^{๔๕}

สรุปความว่าโลกุตตรธรรม ที่เป็นธรรมชั้นสูงที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ส่วนของโลกียธรรม และส่วนที่เป็นศีล ข้อบังคับส่วนใหญ่ เกิดขึ้นตามสภาพของสังคມส่วนนี้จึงสัมพันธ์กับค่านิยมทางสังคມอย่างแนบนอน

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐-๑๕๒

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

หลักการของศาสนาพุทธ

คือหลักปฏิบัติที่ตรัสในคาถาที่สองของโอวาทปาฏิโมกข์ เป็นทั้งแนวทางและขอบเขตในการที่พระสาวกทั้งหลายจะไปอบรมสั่งสอนประชาชนให้ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา และสอนได้เป็นแนวเดียวกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการเผยแผ่ความในคาถาที่สาม พระพุทธองค์ตรัสเพื่อเป็นหลักความประพฤติและการปฏิบัติตน หรือหลักปฏิบัติในการทำงานสำหรับผู้ที่จะไปประกาศพระศาสนา พระพุทธองค์ตรัสสรุปข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นหลักการ สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) การไม่ทำบาปทั้งปวง หมายถึงไม่ทำบาปทุกอย่าง ได้แก่ ละเว้นความชั่วทุกชนิด ตั้งต้นแต่ประพฤติตามหลักศีล ๕ เช่น ไม่ทำลายชีวิต ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม

๒) การยังกุศลให้ถึงพร้อม หมายถึงไม่ทำบาปทุกอย่าง ได้แก่ ละเว้นความชั่วทุกชนิด ตั้งต้นแต่ประพฤติตามหลักศีล ๕ เช่น ไม่ทำลายชีวิต ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม

๓) การทำจิตของตนให้ผ่องใส หมายถึงทำจิตของตนให้ผ่องใส ได้แก่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์สะอาด ให้หลุดพ้นจากกิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความฟุ้งซ่านความหดหู่ซึมเซา เป็นต้น ด้วยการฝึกอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงจนกิเลสและความทุกข์ครอบงำจิตใจไม่ได้จำง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธะทั้งหลายสรุปหลักการของพระพุทธศาสนา คือหัวใจของพระพุทธศาสนา อันเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ที่ถูกต้อง ที่ดีงาม ทางศีลธรรม^{๙๐}

สรุปหลักการของพระพุทธศาสนา คือการไม่ทำชั่วทั้งปวง การละเว้นจากสิ่งทีเรียกว่าบาป หุนจิด อกุศล และอบายมุขหมายถึง การไม่ประพฤติสิ่งที่ไม่ดี อันก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ทาง กาย วาจา และใจ การทำความดีให้ถึงพร้อม คือการฝึกฝน อบรมตนให้เกิดมีสิ่งทีเรียกกันว่า “บุญ สุจริต กุศล” หมายถึง การประพฤติ ปฏิบัติตนในสิ่งทีเป็นคุณงามความดี สุจริต ไร้โทษ ทาง กาย วาจา และใจ และการทำจิตใจของตนให้ผ่องใสคือการฝึกฝน พัฒนาจิตใจ โดยวิธีฝึกจิตแบบต่าง ๆ เพื่อให้จิตมีความผ่องใสภายในมีคุณภาพจิตดี มีสมรรถภาพจิตดีและมีสุขภาพจิตดี^{๙๑}

อุดมการณ์ของศาสนาพุทธ

อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือจุดยืนและเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธ ทีพระพุทธศาสนาต้องการให้บุคคลยึดถือเป็นจุดยืน และเป็นความฝันใฝ่อันสูงส่งทีควรสร้างให้บังเกิดมีแก่ตน^{๙๒}

พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อแสดงหลักการและแนวทางทีเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้สามารถแยกจากลัทธิศาสนาทีพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับตอนแรกทีตรัสว่าความอดทน เป็นตบะอย่างยิ่ง พระองค์ตรัสเพื่อแสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญตบะของนักบวชทั้งหลาย

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) วันสำคัญของชาวพุทธไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๑), หน้า ๖.

^{๙๑} อภิญวัณน์ โพธิ์สาน, พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), หน้า ๖๑-๖๓.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙.

ที่นิยมทรมานตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น ไม่ใช่เป็นวิธีการเผาผลาญบาปชนิดที่พระพุทธศาสนายอมรับ สาระสำคัญของตบะที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับ หรือตบะที่ถูกต้องก็คือ ชั้นดีธรรม ความอดทนที่จะ ดำเนินตามมรรคาที่ถูกต้องไปจนถึงที่สุด มีความเข้มแข็งทนทานอยู่ในใจ ดำรงอยู่ในหลักปฏิบัติที่ ถูกต้อง ที่สำคัญ คือ ความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำในการปฏิบัติกิจหน้าที่การงาน รวมทั้งความ หนาวร้อน หิวกระหาย และสิ่งรบกวนก่อความไม่สบายต่างๆ ทุกขเวทนา เช่น ความเจ็บปวดเมื่อยล้า ความเสียดยอกระบบบาดเจ็บที่เกิดแก่ร่างกายในยามป่วยไข้ เป็นต้น อาการกิริยาท่าทีวาจาของผู้อื่น ที่กระทบกระทั่งหรือไม่น่าพอใจ เช่น ถ้อยคำที่เขาพูดไม่ดี เป็นต้น ความอดทน อดกลั้น หรืออดได้ทน ได้หมายถึงการยอมรับได้ต่อสิ่งกระทบกระทั่งหรือไม่สบายฝืนใจเหล่านั้น ไม่ซึ่งเคียดขัดเคืองไม่แสดง อาการผิดปกติ สามารถดำรงไมตรี คงอยู่ในเมตตา หรือรักษาอาการอันสงบมั่นคงในการทำกิจหรือ บำเพ็ญกุศลธรรม ทำความดีงามสืบต่อไปในหลายถิ่นและหลายยุคสมัย มนุษย์ทั้งหลายอดไม่ได้ทน ไม่ได้ แม้ต่อการที่มนุษย์กลุ่มอื่นพวกอื่นมีความเชื่อถือ สอน และปฏิบัติกิจพิธีตามประเพณีนิยม และลัทธิศาสนา รวมทั้งอุดมการณ์ที่แตกต่างจากตนมนุษย์เหล่านั้นไม่สามารถสัมพันธ์กันด้วยวิธีการ แห่งปัญญา เช่น พุดจกกันด้วยเหตุผล จึงทำให้เกิดการขัดแย้งทะเลาะวิวาท ตลอดจนสงคราม มากมาย^{๙๓}

หลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือจุดยืนและเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่ต้องการ ให้บุคคลยึดถือเป็นความฝืนฝืนอันสูงส่งที่ควรสร้างให้บังเกิดมีในตน มีดังนี้

๑. ความอดทน หมายถึง ความอดทนอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง หมายถึง ความ อดทนอดกลั้นเป็นความเพียรในการทำงานใด ๆ ให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี สอนให้บุคคลมีเป้าหมาย สำหรับการประกอบกิจการงานและมุ่งให้สำเร็จตามเป้าหมายนั้น หากพบปัญหาอุปสรรคทำให้ต้อง หยุดความเพียร จึงต้องใช้ความอดทน อดกลั้น มาเป็นตบะต่อต้านก็คือใจที่คอยแสวงหาแต่ความสุข สบาย การเจ็บป่วยไข้ การกระทบกระทั่งกัน และอารมณ์ยั่วยวนต่าง ๆ

๒. ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นผู้ดเว้น ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นผู้สงบหมายถึง พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมุ่งมั่นใช้ชีวิตสงบสุข ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นให้เดือดร้อน โดยมีจุดยืน สำคัญคือ การใช้ชีวิตแบบเว้นจากการเบียดเบียน ทำร้ายผู้อื่น ถือเป็นจุดยืนสำคัญของ พระพุทธศาสนา^{๙๔}

๓. ความสงบ หมายถึง ความเป็นผู้มีจิตใจสงบจากอกุศลวิตกทั้งหลายไม่มีความโลภ โกรธ หลง เพื่อให้บุคคลมุ่งมั่นใช้ชีวิตสงบสุข โดยมีจุดยืนสำคัญคือ ต้องการให้บุคคลใช้ชีวิตแบบมี เมตตาธรรมต่อกัน แม้เมตตาจิตต่อกัน โดยไม่เลือกเชื้อชาติ ผิวพรรณ เพศและวัย ถือเป็นจุดยืนสำคัญ ของพระพุทธศาสนา

๔. นิพพานเป็นบรมธรรม หมายถึง นิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยกำหนด เป็นหลักเบื้องต้นว่า การกระทำทุกอย่างต้องทำไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย และในจุดมุ่งหมายทุกอย่าง นิพพาน คือความเย็นใจ สบายอารมณ์ เป็นสุข ดับทุกข์ หมดปัญหาพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น เป้าหมายสูงสุดในศาสนา บุคคลผู้ปฏิบัติตนไปจนถึงจุดหมายสูงสุดนี้แล้ว ย่อมพ้นทุกข์ นิพพานซึ่งเป็น

^{๙๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) วันสำคัญของชาวพุทธไทย, หน้า ๓๓-๔.

^{๙๔} อภิวิวัฒน์ โพธิ์सान, พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, หน้า ๖๑-๖๓.

เป้าหมายสูงสุดในทัศนะของพระพุทธศาสนานี้จะเกิดมีได้ก็ต่อเมื่อบุคคลปฏิบัติตน ดำเนินชีวิตไปตามแนวมรรคมีองค์ ๘^{๙๕}

สรุปอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาถือเป็นเป้าหมายสำหรับชาวพุทธในการดำเนินชีวิต โดยต้องใช้ความอดทนในการปฏิบัติหรือประกอบกิจการงานใด ๆ จะเกิดมีได้ก็ต่อเมื่อบุคคลปฏิบัติตน ดำเนินชีวิตตามแนวทาง อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางคือมรรคผลนิพพาน และในระหว่างปฏิบัติหรือประกอบกิจการงานเพื่อการบรรลุนิพพานนั้น ก็ต้องไม่แก่งแย่งเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นด้วย^{๙๖}

วิธีการของศาสนาพุทธ

พระพุทธองค์ตรัสเพื่อเป็นหลักความประพฤติและการปฏิบัติตน หรือหลักปฏิบัติในการทำงานสำหรับผู้ที่จะไปประกาศพระศาสนาหมายความว่า ทรงวางระเบียบในการไปสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ว่าผู้สอน ต้องเป็นผู้ไม่กล่าวร้าย ต้องเป็นผู้ไม่ทำร้ายคือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ไม่ว่าด้วยกายหรือวาจา มีวจีกรรมและกายกรรมบริสุทธิ์สะอาด พุดและทำด้วยเมตตากรุณา มีความสำรวมในพระปาติโมกข์ คือประพฤติเคร่งครัดในระเบียบแบบแผน รู้จักประมาณในภัตตาหาร ที่นอน ที่นั่งก็ให้สงบสงัดเหมาะแก่สมณะ คือ ต้องไม่เห็นแก่กินแก่นอน และต้องมีใจแน่วแน่เข้มแข็ง ไม่ท้อถอย ฝึกรบมจิตใจของตนอยู่เสมอรวมความว่า ไปทำงานก็ให้ไปทำงานจริงๆ ทำงานเพื่องาน มุ่งประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ ไม่ใช่ไปหาความสุขสนุกสนานเนื้อความ ๓ คาถาของโอวาทปาติโมกข์นี้ แสดงให้เห็นวิธีสั่งงานของพระพุทธเจ้า การที่พระองค์ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนานั้น ก็คือพระองค์ส่งพระสาวกให้ไปทำงาน พระองค์ทรงส่งไปอย่างธรรมดา คือ ตรัสสั่งเพียงว่า “ จงจาริกไปประกาศพระศาสนา เพื่อประโยชน์และความสุขของพหุชน ” และลงท้ายด้วยว่า “ เมตตาการุณย์แก่ชาวโลก ” แต่ในการชักชวนงานคราวนี้ พระสาวกมีจำนวนมากถึง ๑,๒๕๐ องค์ ซึ่งเป็นการชุมนุมครั้งใหญ่และครั้งสำคัญ พระองค์จึงทรงสั่งงานหรือนัดหมายงานอย่างชัดเจน และละเอียดถี่ถ้วนพระองค์ทรงสั่งงานอย่างนี้ ศาสนาของพระองค์จึงแพร่หลายไพศาลอย่างรวดเร็ว และยังยืนอยู่อย่างมั่นคงจนทุกวันนี้โอวาทปาติโมกข์ที่พระพุทธเจ้าตรัสนี้ จึงเป็นตัวอย่างที่ดีของการสั่งงาน เพราะในการสั่งงานนั้น ถ้าผู้สั่ง สั่งให้ชัดเจนไปว่าทำอะไรเพื่ออะไร ทำอย่างไร ดังนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมปฏิบัติสะดวก และงานก็จะสำเร็จเป็นผลดีตามความมุ่งหมายเสมอ^{๙๗}

คือจุดยืนและวิธีการปฏิบัติตนในการเกี่ยวข้องกับคนอื่นที่ต่างความเชื่อ เป็นการฝึกตนให้เป็นอยู่ด้วยดีในสังคม และการใช้ชีวิต ตลอดจนเลือกอยู่ในสถานที่ ๆ เหมาะสมและการรู้จักหาความสุขทางจิตใจ ให้แก่ตนเองและผู้อื่น ดังนี้

๑. การไม่กล่าวร้าย คือการไม่กล่าวร้ายโจมตีใคร ให้เคารพความแตกต่างหลากหลายทางความคิดความเชื่อ

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๖๑.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) วันสำคัญของชาวพุทธไทย, หน้า ๖-๘

๒. การไม่ทำร้าย คือการไม่ทำร้ายบีบบังคับให้ใครเชื่อในศาสนาของตน พระพุทธศาสนายอมรับความหลากหลายทางความคิด ความเชื่อในสังคมสอนให้ใช้ปัญญาคือให้ใช้ปัญญา นำศรัทธา

๓. ความสำรวมระวังในปาฏิโมกข์ คือการสำรวมระวังในเรื่องศีล และมารยาททางสังคม

๔. ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค คือเป็นผู้รู้จักประมาณในการกินการใช้แบบพอเหมาะพอดี ไม่ให้มาก หรือฟุ่มเฟือยจนเกินไป และน้อยจนเกินไป

๕. ที่นั่งที่นอนอันเจียบสอาด คือการอยู่ในที่สงบเจียบ มีสิ่งแวดล้อมดี ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า

๖. การประกอบความเพียรในอธิจิต คือการฝึกหัดหมั่นทำให้จิตสงบ มีสมาธิเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้สำหรับชาวพุทธ เพื่อการพัฒนาชีวิตให้เจริญขึ้น^{๙๘}

สรุปความว่า หลักการอยู่ร่วมกันในมุมมองพระพุทธศาสนานั้น ได้ให้หลักการกว้างๆ ไว้ ๒ ระดับ คือ หลักการอยู่ร่วมกันของคนภายในองค์กรเดียวกันของชาวพุทธเรียกว่า พุทธบริษัท ๔ (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) และหลักการอยู่ร่วมกันของบุคคลภายนอกองค์กร หรือต่างลัทธิศาสนา โดยให้หลักการและวิธีการผสมผสานประนีประนอมถ้อยทีถ้อยอาศัยกันซึ่งสามารถสังเกตได้จากหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่ทรงให้เผยแพร่ศาสนาโดยปราศจากความรุนแรง (ไม่ว่าร้าย ไม่กล่าวร้าย ไม่ทำร้าย ไม่บังคับขู่เข็ญ) แต่ทรงกำชับให้สำรวมในปาฏิโมกข์ เว้นชั่ว ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำความดีช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยกายวาจาใจ และทำจิต (ชำระใจ) ให้สะอาดผุดผ่องจากกิเลส อีกทั้งยังกำชับให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนทั้ง ๒ ระดับ คือระดับโลกียะ (สำหรับชาวบ้าน) และระดับโลกุตระ (สำหรับพระสงฆ์หรือนักบวช) ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สูงสุดของชีวิต คือการบรรลุพระนิพพานหมดสิ้นปัญหาในที่สุด

แนวคิดสันติภาพ

ความหมายของสันติภาพ

ก่อนที่จะกล่าวถึงสันติศึกษา ควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “สันติภาพ” เพราะสันติศึกษา เป็นการศึกษาเพื่อสันติภาพนั่นเอง

นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับสันติภาพ มักให้ความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ที่แตกต่างกันไปหลายความหมาย บางคนใช้คำว่า สันติภาพ ในความหมายว่าเป็น สันติภาวะ คือ ภาวะที่สงบ ภาวะที่ไม่มีความรุนแรง บางคนใช้ในความหมายของ สันติวิธี คือ วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาหรือดำเนินการใดๆ

รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์^{๙๙} ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับ สันติภาวะ กับ สันติวิธี ไว้ดังนี้ การที่เราเห็นว่าสันติภาพเป็นสิ่งมีค่า เป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนานั้น เราเห็นว่ามันมีค่าในฐานะที่เป็น ภาวะอันเป็น เป้าหมาย (End) ที่เราต้องการบรรลุถึง หรือเราเห็นว่าสันติภาพมีค่าในฐานะที่เป็น

^{๙๘} อภิวัฒน์ โพธิ์สาน, *พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต*, หน้า ๖๓-๖๖.

^{๙๙} รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์ “สันติศึกษากับสันติภาพ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ ๔ นนทบุรี สาขาวิชาศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า ๑๕.

วิธีการ หรือ วิถีทาง (Means) ที่ใช้สำหรับบรรลุเป้าหมายใดๆ ที่เราต้องการ นี่เป็นปัญหาที่มนุษย์เรายังมี

ความเห็นแตกต่างกัน ต่อไปนี้จะเรียกสันติภาพในฐานะที่เป็นเป้าหมายว่า สันติภาวะ และเรียกสันติภาพในฐานะวิธีการว่า สันติวิธี

สันติภาวะ คือ สภาพหรือภาวะที่สงบ ไม่มีความรุนแรง เช่น ไม่มีสงคราม ไม่มีการต่อสู้ฆ่าฟันหรือเบียดเบียนกัน ส่วน สันติวิธี คือ วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงหรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต

ถึงแม้คนจำนวนมากจะสนับสนุนให้มีสันติภาพและใช้คำว่าสันติภาพเหมือนกัน แต่ในใจของเขาอาจหมายถึงสิ่งที่ต่างกันได้ บางคนหมายถึง สันติภาวะ บางคนเน้นสันติวิธี ผู้ที่สนับสนุนแนวคิด “สันติภาพด้วยกำลัง” (Peace through strength) เช่น ผู้ที่ถือคติว่า “แม้ห้วงตั้งสงบจงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ” เป็นพวกที่เน้นสันติภาวะมากกว่าสันติวิธี คือ ยอมเตรียมรบหรือแม้กระทั่งลงมือรบจริงๆ เพื่อรักษาไว้หรือให้ได้มาซึ่งความสงบ

แนวคิด “สันติภาพด้วยกำลัง” อาจได้รับการตีความว่า กำลังรบสามารถทำให้เกิดสันติภาวะได้ ๒ วิธี คือ

๑. กำลังรบสามารถป้องกันการเกิดสงครามได้ เพราะทำให้ฝ่ายที่คิดโจมตีถูกรานไม่กล้าลงมือ เนื่องจากเห็นว่าอีกฝ่ายเตรียมการรับมือไว้พร้อม ถ้าขึ้นลงมือก่อสงครามก็คงไม่สามารถเอาชนะบีบบังคับให้อีกฝ่ายยอมตามข้อเรียกร้องของตนได้ หรืออาจถึงกับเป็นฝ่ายแพ้สงครามเสียเองก็ได้ จึงต้องหาวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีการอื่นๆ แนวคิดนี้เน้นการป้องกันสงครามด้วย “ดุลแห่งอำนาจ”

๒. สงครามสามารถกำจัดสงครามได้ แนวคิดนี้เห็นว่าถ้ายังไม่มีชาติใดหรือฝ่ายใดมีอำนาจอย่างมากพอที่จะควบคุมฝ่ายอื่นๆ ให้อยู่ในอำนาจได้ ก็เกิดสงครามสู้รบกัน เพราะขัดผลประโยชน์กันอยู่เรื่อยๆ เช่น สงครามระหว่างรัฐ ระหว่างชาติ เกิดเพราะไม่มีชาติใดที่เข้มแข็งพอที่จะตั้งตัวเป็นใหญ่ปกครองชาติอื่นๆ ให้เชื่อฟังและอยู่ในระเบียบได้ ดังนั้นสันติภาพจึงเกิดได้เมื่อมีฝ่ายที่เข้มแข็งมากจนปราบปรามฝ่ายอื่นๆ ได้ และไม่มีฝ่ายใดอาจหาญขึ้นมาท้าทายอำนาจได้ เช่น จักรวรรดิโรมันโบราณได้สร้างสันติภาพแห่งโรม (Pax Romana หรือ The Peace of Rome) ขึ้น แนวคิดนี้จึงอ้างว่าทำสงครามเพื่อสันติภาพได้

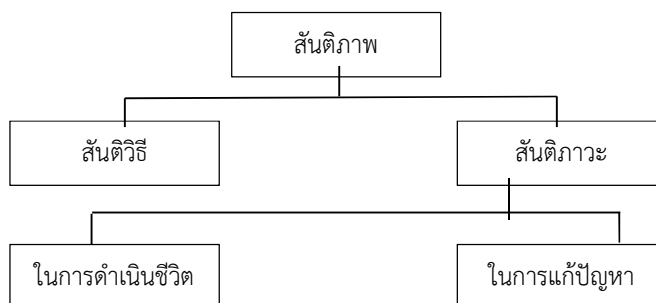
ส่วนผู้ที่เน้นแนวสันติวิธีย่อมไม่เห็นด้วยกับการเตรียมการใช้ความรุนแรง หรือการลงมือใช้ความรุนแรงเพื่อบรรลุเป้าหมายใดๆ ผู้ถือสันติวิธีได้วิจารณ์ฝ่าย “สันติภาพด้วยกำลัง” ว่า ถ้าคิดป้องกันสงครามด้วยการเตรียมกำลังรบ ก็จะต้องเกิดสงครามแน่ เพราะอีกฝ่ายก็คงไม่ไว้วางใจว่าเราเตรียมกำลังไว้รับมือหรือใช้เป็นข้ออ้างเพื่อเตรียมกำลังไว้รุกรานแน่ ส่วนการทำสงครามเพื่อสร้างความเป็นใหญ่เพื่อใช้อำนาจจัดระเบียบให้ฝ่ายอื่นๆ นั้น บทเรียนจากประวัติศาสตร์ได้สอนเราว่านี่เป็นต้นเหตุของสงครามแทนที่จะเป็นตัวขจัดสงคราม เพราะแต่ละฝ่ายก็อยากเป็นใหญ่เพื่อปกครองฝ่ายอื่น ไม่มีฝ่ายใดอยากถูกปกครองและมักไม่มองว่าฝ่ายที่เข้มแข็งกว่าเป็นผู้จัดระเบียบให้เกิดความสงบ หากแต่มองว่าเป็นฝ่ายที่ใช้อำนาจกดขี่อย่างไม่เป็นธรรมจึงต้องหาทางต่อสู้ให้พ้นจากการถูกกดขี่ให้ได้ จึงเกิดเป็นสงครามเรื่อยมาอย่างไรก็ตาม แม้ในบรรดาผู้สนับสนุนสันติวิธีก็ยังสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ พวก คือ

๑) ผู้ที่ใช้สันติวิธีเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง คือ ต่อต้านการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา

๒) ผู้ที่ใช้สันติวิธีเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต คือ ต่อต้านวิถีชีวิตที่รุนแรง เช่น การเบียดเบียนอย่างไม่เป็นธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาตินักสันติวิธีพวกแรกมองสันติวิธีในฐานะที่เป็นวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งมากกว่าเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต พวกเขาจะไม่เห็นด้วยกับการแก้ปัญหาโดยใช้วิธีการรุนแรง เช่น การตัดสินความขัดแย้งกันด้วยกำลัง ไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขปัญหาคู่ที่ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ด้วยการดุด่าไม่เห็นด้วยกับการลงโทษอาชญากรด้วยการประหารชีวิต เป็นต้น แต่นอกเหนือจากการแก้ปัญหาแล้ว พวกเขาถือเอาจริยธรรมรับการใช้ความรุนแรงในการดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ เช่น ไม่เห็นว่าการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารเป็นสิ่งผิด อาจนิยมกีฬาหรือความบันเทิงที่ใช้ความรุนแรง เช่น การล่าสัตว์ ยิงนก ตกปลา การชกมวย การเอาสัตว์มาต่อสู้กัน การนิยมดูภาพยนตร์ หรือเล่นวิดีโอเกมส์ที่รุนแรง เป็นต้น

ส่วนนักสันติวิธีอีกพวกหนึ่งนั้นไม่ได้มองสันติวิธีในฐานะเป็นเพียงวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งของมนุษย์เท่านั้น หากแต่ว่าเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตทุกด้านเลยทีเดียว ในขณะที่นักสันตินิยมพวกแรกมองสันติวิธีเป็นเพียงวิธีการแก้ปัญหาหนึ่งโดยเฉพาะ และมักจะเห็นปัญหาเฉพาะที่เป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ จึงเป็นห่วงเฉพาะความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อตนเอง นักสันตินิยมพวกหลังนี้กลับมองสันติวิธีอย่างสัมพันธ์ที่อาจกลายเป็นความรุนแรงได้ ไม่เฉพาะระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงความรุนแรงที่มนุษย์อาจกระทำต่อสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติได้ด้วย เช่น บางคนอาจเห็นว่าการกินเนื้อสัตว์เป็นความรุนแรงในการบริโภค เพราะเชื่อว่าคนเราสามารถกินพืชผักและถั่วแทนสารอาหารที่มาจากเนื้อสัตว์ได้โดยไม่ต้องส่งเสริมการฆ่าสัตว์ เพื่อเป็นอาหาร บางคนอาจเห็นว่าชีวิตความเป็นอยู่สุขสบายเกินไปของมนุษย์เป็นความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อสิ่งแวดล้อม เป็นการเบียดเบียนธรรมชาติจนเกินความจำเป็น ทำให้สภาพแวดล้อมเสียความสมดุลไปไม่สามารถปรับคืนสู่สภาพเดิมได้ทัน เนื่องจากมนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงและรวดเร็ว จนกลายเป็นการรบกวนทำร้ายเอาภัยธรรมชาติจนเกิดสภาพแวดล้อมเป็นพิษขึ้น บางคนอาจเห็นว่าการดื่มสุรา สูบบุหรี่ และสิ่งเสพติดอื่นๆ นอกจากจะเป็นความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อตัวเองแล้ว ยังเป็นการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติอีกด้วย เพราะข้าวและผลไม้ที่เสียไปจำนวนมากเพราะนามาหมักเป็นเหล้ากินเล่น อาจเหลือไว้น่าไปช่วยคนที่กำลังขาดแคลนอาหารได้ และป่าไม้จำนวนมากก็ถูกโค่นทำลายเพื่อทำเป็นไร่ยาสูบ พื้นที่ซึ่งปลูกยาสูบก็ควรนำไปปลูกพืชที่เป็นอาหารหรือยาที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ได้ ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ไม่เป็นธรรม เช่น การใช้แรงงานเด็กในโรงงาน การจ่ายค่าแรงที่น้อยเกินไป การค้าประเวณี การไม่เคารพสิทธิมนุษยชน ก็ถูกมองว่าเป็นระบบที่รุนแรง

จากที่กล่าวมาอาจสรุปความหมายของสันติภาพได้ดังแผนภูมิ ต่อไปนี้

(แผนภูมิที่ ๒.๒ ความหมายของสันติภาพ)

แนวคิดทางสังคมวิทยาว่าด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นในสังคมของตนแต่บางครั้งการที่มีคนอยู่ร่วมกันหลายคนหลายกลุ่ม มีความหลากหลายแตกต่างกัน ก็ย่อมมีการขัดแย้งกันบ้าง คงไม่มีใครสามารถสร้างสังคมที่ปราศจากความขัดแย้งได้โดยสิ้นเชิง แม้เพียงคนเดียวก็อาจมีความขัดแย้งในตนเองได้ เพราะมนุษย์ย่อมมีความขัดแย้งกันเป็นธรรมดาอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนซึ่งมีความต้องการที่ไม่จำกัด แต่สิ่งที่สนองความต้องการนั้นมีอยู่จำกัดความขัดแย้งจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมมิใช่เป็นสิ่งที่เลวร้ายเสมอไป เพราะบางครั้งความขัดแย้งก็เป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดความหลากหลายในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนั้นๆ ได้ หากแต่ถ้าเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว มีวิธีการต่างๆ ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินการใดๆ ที่เหมาะสมกับชุมชน และสังคมนั้นๆ ก็จะทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ^{๑๐๐}

สันติ หรือสันติภาพ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ความสงบ เช่นการอยู่ร่วมกันโดยสันติ^{๑๐๑} จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับนิยามคำว่า สันติหรือสันติภาพ พบว่านักคิดและนักปฏิบัติการสันติภาพเชิงสังคม ได้ให้ความหมายของ สันติในแง่มุมต่างๆ โดยมองว่า คำนิยามของสันตินั้น ตามสามัญสำนึกและความรู้สึกรับรู้ที่คุ้นๆ กันอยู่ก็คือ สันติตรงข้ามกับสงคราม โดยมาจากฐานเดิมของวิธีการคิดแบบจับคู่ของบรรดาสรรพสิ่ง และถ้าวิธีการคิดแบบนี้สมเหตุสมผล เหตุใดสันติจึงอยู่คนละด้านกับสงคราม ก็เป็นการยากที่จะอธิบายได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามนักทฤษฎีด้านสันติศึกษาผู้หนึ่งชื่อ โจฮัน กัลตุง (Johan Galtung) ได้เสนอความหมายในเชิงแง่คิดว่า สันติไม่ใช่สภาวะที่ปราศจากสงคราม แต่คือสภาวะที่ปราศจากความรุนแรง และความรุนแรงนี้มีความหมายกว้างหลายแง่มุม รวมถึงแต่ความรุนแรงทางกายภาพ ทางสภาพจิตใจ ความรุนแรงทางเศรษฐกิจ ความรุนแรงทางการเมือง ความรุนแรงทางสังคม (สภาพที่คนถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกดูถูกดูแคลน ถูกปิดกั้นไม่ให้พัฒนา) ไปถึงแง่มุมที่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นและความรุนแรงที่ซ่อนอยู่ซึ่งอาจจะปะทุปรากฏ

^{๑๐๐} โคทม อารียา, “การใช้สันติวิธีเพื่อแก้ไขความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ใน สันติวิธีจากมุมมองศาสนา, (นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๑๐๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖๖.

ขึ้นได้ และครอบคลุมไปถึงความรุนแรงระดับบุคคล ระดับกลุ่ม จนถึงระดับมหภาคระหว่างประเทศ จนถึงระดับโลก ซึ่งเรียกว่าเป็นความรุนแรงทางโครงสร้าง^{๑๐๒}

ผู้ศึกษาเกี่ยวกับสันติศึกษามองรับว่า สันติ คือความสงบเป็นสภาพที่ปราศจากความรุนแรง แต่ยังไม่ตรงกันว่า สภาพที่มีสันตินั้นยังมีความขัดแย้งอยู่หรือไม่ หรือปราศจากความรุนแรงแต่ยังมีความขัดแย้งอยู่ หรือคือสภาพที่ปราศจากทั้งความรุนแรงและความขัดแย้ง ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอาน ได้กล่าวไว้ในประเด็นนี้ด้วยความระมัดระวังว่า “สันติภาพนั้นมีความหมายสลับซับซ้อน ดังนั้นสันติภาพจึงเป็นเรื่องของการให้ความหมาย มีต่างกันไปแล้วสรุปได้ว่า ที่เรารู้สึกว่าที่ใดภาวะใดถ้าเป็นภาวะที่มีความสงบ มีความสุข ไร้ความขัดแย้ง ก็จะมีสันติภาพ”^{๑๐๓} การวิเคราะห์ในประโยคนี้อาจจะทำให้เรามองเห็นภาพการนิยามสันติภาพในเชิงสังคมไม่ชัด เพราะการมองในลักษณะนี้ดูประหนึ่งว่า เป็นการนิยามความหมายบนฐานของพระพุทธศาสนาได้ สิ่งที่เห็นได้ชัดคือว่า ภาวะใด การพูด ภาวะ หมายถึงการมุ่งเน้นแง่มุมเชิง นามธรรม อันเป็นการให้ความหมายของสันติภาพภายใน^{๑๐๔}

ยังมีนักวิชาการสันติภาพที่มองสันติภาพ คือภาวะที่ปราศจากความรุนแรง แต่ขัดแย้งกันได้แต่ปัญหาก็คือขัดแย้งอย่างไรให้ได้ประโยชน์ แต่หลีกเลี่ยงที่จะเสนอว่าสันติภาพคือสภาพที่ปราศจากความขัดแย้ง เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในเชิงสังคม ฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงสันติภาพภายนอก หรือสันติภาพเชิงสังคม ดังที่พลเอกสายหยุด เกิดผล ที่สนับสนุนในประเด็นนี้ว่า “สันติภาพ...คือ ภาวะไม่มีความรุนแรง ไม่ใช่ไม่มีความขัดแย้ง”^{๑๐๕} และยังสอดคล้องกับแนวคิดของชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้วิจารณ์ทรรศนะที่ถือว่าสันติภาพคือสภาพที่ปราศจากความขัดแย้ง ตั้งอยู่บนสมมติฐานความเชื่อที่ไม่เป็นจริงสองประการคือ ๑) ความขัดแย้งของมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถขจัดให้หมดสิ้นไปได้ ๒) ความขัดแย้งเป็นสิ่งเลวร้ายหรือปัญหา โดยสมมติฐานข้อที่หนึ่ง ถูกวิจารณ์ว่าเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติปัญหาของมนุษย์จึงอาจมิใช่การขจัดความขัดแย้งให้สูญสิ้นไปเพราะเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ หากแต่อยู่ที่ว่ามนุษย์จะแก้ไขความขัดแย้งในแต่ละเรื่องด้วยวิธีใด และสมมติฐานข้อที่สองได้รับการโต้แย้งว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมและมีใช่เป็นสิ่งที่เลวร้ายเสมอไป เพราะบางครั้งความขัดแย้งก็เป็นประโยชน์ได้ “บางครั้งความขัดแย้งในสังคมก็ทำหน้าที่ประดุจลั่นนินทรภัย ซึ่งช่วยผ่อนคลายเป็นศัตรูกันและกันให้เบาลงได้ นอกจากนั้นยังช่วยตอกย้ำเอกลักษณ์ของกลุ่มให้ชัดเจนขึ้นในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มอื่นๆ กล่าวคือ ช่วยลดความตึงเครียดภายในกลุ่มและเสริมสร้างความเป็นเอกภาพและดุลยภาพ นอกจากนั้นความขัดแย้งยัง

^{๑๐๒} Johan Galtung, “Violence Peace and Peace Research”, in Journal of Peace Research, Vol. 6,1996, p. 172.

^{๑๐๓} ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอาน, “การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ”, ในสันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อารุณี บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๘๘.

^{๑๐๔} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุนยากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๗.

^{๑๐๕} พลเอกสายหยุด เกิดผล, “สันติภาพสร้างสรรคได้หรือต้องรอคอย”, ใน สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อารุณี บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๘๘.

เปรียบเสมือนสัญญาณเตือนสังคมว่า ปัญหาที่กำลังคุกรุ่นอยู่ความขัดแย้งจึงมิใช่ต้องลบลหายไปจากสังคมมนุษย์โดยสิ้นเชิง ดังนั้นแนวคิดของสันติ คือ ภาวะที่ปราศจากความรุนแรง แต่ยังคงมีความขัดแย้งได้เป็นการนำเสนอแนวคิดด้วยหลักความเป็นจริง และมีความเป็นไปได้จริง เป็นธรรมชาติในตัวมนุษย์ที่ย่อมมีความขัดแย้งได้และมนุษย์จะเลือกใช้วิธีการต่างๆที่จะก่อให้เกิดความสงบให้กับสังคมของตนเองได้^{๑๐๖}

การศึกษาแนวคิดและความหมายของสันตินั้น มีผู้เสนอแนวคิดที่แตกต่างออกไปด้วยตรรกวิทยาอีกแบบหนึ่ง คือ โอ คอนเนลล์ (O'Connell) ในทำนองว่า “สันติ” เป็นคำและเนื้อหาแนวคิดที่ชี้ถึงความสัมพันธ์ที่ดำเนินต่อเนื่องอยู่ทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม โดยอยู่บนพื้นฐานของความมั่นคง ความประสานร่วมมือ ความเห็นอกเห็นใจพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเคารพในสิทธิ การมีการสื่อสารทำความเข้าใจกันอย่างเพียงพอในลักษณะของความสุภาพอ่อนโยน รวมทั้งมีมาตรการที่จะแก้ไขความขัดแย้ง โดยไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง และมีความไว้วางใจใจกัน^{๑๐๗}

นอกจากการศึกษาสันติหรือสันติภาพในฐานะที่เป็นแนวคิดโดยตัวของตัวเองแล้ว ยังมีการศึกษาสันติในแง่ของคนที่เป็นสันติและไม่เป็นสันติ ดังเช่น นักวิชาการสำคัญคนหนึ่งในด้านสันติศึกษา คือ อาดัม เคิร์ล (Adam Curle) อดีตศาสตราจารย์ทางสันติศึกษา มหาวิทยาลัยแบรดฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ที่เสนอความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ (unpeaceful relations) และความสัมพันธ์ที่สันติ (peaceful relations) จากมุมมองนี้ทำให้เขาอธิบายความหมายความสัมพันธ์ที่สันติ (ในระดับบุคคล) ว่าเป็นมิตรภาพและมีความเข้าใจกันดีพอที่จะมองข้ามข้อแตกต่างที่อาจเกิดขึ้นได้ ส่วนในระดับกว้างออกไปสื่อถึงความสัมพันธ์ที่มีการร่วมกันอย่างแข็งขัน ความร่วมมือกันอย่างมีการกำหนดวางแผนและมีความพยายามอย่างชาญฉลาดในการป้องกันหรือแก้ปัญหาความขัดแย้งที่แฝงอยู่ ซึ่งทำนองเดียวกับความสัมพันธ์ที่มีการพัฒนา กล่าวคือถ้าการพัฒนาจะมีขึ้นได้ หรือถ้าความสัมพันธ์จะเติบโตขึ้นในความกลมกลืนและความสร้างสรรค์ ก็จำเป็นต้องมีความเสมอภาคและการตอบสนองซึ่งกัน และกันในเกณฑ์มากพอ ซึ่งในประเด็น “ซึ่งกันและกัน” (mutuality) นี้เป็นมาตรการสำคัญที่แยกความสัมพันธ์ที่เป็นสันติกับความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นสันติ สำหรับความสัมพันธ์ที่เป็นสันตินั้นย่อมไม่มีการข่มขู่ และบังคับ แต่ย่อมมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เข้าใจซึ่งกันและกัน เอาใจใส่ปรองดองกันและกัน และความประสานงานบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน^{๑๐๘}

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสันติวิธี จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า มีนักคิดทางตะวันออก และทางตะวันตกหลายท่านที่ได้ให้คำนิยามและนำเสนอแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับสันติวิธีดังจะยกนำเสนอ ดังนี้

^{๑๐๖} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “การวิจัยสันติภาพ : ข้อพิจารณาเชิงวิพากษ์”, ใน วารสารวิจัย ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๒๘) หน้า ๑๖๐-๑๖๑

^{๑๐๗} James O'Connell, “Meanings, Strategies, and Structures : Another Look at Nonviolence, Force and Violence”, Unpublished Paper, School of Peace Studies, Bradford University U.K., 1987, p. 16.

^{๑๐๘} ไชยันต์ รัชชกุล, “หน่วยที่ ๒ ความขัดแย้งในบริบทของสันติศึกษา”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษาหน่วยที่๑-๗ พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๒), หน้า ๔๗.

กลุ่มนักคิดตะวันออก กลุ่มนักคิดตะวันออกที่นำเสนอประเด็นของสันติวิธี ประกอบไปด้วยนักคิดที่สำคัญคือ

มหาตมะ คานธี เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ท่านมหาตมะ คานธี เป็นประกาศกแห่งสันติวิธีทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติที่ลือเลื่องที่สุดท่านหนึ่ง ท่านเองเป็นทนายความที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ และได้เริ่มการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมโดยไม่ใช้ความรุนแรงในแอฟริกาใต้เป็นจุดแรกและได้กลับมาประเทศอินเดียในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและได้กลายเป็นผู้นำคนหนึ่งของขบวนการกอบกู้เอกราชของอินเดีย ภายใต้ขบวนการต่อสู้ที่อาศัยแนวทางอหิงสา คือ การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นอาวุธสำคัญในการเผชิญกับอังกฤษซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคมที่ทรงอำนาจในสมัยนั้น จนประเทศอินเดียเป็นเอกราชจากอังกฤษเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๗ โดยมรดกทางทฤษฎีและปฏิบัติของมหาตมะ คานธี ต่อกระบวนทัศน์แห่งการไม่ใช้ความรุนแรงตามแนวทางอหิงสา โดยเริ่มจากรากฐาน^{๑๐๔}

หากจะสรุปรากฐานแนวคิดอหิงสาตามทัศนะของมหาตมะคานธีนั้น เริ่มต้นจากความศรัทธาในสิ่งพระเจ้าหรือพระเป็นเจ้าของความรักต่อสรรพสิ่งต่างๆ ดังนั้นจึงใช้ความรุนแรงต่อชีวิตของฝ่ายตรงข้ามไม่ได้ และสิ่งที่ต้องเป็นศัตรูด้วยคือ ความชั่วและความอยุติธรรมต่างๆ การต่อสู้กับความอยุติธรรม เหล่านั้นจักต้องใช้อหิงสาเป็นหลัก และพร้อมที่จะต้องเผชิญความทุกข์ยากต่างๆ อย่างกล้าหาญ กล่าวคือ คานธี เน้นว่าอหิงสานั้นทรงพลังเหนือกว่าการใช้ความรุนแรง มหาตมะคานธี ไม่ได้เพียงนำเอกราชมาสู่อินเดียโดยสันติวิธีเท่านั้นเขายังเป็นผู้เชื่อในเรื่อง สิทธิเสมอภาคของมนุษย์โดยไม่ถือผิวสี วรรณะ แนวคิดการประท้วงอำนาจรัฐด้วยสันติวิธีมีอิทธิพลต่อมาร์ติน ลูเธอร์คิง และคนอื่นๆ และนักสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพความเป็นธรรมคนอื่นๆ ในหลายประเทศ คานธียังมีแนวคิดการพัฒนาประเทศแบบเน้นความเป็นมนุษย์ เคารพชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น อยากเห็นหมู่บ้านปกครองของตนเองจัดระบบเศรษฐกิจแบบชุมชนพึ่งตนเองที่ต่อมามีอิทธิพลต่อ อี.เอฟ.ชูมาเคอร์ นักเศรษฐศาสตร์ ผู้เขียนเรื่อง Small is Beautiful และเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ รวมทั้งนักวิชาการแนวทางการพัฒนาทางเลือกที่ยั่งยืนคนอื่นๆ ด้วย๑๘ ดังนั้นแนวคิดของคานธี นั้นสันติวิธีมิใช่เพียงแค่วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้งเท่านั้น แต่สันติวิธีเป็นมากกว่าวิธีการในการแก้ปัญหา หากเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตในทุกด้านของมนุษย์เลยทีเดียว

กลุ่มนักคิดตะวันตก ในกลุ่มนักคิดตะวันตกที่นำเสนอประเด็นของสันติวิธี ประกอบไปด้วยนักคิดที่สำคัญคือ

มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ (Martin Luther King Junior) เป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงและหมอสอนศาสนานิกายแบปติส ผู้นำนักเรียกร้องสิทธิพลเมืองและความเท่าเทียมกันทางเชื้อชาติเป็นบุตรชายของพระแบปติส ศาสนาเป็นส่วนสำคัญในชีวิตเขาเสมอมาเนื่องจากทั้งพ่อและปู่ของเขาเป็นนักเทศน์ในนิกายแบปติส (Baptist) ได้รับการศึกษาจากวิทยาลัยมอร์เฮาส์ แอตแลนตา และใช้เวลาอีกสามปีเพื่อศึกษาด้านศาสนศาสตร์ จากวิทยาลัยการศาสนาโครเซอร์ เพนซิลเวเนีย และจากมหาวิทยาลัยบอสตัน ต่อมาได้กลายเป็นผู้นำขบวนการเรียกร้องสิทธิเสมอภาคของชาวผิวดำเนื่องจากนโยบาย และแนวทางต่อต้านที่ใช้ความรุนแรง ไม่ใช่

^{๑๐๔} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “หน่วยที่ ๙ การไม่ใช้ความรุนแรง” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา สันติศึกษา หน่วยที่๘-๑๕ พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๓๒), หน้า ๓๐๑.

ความรุนแรงตามแนวทางของมหาตมะคานธี คิงได้เป็นผู้นำในการคว่ำบาตรไม่ยอมรับการแบ่งแยกคนผิวดำที่ไม่ให้โดยสภารรพประจำทาง ร่วมกับคนผิวขาวที่เมืองมอนต์โกเมอรี เป็นเหตุการณ์ในปี ค.ศ. ๑๙๕๕ (พ.ศ. ๒๔๙๘) ที่หญิงผิวสี โรซา พาร์กส์ ถูกจับเนื่องจากปฏิเสธที่จะสละที่นั่งบนรถเมล์เมืองมอนต์โก เมอรี ให้กับชายผิวขาว เป็นสิ่งที่ทำให้การเรียกร้องสิทธิพลเมืองที่คุกรุ่นอยู่แล้วเกิดร้อนระอุขึ้นมา “การคว่ำบาตรระบบรถขนส่งมวลชนในมอนต์โกเมอรี รัฐอะลาแบมา ถือว่าประสบความสำเร็จมากเพราะเขาได้วางแผนมันอย่างดี และทำงานร่วมกับหลายคน เพื่อให้คนในเมืองมอนต์โกเมอรี อะลาแบมาเข้าใจว่าพวกเขาจะไม่ทนกับเรื่องแบบนี้อีกต่อไป” ประสบการณ์ ความทุ่มเท และการเป็นที่รู้จักในชุมชนของ คิง ทำให้เขามีคุณสมบัติเหมาะสมจะเป็นผู้นำในการคว่ำบาตรรถขนส่งมวลชนของเมืองซึ่งยาวนานถึง ๓๘๑ วัน ในวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๙ ศาลฎีกาได้ตัดสินว่าการแบ่งแยกที่นั่งตามสีผิวบนรถเมล์เป็นเรื่องที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นชัยชนะครั้งใหญ่ของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมืองของคนผิวสี และเป็นเครื่องยืนยันว่าการประท้วงแบบไร้ความรุนแรงของ คิง ได้ผลเป็นอย่างดี และจากทักษะการพูดต่อสาธารณะที่เป็นที่เลื่องลือ คิง มีชื่อเสียงได้รับการยกย่องอย่างสูง ว่าทรงพลังและเป็นแบบอย่างของการพูดในที่สาธารณะ^{๑๑๐}

โยฮัน กัลตุง เป็นผู้เสนอทางเลือกใหม่ของสันติวิธีซึ่งตรงกันข้ามกับสถานการณ์ที่เป็นจริงโดยเริ่มจากสมมติฐานเบื้องต้นว่า สันติภาพที่เราจะพูดคุยทำความเข้าใจกัน มิได้เป็นเพียงสันติภาพในระดับระหว่างประเทศหรือรัฐชาติเท่านั้น หากหมายรวมถึงสันติภาพภายในสังคมต่างๆ สันติภาพระหว่างและภายในตัวมนุษย์ และสันติภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสันติภาพที่ครอบคลุมทั้ง ๔ มณฑล คือ ธรรมชาติ มนุษย์ สังคม และโลก ซึ่งปัจจัยร่วมกันอันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสองประการคือ ความหลากหลาย (ของส่วนต่างๆ ของความสัมพันธ์ และตัวผู้กระทำ) และการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันและกัน ถ้าในสภาวะธรรมชาติ ความหลากหลายและการดำรงอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน นำมาซึ่งความสมดุลทางนิเวศวิทยาในตัวมนุษย์ ความหลากหลายและการดำรงอยู่อย่างพึ่งพากันย่อมสร้างสรรค์มนุษย์ที่มีวุฒิภาวะและทรงคุณภาพสามารถพัฒนาคุณลักษณะของตนให้หลากหลายและผสมผสานคุณลักษณะเหล่านั้นอย่างสร้างสรรค์ ในระดับสังคม สภาวะนี้ย่อมนำไปสู่ความเป็นสังคมพหุนิยมที่น่าอัศจรรย์ เพราะเป็นสังคมที่ไม่มีการแบ่งแยก ส่วนต่างๆ ของสังคมมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงระดับโลก ก็นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างระบบที่แตกต่างกัน^{๑๑๑}

สรุปความว่า คำว่าสันติ หมายถึง ความสงบสุข ส่วนคำว่า สันติภาพมักใช้กับความสงบที่ปราศจากสงคราม แม้กระนั้น สันติภาพก็คือสภาวะที่กลุ่มชนทุกระดับสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขปราศจากความทะเลาะเบาะแว้ง หรือวิวาทสู้รบซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจเรียกว่าสันติภาพหรืออหิงสา คือความไม่ใช้ความรุนแรง เบียดเบียนกันและกันและยังหมายถึงความสามัคคี ประองคองอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยไม่คำนึงถึงเรื่องชาติ, ศาสนา หรือความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจหรือสังคมใดๆ

^{๑๑๐} มาร์ติน ลูเธอร์ คิงจูเนียร์, (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki> (๑ พ.ย. ๒๕๕๖).

^{๑๑๑} โยฮัน กัลตุง, พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง, สมชัย เย็นสบาย ผู้แปล, (กรุงเทพมหานคร : ปาจารย์สาร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓-๑๔.

ศาสตราจารย์ป่วย อังภาภรณ์ กล่าวถึงความสำคัญยิ่งของสันติวิธีไว้ว่า ถ้ายึดมั่นในหลักประชาธิปไตยแล้ว ไม่มีวิธีอื่นใดเพื่อได้มาซึ่งประชาธิปไตยนอกจากสันติวิธี การใช้อาวุธขู่เข็ญประหัตประหารกันเพื่อประชธรรมนั้น แม้จะสำเร็จอาจจะได้ผลก็เพียงชั่วคราวช่วยยาม จะไม่ได้ประชาธรรมถาวร เมื่อฝ่ายหนึ่งใช้อาวุธแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งแพ้ ก็ยอมคิดใช้อาวุธโต้ตอบ เมื่ออาวุธปะทะกันแล้ว จะรักษาประชาธิปไตยได้อย่างไร ตัวอย่างมีทั่วไปในอาฟริกา เอเชีย อเมริกาใต้ และผู้ที่สมคบกันใช้อาวุธแสวงอำนาจนั้น ภายหลังก็มักจะแตกแยกกันเพราะชิงอำนาจกัน ใช้อาวุธต่อสู้ซึ่งกันและกันอีก ไม่มีที่สิ้นสุด

สันติวิธีเพื่อประชธรรมนั้น เมื่อใช้กับฝ่ายที่มีอาวุธ ก็ไม่แน่ว่าจะกระทำสำเร็จและแม้จะสำเร็จก็ต้องใช้เวลานาน เช่น มหาตมะ คานธี ใช้กับอังกฤษต้องระงำลำบาก ต้องมานะอดทนเด็ดเดี่ยว ต้องอาศัยความกล้าหาญมากกว่าผู้ที่ใช้อาวุธ เพราะมือเปล่าต้องเผชิญกับอาวุธ

สมมติว่า เราปักใจท้อเสียก่อนว่าสันติวิธี จะไม่สามารถนำประชธรรมมาได้ (ความจริงไม่น่าท้อเสียก่อน) สมมติว่าไม่มีหวังสำเร็จ ก็นำคิดว่าควรจะทำ หรือควรจะทำควรจะทำอย่างไรเพื่อเสรีภาพหรือสำหรับผมแม้จะไม่มีหวังสำเร็จก็อดเขียนอดพูดไม่ได้ มิฉะนั้นแล้วจะคับใจเหลือประมาณ เพราะขัดหลักการในใจจะเสียตายโอกาส จะมองหน้าเพื่อฝูง พี่น้อง ลูกหลาน ลูกศิษย์ไม่ได้

ชาวรัสเซียเพียงหยิบมือที่คัดค้านรัฐบาลโซเวียตที่กำจัดเสรีภาพนักเขียนและศิลปิน และที่ยกทัพเข้าย่ำยีเชคโกสโลวาเกียขึ้น เขาไม่ได้คาดหวังว่าจะทำสำเร็จได้ผล แต่เขาก็ทำเมื่อถูกจับขึ้นศาลเขาแถลงว่า “พวกข้าพเจ้าทราบตระหนักดีว่า จะถูกจับและฟ้องด้วยข้อหาเท็จ ด้วยการปลุกพยานเท็จ (เขาใช้สันติวิธีประท้วง แต่ถูกหาว่าก่อการจลาจล) และทราบล่วงหน้าแล้วว่า จะต้องโทษหนักและทรมานเพียงใด (ถูกส่งเข้าค่ายกักกันและให้ทำงานหนักคนละหลายๆ ปี) แต่พวกข้าพเจ้าก็จำเป็นที่จะแสดงให้โลกทราบว่า ในโซเวียต รัสเซียยังมีราษฎรหลายคนที่ไม่ชอบให้รังแกเชคโกสโลวาเกีย” ทุกวันนี้ก็ยังมีผู้ประท้วงรัฐบาลโซเวียตอยู่ และมีหนังสือพิมพ์ใต้ดิน เช่น Diary of Current Eventsออกเผยแพร่ออกมาอยู่ทั่วไป

ผู้รักเสรีภาพในยุโรป อาฟริกา อเมริกาใต้ และเอเชีย ยืนยันหยัดป้อนกันสิทธิเสรีภาพด้วยสันติวิธีอยู่เป็นอันมาก ไม่ว่าจะหวังสำเร็จหรือไม่

สรุปความว่า สันติวิธีเป็นวิธีเดียว เพื่อประชธรรมถาวร คงต้องใช้เวลานาน คงต้องเสียสละ คงต้องกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเป็นพิเศษ คงเป็นที่เย้ยหยันของผู้อื่น แต่ถ้ามั่นในหลักการจริง ความมานะอดทนยอมตามมาเอง

จุดหมายปลายทาง คือ สิทธิเสรีภาพของประชาชนทางการเมือง ซึ่งเราเรียกว่า ประชาธรรม คือ ธรรมเป็นอำนาจไม่ใช่อำนาจเป็นธรรม (ประชาธิปไตยเดี๋ยวนี้ใช้กันจนเผลอความหมายไป) บ้านเมืองที่มีประชธรรมนั้นมีชื่อมีแปะ ไม่ใช่ปกครองกันตามอำเภอใจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ประชาธรรมย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการประชธรรม ก็ยอมไม่มีทางที่ใครจะหยิบยื่นให้

ในบรรดาประชาชนนั้น ไม่ว่าจะแห่งใด ย่อมมีผู้นำ ในกรณีนี้คือ ผู้ที่ได้สำนึกแล้วในสิทธิเสรีภาพ และใครเล่าที่ได้สำนึกเช่นนี้ ถ้าไม่ใช่ผู้ที่ได้มีวิชาได้รับการศึกษา ทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อมีวิชาจนถึงเพียงนี้ก็ย่อมต้องมีหน้าที่มีความรับผิดชอบมากกว่าผู้อื่น การนำไม่ใช่เป็นสิทธิหรืออภิสิทธิ์ แต่เป็นหน้าที่

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาว่าด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

สันติสุขหรือความสงบสุขเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท พระพุทธเจ้าตรัสไว้หลายแห่ง เป็นต้นว่าในเรื่อง “อัญญาตรกุลทวาริกาวัตถุ” ตรัสว่า “สุข (ขึ้น) ยิ่งกว่าความสงบไม่มี” ในเรื่องติสสเถรวัตถุ” ตรัสว่า “บุคคลดีมีปริเวกรส ลิ้มรสแห่งความสงบ และได้ลิ้มรสแห่งปิตินิธรรมแล้ว เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวายไม่มีบาป”^{๑๒} ซึ่งสื่อเน้นว่าผู้มีความสงบ ย่อมไม่มีเวรภัย มีใบหน้าอ้อมเอิบผ่องใส ไม่เดือดร้อน กระวนกระวายใจ อนึ่ง ผู้รักความสงบ เป็นผู้ไม่หาความสุข ย่อมไม่สว้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดังพระพุทธพจน์ในเรื่อง “สัมพหุลกุมารวัตถุ” ว่า

ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน
แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข
ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย
ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน
ไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข
ผู้นั้นตายไปแล้ว ย่อมได้รับความสุข^{๑๓}

การที่จะอยู่อย่างสงบสุขนั้น จะต้องสำรวจวาทา ไม่ระรานใครๆ ด้วยวาทา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในเรื่อง “โกณฑธรรเถรวัตถุ” ว่า

เธออย่าได้กล่าวคำหยาบต่อใครๆ
คนที่ถูกเธอล่าจะกล่าวโต้ตอบเธอ
เพราะว่าถ้อยคำที่โต้เถียงกัน ก่อให้เกิดทุกข์
และการทำร้ายโต้ตอบกันจะมาถึงเธอ
ถ้าเธอทำตนให้หนึ่งเสียบได้
เหมือนกังสดาล ที่ตัดขอบปากออกแล้ว
เธอก็จะบรรลุนิพพานได้
การโต้เถียงกันก็จะมีแก่เธอ^{๑๔}

การโต้แย้งหรือโต้เถียง ก่อให้เกิดปฏิกษะคือการกระทบกระทั่งกันและกัน ก่อให้เกิด การวิวาทบาดหมาง ขยายไปเป็นความผูกโกรธ เกิดพยาบาทปองร้าย ถึงขั้นอาฆาตมาดร้าย ประหัตประหารกันที่สุดในที่สุด แม้จะมีผู้มากล่าวร้ายหรือพูดกระทบกระทั่ง เพื่อหลีกเลี่ยงการวิวาทกันก็ไม่ควรใส่ใจถึงคำกล่าวร้ายของผู้อื่น ดังพระพุทธพจน์ตรัสสอนไว้ในเรื่อง “ปาฎีกาชีวกวัตถุ” ว่า

บุคคลไม่พึงใส่ใจถ้อยคำแสดงหุของคนอื่น
ไม่พึงเล็งกิจที่คนอื่นทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ
แต่พึงตรวจดูกิจที่ตนทำแล้วและยังไม่ได้ทำเท่านั้น^{๑๕}

^{๑๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๕/๙๖.

^{๑๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑-๑๓๒/๗๓.

^{๑๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๓-๑๓๔/๗๓.

^{๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๐/๔๒.

ผู้ที่เคยนับถือลัทธิอื่น เมื่อได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ ได้กราบทูลถามปัญหาหรือได้สดับธรรมจากพระองค์ ก็อบทั้งหมดเกิดความเลื่อมใสในพระจริยาวัตรอันงดงามในวิธีการตรัสสอน และเรื่องที่ทรงแสดงให้เหมาะกับอัธยาศัยของบุคคล ทำให้เขาเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใส ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะนับไม่ถ้วน^{๑๑๖}

จะเห็นได้จากตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงผูกมิตรกับศาสนาและสาวกของลัทธิศาสนาอื่นๆ ในสมัยพุทธกาล มีการเคารพความเห็นและให้เกียรติซึ่งกันและกันไม่ก้าวร้าวกัน กล่าวคือเป็นสังคมที่สงบสุข ศาสนาทุกศาสนามากกว่าสองลัทธิอยู่ร่วมกันได้ดี

นอกจากนี้ยังมีพระพุทธพจน์ยืนยันอีกข้อหนึ่งว่า “อพยาปชฺชํ สุขํ โลกเก การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก”^{๑๑๗} แม้แต่มรรคมงคล ๘ ก็มีหลายข้อ โดยเฉพาะข้อที่ ๒-๕ ที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมในสังคมอย่างสันติ ซึ่ง รศ. พัน ดอกบัว ยกมาแสดงให้เห็นดังนี้

๒. สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ

๑. คำริออกจากกาม
๒. คำริในทางไม่พยาบาท
๓. คำริในทางไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ

๑. เว้นจากพูดปด
๒. เว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. เว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๔. สัมมากัมมันตตะ การงานชอบ คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ คือ เว้นจากมิฉฉาชีพ ประกอบ

แต่สัมมาชีพในความจริงศาสนาทุกศาสนาต่างก็สอนให้รักสันติ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การที่ศาสนาจะดำรงอยู่ได้นานหรือไม่ ไม่จำเป็นต้องโจมตีใส่ร้ายป้ายสีกัน เพราะความเจริญหรือความเลื่อมใสของแต่ละศาสนาขึ้นอยู่กับศาสนาของศาสนานั้นๆ

จะเห็นได้ว่า แบบอย่างการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้นยึดหลักสันติวิธี แม้แต่องค์การพระพุทธศาสนาก็มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แน่นอนตายตัวคงที่ไม่เคยยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลง มันคงอยู่กับอุดมการณ์ เพื่อประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์

^{๑๑๖} ดูรายละเอียดใน ทรงวิทย์ แก้วศรี, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนาคุณุภบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๑๑๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๘๖.

บริบูรณ์ครบถ้วน โดยยึดเอาประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากเป็นที่ตั้ง ไม่ได้กระทำเพื่อตัวเอง แต่เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก^{๑๑๘}

แม้จะเป็นความจริงอยู่ว่า การประกาศศาสนา คือ สงครามการแย่งชิงศาสนิก คล้ายกับแย่งชิงส่วนแบ่งการตลาด แต่ไม่ใช่การพาดพิงกันอย่างไม่ปรานีปราศัย อย่างเช่น องค์การธุรกิจ พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาด้วยคุณธรรม โดยการนำเสนอจุดเด่นของศาสนา คือพระศาสดา หลักธรรม สวาก ตลอดจนพรตและพิธีกรรมให้ประชาชนทราบให้ประชาชนเข้าใจ ส่วนใครจะเชื่อถือจะนับถือหรือไม่ไม่มีการบังคับ มิหนำยังได้ตรัสถึงคุณธรรมซึ่งสมณะหรือบรรพชิตผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ ซึ่งเป็นคำสอนส่วนหนึ่งในโอวาทปาติโมกข์^{๑๑๙} ดังที่ยกมากล่าวอ้างแล้ว

หลักการอยู่ร่วมกัน หลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจให้รักผูกพัน ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่หลายแห่ง เรื่องสังคหวัตถุ ได้แก่ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี โดยสรุปคือหลักการสังเคราะห์ ประกอบด้วย

๑. ทาน การให้ คือเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตื้นน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจคือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน จูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๑๒๐}

รศ.พิน ดอกบัว ได้สรุปลักษณะพื้นฐานของพระพุทธศาสนาไว้ ดังนี้

๑. เป็นอเทวนิยม ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าสร้างโลก สร้างมนุษย์ กำหนดโชคชะตามนุษย์ แต่ถือว่าทุกอย่างไม่อาจเกิดขึ้นด้วยตนเอง ไม่อาจดำรงอยู่ได้ตามลำพังตัวเอง ทุกอย่างต่างจึงอาศัยกันเป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ทุกอย่างเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะมีเหตุ เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล จะมีเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งไม่ได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ว่า “แท้จริงในสังสารประวัตินี้ ผู้สร้างสงสาร จะเป็นเทวดาหรือพระพรหมก็หาไม่ได้ มีแต่ธรรมล้วน ๆ ย่อมเป็นไป เพราะการร่วมกันเข้าแห่งเหตุปัจจัยนั้นแล”

๒. เป็นศาสนาแห่งการพัฒนาจริยศาสตร์ สำหรับมนุษย์โดยเฉพาะ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องอื่น

๓. เป็นศาสนาแห่งกรรมนิยม กรรมเป็นตัวบันดาลให้ทุกอย่างเป็นไปและแตกต่างกัน ดังพุทธภาษิตว่า กมมํ สุตเต วิภชตี ยทิทํ หีนปฺปณฺนิตตาย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้ทรมและประณีต

^{๑๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๑๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๙๐-๙๑.

^{๑๒๐} ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗ ; ๒๖๗/๒๔๔ ; อัง.จตุกก. ๒๑/๓๒/๔๒ ; ๒๕๖/๓๓๕ ; อัง.อฏฐก. ๒๓/๑๑๔/๒๒๒ ; อัง.นวก. ๒๓/๒๐๙/๓๗๗.

ต่างกัน กรรมเป็นตัวบันดาลโชคชะตาของตน กรรมเป็นของเฉพาะตัว ใครทำกรรมใดไว้ ไม่ว่าดีหรือชั่วก็จะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

๔. เป็นศาสนาแห่งมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง คือความพอดีในเรื่องทั้งปวง

๕. เป็นศาสนาแห่งการพึ่งตนเอง ถือว่าการพึ่งตนเอง การตัดเตือนตนเอง การพิจารณาตนด้วยตัวเองเป็นรากฐานแห่งความเจริญทั้งปวง

๖. เป็นศาสนาที่เชื่อในเรื่องสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด คนใดที่ยังมีกิเลส ตายแล้วต้องเกิด แต่จะเกิดเป็นอะไร ภพภูมิไหน ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำได้

๗. เป็นศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ นิพพาน อันเป็นภูมิที่พ้นจากสังสารวัฏ และพ้นจากอำนาจกิเลส ดังนั้นผู้ที่เข้าถึงภูมินี้จึงไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป ผู้ที่จะไปนิพพานได้ก็โดยการปฏิบัติตาม มรรคมืองค์ ๘^{๑๒๑}

สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนานั้น ถือหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยยึดหลัก สามัคคีธรรม อปริหานิยธรรม และสังคหวัตถุ ทั้งนี้โดยมีความเมตตา กรุณาเป็นหลักธรรมประจำใจ ชาวพุทธที่แท้ต้องยึดมั่นในโอวาทปาฏิโมกข์ ไม่เบียดเบียนไม่ว่าร้าย ไม่ประทุษร้ายผู้อื่น โดยเฉพาะบทบาทของนักบวชหรือนักการศาสนาที่เป็นหัวหน้าของชุมชน สังคมแต่ละหน่วยนั้นย่อมมีความหลากหลายทั้งด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม แต่หากถือว่าทุกคนเกิดมาเป็นมนุษย์เป็นเพื่อนร่วมโลก ก็ควรที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังพระพุทธโอวาทว่า มนุสสา นาม อุประการก-ขึ้นชื่อว่า มนุษย์ต้องอุการะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บุคคลอาจมีความเชื่อและความเห็นแตกต่างกันได้ แต่ไม่ควรที่จะใช้ความรุนแรงประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประพฤติเป็นแบบอย่างไว้ในการผูกมิตรกับศาสนาและเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยพุทธกาล

แนวคิดพหุวัฒนธรรม

พหุวัฒนธรรม คือ รัฐหรือประเทศที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่จึง มีการยอมรับความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของกลุ่มเหล่านี้ การยอมรับพหุ วัฒนธรรม คือการที่กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารหรือการจัดการมีลักษณะไม่ แกร่งครัด เปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติการโดยไม่มีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งครอบงำ และวัฒนธรรมอื่นถูก ครอบงำ (Subordinate culture) ในการพิจารณาเรื่องพหุวัฒนธรรม รายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์ เชิงอำนาจเรื่องสำคัญ และข้อแตกต่างระหว่างกฎระเบียบที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรกับการ บังคับใช้ในการปฏิบัติ จริงเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาด้วย ตัวอย่างของมาเลเซียและสิงคโปร์เป็น ตัวอย่างที่รัฐใช้คำว่า พหุวัฒนธรรมเพื่อเป้าหมายทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติวัฒนธรรมชุดหนึ่งยังมี บทบาทในสังคมเหนือชุดอื่น^{๑๒๒} พหุวัฒนธรรมเน้นการยอมรับลักษณะเด่นของแต่ละวัฒนธรรมที่แต่ ละกลุ่มชาติพันธุ์ ยึดถือปฏิบัติเมื่อย้ายถิ่นมาอยู่ในอีกสังคมหนึ่ง พหุวัฒนธรรมจึงหมายถึง สังคมที่มีผู้ ย้ายถิ่นจำนวนมากพร้อมด้วยวัฒนธรรมและภาษาที่ติดตัวคนเหล่านี้ มาจากบ้านเกิดเมืองนอน และ

^{๑๒๑} รศ. พัน ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๕๘.

^{๑๒๒} อมรา พงศาพิชญ์, มนุษย์กับวัฒนธรรม, สังคมและวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ ๙, ๑๖๗). : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๑๗๓-๑๗๖.

เกิดจากการ แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มขึ้น นโยบายพหุวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ (official Multiculturalism) เริ่มในแคนาดาในปี ๑๙๗๑ เนื่องจากประเทศแคนาดามีคน สองกลุ่มหลักได้แก่

กลุ่มที่พูดภาษาอังกฤษกับกลุ่มที่พูดภาษาฝรั่งเศส และทั้งสองกลุ่มต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตน ต่อมาออสเตรเลียก็ประกาศใช้นโยบายนี้ ลักษณะเด่นของนโยบายพหุวัฒนธรรมคือ การยอมรับ และสนับสนุนการดำรงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน เช่นการใช้ภาษา ของกลุ่ม การมีสื่อสิ่งพิมพ์/สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ภาษาของแต่ละกลุ่ม การจัดงานประเพณี ศาสนา การแต่งกาย การแสดงทางศิลปวัฒนธรรมของทุกกลุ่มการอนุญาตให้ประชาชนถือสัญชาติได้สอง สัญชาติ (Dual citizenship) ตลอดจนการเปิดโอกาสทางการศึกษา การได้งานทำ การมีส่วนร่วม ทางการเมืองและการได้รับบริการสาธารณะต่างๆ โดยเท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตาม นโยบายนี้ก็รับการต่อต้านขัดขวางในบางประเทศ แม้จะมีพื้นฐานอยู่บนความเสมอภาคก็ตาม^{๑๒๓}

พหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)

สืบเนื่องจากความหลากหลายในความเป็นพลเมืองก็คือความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมักเกี่ยวข้องกับกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม (assimilation) ที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการสร้างชาติ โดยมีความพยายามที่จะสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันในวัฒนธรรมเดียว เช่นในประเทศไทยมีความพยายามใช้การสร้างความเป็นไทย (thai-ification) มาโดยตลอด หลังจากมีความล้มเหลวในกระบวนการสร้างชาติให้มีความเป็นหนึ่งเดียวในอดีตจนกลับกลายเป็นการสร้างข้อขัดแย้งที่รุนแรงจนเกิดเป็นปัญหาตาม ก็ต้องหันมายอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น เหตุการณ์ในภาคใต้ ที่มีความขัดแย้งอย่างชัดเจนโดยความพยายามของกลุ่มผู้ก่อการที่ผูกโยงให้เป็นประเด็นด้านความไม่เท่าเทียมทางด้านการเมืองการปกครอง และการเรียกร้องถึงความเป็นเอกภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นด้านศาสนาได้ถูกนำมาเป็นประเด็นที่อ้างได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มย่อมมีระบบสังคม การปกครอง ความเชื่อศาสนา และภาษาของตน และเป็นที่ยากที่จะทำให้กลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ละทิ้งความเป็นตัวตนเดิมของตนมารับเอาซึ่งวัฒนธรรมของผู้มีอำนาจผ่านกระบวนการผสมกลมกลืนนี้ หรือในภาคนโยบายที่รัฐพยายามเข้าไปส่งเสริมการเรียนรู้หนังสือไทยและการมีโครงการธรรมทายาทเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็ล้วนแต่มีวัตถุประสงค์ในการผนึกและต้องการมีอิทธิพลที่เหนือว่าในฐานะเป็นผู้ปกครอง (Dominator)

ดังนั้นในการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรม คือ การศึกษาซึ่งให้ค่าแก่ความเป็นพหุนิยมทางวัฒนธรรม และทัศนะที่ว่า โรงเรียนควรจะเป็นหน่วยหลอมละลายความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั้น ได้รับการปฏิเสธออกไป และเสนอว่า ควรมีความอดทนอดกลั้นต่อพหุนิยมทางวัฒนธรรม และให้ตระหนักว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้นคือความเป็นจริงในสังคมอเมริกัน (ในกรณีก็สามารถนำมาใช้ได้กับสังคมไทยเช่นเดียวกัน-ผู้เขียน) และการศึกษาแบบนี้ก็ยิ่งย้ำว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมนี้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าซึ่งควรจะรักษาไว้ และขยายกว้างออกไป

^{๑๒๓} สุภางค์ จันทวานิช, พหุวัฒนธรรมรวมหมู่, ใน สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การรับรองพหุนิยมทางวัฒนธรรมก็คือการรับรองหลักเกณฑ์ว่า ไม่มีต้นแบบแบบอเมริกันเพียงแบบเดียว พหุนิยมทางวัฒนธรรมเป็นมากกว่าการปรับตัวชั่วคราว เพื่อที่จะทำให้ชนกลุ่มน้อยทางชาติพันธุ์และเชื้อชาติสงบลง มันเป็นแนวคิดที่มุ่งหมายจะไปสู่ความรู้สึกระหนักถึงการดำรงอยู่ และความเป็นหนึ่งเดียวกันของสังคมทั้งหมด อันมีรากฐานอยู่บนความเข้มแข็งของทุก ๆ ส่วน จากแนวคิดเช่นนี้ ได้ทำให้เกิดการปรับนโยบายครั้งใหญ่จาก การผนวกรวม (assimilation) เป็น การประสานรวม (integration) ซึ่งถูกนำไปใช้ทั้งในอเมริกาและอังกฤษในลักษณะการยอมรับความแตกต่างภายในเอกภาพเดียวกัน

ความหมายของสังคมพหุวัฒนธรรม

สังคมพหุวัฒนธรรม หมายถึง ประชากร กลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกัน ใน สังคมหนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างทางด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความ เชื่อ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของผู้คน วิธีการคิด การมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร รวมถึงบุคคล ที่มาจาก พื้นฐานหรืออัตลักษณ์เดียวกัน โดยสรุปสังคมพหุวัฒนธรรม หมายถึง กลุ่มคนที่มีความแตกต่างด้าน วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี ชาติพันธุ์ ศาสนกิจพิธีการต่างๆ ภาษา การแต่งการ วิธีการคิด การมีปฏิสัมพันธ์ รวมถึงการสื่อสาร มาอยู่รวมกันในบริเวณร่วมดินแดนเดียวกัน การ รวมกันของกลุ่ม หมู่เหล่าหรือต่างชาติพันธุ์จึงนำไปสู่การมีกฎ กติกา มารยาท การให้เกียรติซึ่งกัน และกัน การเคารพบนพื้นฐานของความเข้าใจร่วมกัน ถือว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้สังคมพหุ วัฒนธรรม ดำเนินไปตามครรลองของสังคมได้ดี

พหุวัฒนธรรมในสังคมไทย

แนวคิดในด้านความเป็นพหุนี้ ก็คือแนวคิดที่มองในเรื่องความหลากหลาย ทั้งกลุ่มคน และ วัฒนธรรม นั้นหมายความว่า ความหลากหลายทางสังคมของชนชั้น อาชีพ ความคิด อุดมคติ วิถีชีวิต ที่อยู่ในช่วงเริ่มต้นของช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดความหลากหลายต่าง ๆ ข้างต้นเกิดขึ้นอย่างเด่นชัด และมีความชัดเจนเด่นชัดมากที่สุดในช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคมช่วงเวลาการ เกิดขึ้นของแนวคิดพหุนิยมในแง่มุมต่าง ๆ ของสังคมไทยในช่วงหลังนี้ สามารถสรุปได้คร่าว ๆ ดังนี้

๑.พหุลักษณะ (Plurality) ทางความคิด ปรากฏชัดหลังจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา แต่ขยายวงกว้างผ่านการต่อสู้เรียกร้องขององค์กร NGOs กลุ่มสิทธิ กลุ่มสตรี กลุ่มอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมในช่วงหลังราวปี ๒๕๒๕ เป็นต้นมา จนกระทั่งมาเกิดเป็น พหุนิยม คือ การยอมรับ ความต่าง การดำรงอยู่ของส่วนที่ต่าง กลับปรากฏในช่วงการปฏิรูปการเมืองในปี ๒๕๔๐ นี้เอง แต่ยังไม่อยู่ในรูปพหุนิยมที่เต็มตัวมากนัก คือ ระดับการรอดกลืนหรือการให้ความเคารพต่อความแตกต่าง ระหว่างกันนั้นยังไม่สูงพอ มีการกระทบกระทั่งและขัดแย้งกันอยู่เสมอ

๒.พหุลักษณะทางด้านสังคม ความต่างในกลุ่มคนในท้องถิ่นต่าง ๆ อาชีพ ชนชั้น เมืองต่าง ๆ เริ่มปรากฏอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ต้นสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และขยายตัวมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในภาพลักษณ์อาชีพ (อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม) แต่ค่อย ๆ เกิด พหุนิยม คือ การยอมรับในความต่าง และมีความอดทนอดกลืนต่อความต่าง กระทั่งเกิดความชื่นชม

ในความต่างทางวัฒนธรรมขึ้น เช่นมีการนำเสนอความแปลกใหม่ตื่นตาตื่นใจ (exoticization) ของด้านอาหาร เช่น อาหารป่า อาหารอีสาน อาหารเหนือ อาหารปักษ์ใต้ และด้านอาหารนี้ในที่สุดก็ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในรูปแบบการบริโภคอาหารภาคกลาง ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะของพหุวัฒนธรรมด้านอาหารเกิดขึ้น เช่นเดียวกับพหุวัฒนธรรมของอาหารนานาชาติที่เกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ในยุคปัจจุบัน

๓.กระบวนการยอมรับความต่างทางชาติพันธุ์จีน-ไทย ปรากฏขึ้นในช่วงราว ๒๕๑๐ เป็นต้นมา ในแง่ความสำเร็จทางธุรกิจ แต่ยังมีเส้นแบ่งระหว่างความต่างที่เป็นจีน-ไทย อยู่และได้หายไปในเวลาต่อมา ประมาณปี ๒๕๒๕ ซึ่งมีการยอมรับและยกย่องในการเป็น role-model ในด้านความสำเร็จของกลุ่มนักธุรกิจ ชนชั้นกลาง นักวิชาชีพเชื้อสายไทย-จีน รวมทั้งการยอมรับในความเป็นลูกผสมของเหล่าบรรดานักแสดงชาย-หญิง และปัจจุบันเห็นได้จากการแต่งงานระหว่างราชินิกุลและตระกูลจิราธิวัฒน์ก็เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์อย่างชัดเจน

๔.ความต่างในรสนิยม การแต่งตัว วิถีชีวิต เกิดขึ้นอย่างชัดเจนจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน โดยผ่านวัฒนธรรมด้านดนตรีที่มาจากตะวันตก ได้แก่ ดนตรีร็อกแอนด์โรล และการแต่งกายแบบฮิปปี้ ในทศวรรษที่ ๖๐s และ ๗๐s จนกระทั่งมาขยายตัวอย่างชัดเจนมากขึ้นในช่วงที่มีการใช้คำว่า lifestyle อย่างกว้างขวางในราวปี ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการยอมรับในลักษณะพหุนิยมในระดับปัจเจกบุคคลด้วย การเปิดเผยตัวของกลุ่มเกย์ เลสเบียน ต่อสังคม อีกทั้งสังคมได้เปิดโอกาสและยอมรับมากกว่าอดีต นอกจากนี้ ยังมีการยอมรับในความเป็นตัวตนของวัยรุ่นที่ได้แนวคิดมาจากตะวันตก การอยู่ก่อนแต่ง การยอมรับความเท่าเทียมของสตรี ฯลฯ ก็ล้วนแต่ชัดเจนและแพร่หลายตั้งแต่ช่วงนี้เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันก็มีระดับของการยอมรับที่มากขึ้นอีกหลายเท่าตัว

๒.๔ หลักสาราณียธรรม ๖

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ชีวิตแต่ละชีวิตต้องมีส่วนสัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกันจะอยู่โดดเดี่ยวคนเดียวไม่ได้ และการจะอยู่ร่วมกันนั้นจะต้องมีความมีความเอื้ออารีต่อกันมีความเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือกัน มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันมีความรักความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน จึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข โดยประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนผู้วิจิตรจึงได้เสนอหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักคำสอนในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิบายถึงหลักธรรมสาราณียธรรม ๖ ไว้ว่า สาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุ ที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน สาราณียธรรม ๖ คือ

๑) เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ซ่อนใช้ข้อปฏิบัติวัตรโคตติ ก็ได้

๕) สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้มีคุณ คือ เป็นสาราณียะ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็นปิยกรรม ทำให้เป็นที่รัก เป็นศุภกรรม ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ ความกลมกลืนเข้าหากันเพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๒๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม” สารานียธรรม ๖ แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน ได้แก่

(๑) เมตตากายกรรม : ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๒) เมตตาวจีกรรม : ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) เมตตามโนกรรม : ตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลังคือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

(๔) สาธารณโภคี : ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ซ่อนใช้ข้อปฏิบัติวัตรโคตติ ก็ได้

(๕) สีลสามัญญตา : มีศีลบริสุทธ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

^{๑๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

(๖) ทัศนวิสัยสัญญา : มีทัศนคติงามเสมอกันเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา^{๑๒๕}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ลูติญาโณ) ได้ให้ความหมายและหลักการปฏิบัติของสาราณียธรรมไว้ว่า ตามสัญชาตญาณของคนที่อยู่ร่วมกันนั้น ยังปรารถนาความรัก ความอบอุ่น ความปลอดภัย ต้องการสิ่งที่พึงพำนักอาศัย ต้องการได้มีการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการให้มีสนทนาการในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะความเรียกร้อง ความต้องการตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ในทางพระพุทธศาสนา กลุ่มพุทธบริษัททั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต เมื่อมาอยู่ร่วมกันในวัฒนธรรมของชาวพุทธแล้ว จำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยความมีคุณธรรมเป็นจุดกลางทางความคิดที่มาพบกัน โดยการปลูกฝังให้เกิดความรักความเคารพต่อกัน ซึ่งความรักความเคารพต่อกันนั้น เป็นผลซึ่งจะเกิดขึ้นอาจจากการแสดงความเป็นน้ำใจ คือ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ เมื่อมีความรัก ความเคารพต่อกัน ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อกันแล้ว การทะเลาะวิวาทกันก็จะไม่เกิดขึ้น ความสามัคคีซึ่งเป็นผลที่พึงปรารถนาของหมู่คณะ ไม่ว่าจะยุคใด สมัยใดก็จะบังเกิดขึ้น จากนั้นเอกภาพ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางกิจกรรม ทางผลประโยชน์ ทางการศึกษาการประพฤติปฏิบัติก็จะบังเกิดขึ้นติดตามมา เหล่านี้เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน แต่ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ตั้งงามเหล่านี้เป็นผลรวมยอดซึ่งกันและกัน โดยการสร้างเหตุเฉพาะในที่นี้ ทรงแสดงว่าเป็นสาราณียธรรม คือ ธรรมะที่จะนาใจของบุคคลให้ระลึกถึงกัน ผูกพันเชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจ ประกอบด้วย ๖ ประการ คือ

๑) เมตตาทายกรรม จะทำอะไรก็ให้ทำด้วยเมตตา ได้แก่ การแสดงความมีน้ำใจช่วยเหลือ ขวนขวายในกิจการงานต่างๆ ที่ควรของเพื่อนภิกษุสามเณรของเพื่อนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นต่อหน้าหรือลับหลังก็ตาม

๒) เมตตาวจีกรรม จะพูดอะไรก็ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ การพูดวาจาที่เป็นคำสัตย์คำจริง คำสมานสามัคคี กระชับสามัคคี พูดแต่คำไพเราะอ่อนหวาน และคำที่มีประโยชน์นั้นเป็นคำที่มีพื้นฐานมาจากเมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วยและคนที่พูดถึง พูดต่อหน้าอย่างไร ลับหลังก็ต้องพูดอย่างนั้นลับหลังอย่างไรต่อหน้าก็พูดอย่างนั้น

๓) เมตตาเมทตามโนกรรม จะคิดอะไรก็คิดกันด้วยเมตตา ได้แก่ การตั้งความรู้สึกในคนและสัตว์ทั้งหลายว่าชีวิตแต่ละชีวิตไม่ต้องการความทุกข์ แต่ต้องการความสุขฉันท เพราะฉะนั้นขอให้บุคคลนั้นๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละคนอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน เมื่อจะคิดถึงใครก็ตาม ไม่ได้จาเพาะเจาะจงว่า เป็นภิกษุสามเณรเท่านั้น ให้คิดถึงกันด้วยเมตตา เพราะพร้อมที่จะแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทั้งต่อหน้าและลับหลังบุคคลเหล่านั้น

๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาในทางที่ชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร ไม่หวงไว้บริโภคนเฉพาะเพียงผู้เดียว คือ หลักการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสามเณรนั้นต้องเลี้ยงชีพด้วยลาภของตัวเองเพียวภิกษาจรบิณฑบาตอาหารจากชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา เป็นการได้อาหารมาในทางที่ชอบธรรม แต่ว่าการได้ปัจจัย ๔ นั้น คนเรามีวาสนาบารมีไม่เหมือนกัน บางคนได้มากจนเหลือกินเหลือใช้

^{๑๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๐.

บางคนได้น้อยจนไม่ค่อยพอกินพอใช้ เพราะฉะนั้นคนที่ได้ลาภผลมาในทางที่ชอบมากจึงต้องแสดงออกซึ่งทางกายกรรม ทางวจีกรรมที่สะท้อนมาจากใจด้วยการเอื้อเพื่อแบ่งปันเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์เฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน

๕) รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่ทาดนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น คือ การอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสามเณรนั้น ค่อนข้างจะอาภรรพ์ แม้จะโง่ไปบ้าง จะเชื่อไปบ้างแต่ถ้าไม่มีปัญหาเรื่องการประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้ที่เกี่ยวข้องกัน แม้จะเป็นเพื่อนรักร่วมใจกัน ถ้าคนหนึ่งละเมิดศีลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จะกลายเป็นที่รังเกียจ ดูหมิ่นของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขที่ประสงค์จะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องพยายามปฏิบัติตนให้ถูกต้องตรงตามหลักของศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยให้มองว่าข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้อย่างไร ใครปฏิบัติถูกต้องตรงหลักที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ก็ปฏิบัติไปตามเขา ทำให้เกิดเป็นความเรียบร้อยสวยงามขึ้นที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า สังฆโสภณ คือ หมู่คณะที่งดงาม

๖) มีความเห็นร่วมกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน เรื่องของความเห็นนั้นในฐานะของภิกษุในพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นความเห็นเกี่ยวกับวินัย ก็ต้องเอาวินัยเป็นมาตรการกำหนดตัดสินว่า ความเห็นของใครถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมะก็ตรวจสอบเทียบเคียง ตรวจสอบหลักธรรมะว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร แล้วก็หาจุดกลางทางความคิดมาพบกันที่นี้ แต่บางอย่างเป็นเรื่องของกิจการงาน หรือแม้แต่เรื่องความเห็นทั่วไป อาจจะมีขัดแย้งในหลักการและวิธีการบางอย่าง แต่ว่าสามารถประสพผลเช่นเดียวกันได้ ก็ต้องประนีประนอมกัน ไม่ก่อสวาททะเลาะวิวาท เพราะเหตุว่าความเห็นขัดแย้งกันวันไว้แต่บุคคลนั้นมีความเห็นขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ซึ่งภิกษุสามเณรรู้ห้วงโยในพระพุทธศาสนาจะต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะขจัดปรับวาทเหล่านั้น ให้ยุติลงด้วยความเรียบร้อย^{๑๒๖}

คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเซียะ ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน คือผู้ประพฤติธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นเหตุให้ระลึกถึงความดีที่ทำต่อกัน เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น และสมานความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะไว้ได้

๑) การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การช่วยชวนช่วยทำกิจธุระของกันและกันด้วยกาย ไม่ว่าจะเป็ กิจธุระอะไรก็ตามก็เต็มใจช่วยทำกิจธุระนั้นจนสำเร็จ ไม่นิ่งดูตาย เพราะถือว่าไม่ใช่หน้าที่ เรื่องอะไรจะทำให้เหนื่อยแรงลำบากกาย

๒) การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การแนะนำสั่งสอนบอกกันในทางที่ดีถูกต้อง เมื่อทำตามแล้วเกิดความดีงาม ไม่มีผลทำให้ผู้ทำตามต้องได้รับความเดือดร้อนภายหลัง

๓) การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การตั้งจิตเป็นเมตตาปรารถนาแต่ความไม่มีเวรมีภัยต่อกัน มุ่งหวังแต่ความสุขความเจริญและประโยชน์ต่อกันและกัน

๔) การแบ่งปันลาภที่หามาได้ไม่หวังไว้บริโภคผู้เดียว คือ การแบ่งปันสิ่งของที่ตนหาได้โดยชอบธรรมแก่ผู้อื่นตามสมควรแก่ของที่ได้นั้น เพื่อเป็นการเกื้อกูลต่อผู้ที่มีลาภน้อย ไม่หวังไว้บริโภคผู้เดียว

^{๑๒๖} พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมะสาหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทคลังวิชา จากัด, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔.

๕) การรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกับผู้อื่น คือ การประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ปฏิบัติตนตามพระวินัยบัญญัติรักษาศีลตามภาวะของตนไม่ให้ขาดหรือต่างพร้อยเสมอกันกับผู้อื่น

๖) การมีความเห็นร่วมกันกับผู้อื่น คือ การมีความเห็นพ้องต้องกันตามพระธรรมวินัย เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่มี ความเห็นผิดแผกแปลกไปจากผู้อื่น จนเป็นเหตุแห่งความแตกร้างบาดหมาง ยอมรับมติของส่วนมาก

ธรรม ๖ อย่างนี้ ทำให้ผู้ประพฤติให้เป็นที่รักที่เคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความ สงเคราะห์กันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกันและกัน เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอัน หนึ่งอันเดียวกัน^{๑๒๗}

ไทยธรรมจักร ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง กันถือว่าเป็นธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคีมีอยู่ ๖ ข้อ คือ

๑. กายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา เช่นการให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น

๒. วจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา คือ การมีวาจาที่ดี สุภาพอ่อนหวาน พุดมีเหตุผล ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

๓. มโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้า และลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติ เหมือนกันความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม

๔. สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร เพื่อแสดง ความรักความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

๕. สีลสามัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตาม สถานะของตน มีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

๖. ทิฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น ร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ

ธรรม ๖ ประการ ที่ผู้ใดได้ประพฤติดีจะเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลกันไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกันตลอดไป^{๑๒๘}

อโศก ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม ๖ ประการ สะท้อนให้เห็นถึงมิติ ๖ ด้านของความ ระลึกถึงกันด้วยความรักที่เป็น “สาราณียะ” ซึ่งประกอบไปด้วยความปรารถนาดีต่อกันทั้งทางกาย วาจา ใจ ขณะเดียวกันก็มีความรู้ความเข้าใจในวิธีการแก้ปัญหา หรือแก้ทุกข้ออย่างถูก ต้องเสมอกัน

^{๑๒๗} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเขียน, หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักรธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเขียน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๒๘} ไทยธรรมจักร, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.thaidhammajak.com>, (๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕).

(ทิวฐีสามัญญตา) มีแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาโดยเสมอสมานกัน (สีลสามัญญตา) และก็มี การแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (สาธารณโภคี)^{๑๒๙}

ปัญญา บางยาง ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง ธรรม

เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ๖ ประการ

๑. เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม ตั้งมโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้ง จิตปรารถนาดี คิดหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มต่อกัน

๔. สาธารณโภคี ได้ของที่ชอบธรรมมาก็แบ่งปัน ไม่หวงไว้ผู้เดียว

๕. สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ

๖. ทิวฐีสามัญญตา มีทิวฐิตีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์หรือขจัด ปัญหา^{๑๓๐}

กรกฎ โภภาสเจริญมงคล ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม ๖ คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความ ระลึกถึงซึ่งกันและกันเป็นธรรมสำหรับบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นหมวดเป็นหมู่ เพื่อเป็นการเสริมสร้าง ความรัก ความเคารพ การสงเคราะห์ การไม่วิวาท ความสามัคคีและเอกราช ภายในหมู่คณะเหล่านั้น มี ๖ อย่าง คือ

๑. การตั้งกายกรรม (ตัวของตน) ที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. การตั้งวจีกรรม (ปาก/คำพูด) ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับ หลังช่วยเหลือชวนชววยในกิจการ การงานบุคคลอื่นด้วยวาจา

๓. การตั้งมโนกรรม (ใจ) ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนมนุษย์คิดช่วยเหลือธุรกิจ ญาติมิตรและสัมพันธ์อื่น ๆ ด้วยความหวังดี ปรารถนาดี

๔. เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันลาภที่ตนได้มาโดยชอบธรรมแก่บุคคลที่ควร ใจ

^{๑๒๙} ดอกหญ้า, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.asoke.info/๐๙Communication/DharmaPublicize/Dokya/D๑๐๕/๐๐๓.html>, (๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕).

^{๑๓๐} ปัญญา ใช้บางยาง, **ธรรมาธิบาย เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

๕. มีศีล มีธรรมเสมอกับเพื่อนมนุษย์เหมือนกับญาติมิตร ประพฤติสุจริตทั้งต่อหน้าและลับหลังไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น

๖. มีความเห็นดีเห็นงามร่วมกับผู้อื่น คือ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมร่วมกับผู้อื่น^{๑๓๑}

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา ได้กล่าวไว้ว่า สาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน เรียนอีกอย่างว่า “สาราณียธรรม” คือ

๑. เมตตาทายกรรม มีเมตตาทายกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม มีเมตตาวจีกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตาเมตตามโนกรรม มีเมตตาเมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔. สาธารณโภคี แบ่งปันสิ่งของที่ได้มาไม่หวงแหนใช้ผู้เดียว

๕. สีสสามัญญตา มีความประพฤติร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสันทุกข์หรือขจัดปัญหา

๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีความเห็นชอบดีงาม เช่นเดียวกับหมู่คณะ^{๑๓๒}

สรุปได้ว่า หลักสาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาที่มีการกล่าวถึงการช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพุทธวิถีการบริหาร ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลที่ดีแก่ชุมชนและเพื่อนร่วมงาน

ดังนั้น ในการทำวิจัยครั้งนี้ จะใช้หลักสาราณียธรรม ๖ ที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการศึกษา ในเรื่องการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตากสินสัมพันธ์ แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

๒.๕ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน

ประวัติชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

ชุมชนวัดหงส์รัตนารามเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งได้จัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. ๒๕๓๔ เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๕ ปัจจุบันมีคณะกรรมการชุมชน จำนวน ๑๐ คน ซึ่งได้ รับการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๕๗ และมีวาระการดำรงตำแหน่ง ๓ ปี โดยจะสิ้นสุดการเป็นคณะกรรมการชุมชนในวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐

^{๑๓๑} กรกฎ โอภาสเจริญมงคล, วารสารวิทยบริการ, การบริหารและการพัฒนาวัดโสธรวราราม วรวิหาร : จากยุคก่อตั้งสู่อนาคต, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕, หน้า ๒๑.

^{๑๓๒} สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, “ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑”, หน้า ๑๑๓.

ที่ตั้ง

๑๐๒ ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐

เนื้อที่

๓๐ ไร่ ๔ งาน ๙๐ ตารางวา เป็นที่ดินของวัด ๒๗ ไร่ ๒ งาน ประชาชนส่วนใหญ่เช่าที่ดินของวัดปลูกบ้านอยู่อาศัย สภาพชุมชนเป็นชุมชนแออัด ลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวและสองชั้น คงทนถาวร มีทางระบายน้ำ

ประชากร

- ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ
- ประชากรมีอาชีพรับจ้างมากที่สุด รองลงมาประกอบธุรกิจส่วนตัว

จุดเด่น

- มีศาลพระเจ้าตากสิน และสระน้ำมนต์

ศาสนา

ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะนับถือศาสนาพุทธ

การศึกษา

ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะจบการศึกษาภาคบังคับ และมีมัธยมศึกษา

การพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา

การดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

๑. กิจกรรมทางสังคม

- กองทุนแม่ของแผ่นดิน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๑ และได้รับการคัดเลือกเป็นชุมชนต้นแบบในการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนโดยเริ่มจัดตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ จัดโครงการชุมชนเฝ้าระวังยาเสพติด สำหรับปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ได้จัดกิจกรรมโครงการอาสาสมัครป้องกันยาเสพติดในชุมชน ของอานามัย เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๘ เพื่อให้เยาวชนได้ห่างไกลยาเสพติด

- มีอาสาสมัครสาธารณสุขในการบริการอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชน

- มี อปพร.ในการช่วยดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๒. กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม

คณะกรรมการชุมชนวัดหงส์รัตนารามได้ประชุมชนวัดหงส์รัตนาราม ได้ประชุมปรึกษาหารือในการปฏิบัติงานของชุมชนเป็นประจำทุกเดือน

- ส่วนใหญ่เป็นการทำความสะอาดในชุมชนและบริเวณวัด รวมทั้ง การปรับภูมิทัศน์ในซอยบริเวณโรงเรียน ซึ่งทางชุมชนได้สนับสนุนเป็นอย่างดี รวมทั้งการร่วมงานเขตบางกอกใหญ่ ในการปรับปรุงภูมิทัศน์ของชุมชน

-ได้ร่วมกับสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ กรมสารวัตรทหารเรือ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการปรับปรุงภูมิทัศน์ชุมชน มีการขุดลอกคูคลองและต้นไม้คลองข้างสระน้ำมนต์ และการทาสีชุมชน

๓.กิจกรรมด้านศาสนา

- ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม ได้ร่วมกับทางวัดหงส์รัตนาราม สนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ เช่น การทำบุญทอดผ้าป่า ทอดกฐิน และการสวดมนต์ทุกวันเสาร์ เป็นต้น

๔.กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ

- ร่วมกับสำนักงานเขตบางกอก ในการจัดทำกิจกรรมธงฟ้าพบประชาชน โดยประสานกับสำนักงานเขต ในการจัดหาพื้นที่จำหน่ายสินค้าราคาถูกเพื่อลดค่าใช้จ่ายและซื้อสินค้าราคาถูกให้กับประชาชน

๕.กิจกรรมทางด้านสุขภาพ

- เข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์บริการสาธารณสุข โรงพยาบาลตากสิน ในการอบรมให้ความรู้แก่อาสาสมัครในการดูแลประชาชน รวมทั้งสนับสนุนการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนในชุมชน

ประวัติชุมชนมัสยิดต้นสน

กล่าวถึงกรุงธนบุรีในฐานะของราชธานีแห่งราชอาณาจักรสยามนั้น ความสำคัญในฐานะของการเป็นรอยต่อทางประวัติศาสตร์ระหว่างพระนครศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นกรุงธนบุรีจึงเป็นแหล่งรวบรวมของวัฒนธรรมประเพณีอันหลากหลายจากกลุ่มชนต่างชาติต่างภาษาและต่างวัฒนธรรมที่มารวมตัวกันในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชของชาติในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ในบรรดากลุ่มชนต่างชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมที่มารวมตัวกันในกรุงธนบุรีครั้งนั้นชาวไทยมุสลิมเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่มีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันมีเอกลักษณ์เฉพาะของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทยมุสลิมกลุ่มที่รวมตัวกันอยู่บริเวณปากคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ต่ำจากพระราชวังเดิมลงมา ซึ่งก่อร่างชุมชนมาพร้อม ๆ กับการตั้งเมืองบางกอกในอดีตและดำรงวัฒนธรรมกลุ่มชนของตนสืบต่อเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน จึงทำให้ประวัติของชาวไทยมุสลิมกลุ่มนี้มีความเป็นมายาวนานร่วม ๔๐๐ ปี โดยมีศาสนสถานที่เราเรียกว่า “มัสยิดต้นสน” หรือ “กะดีใหญ่” ในอดีตเป็นศูนย์กลางของจิตวิญญาณที่บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาได้เป็นอย่างดี ประวัติของชุมชน “มัสยิดต้นสน” นั้นมีความเป็นมาโดยสันนิษฐานว่าแต่แรกน่าจะเป็นการรวมตัวของมุสลิมเชื้อสายจามที่เข้ามาเป็นกองอาสาต่างชาติในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๑๑๑) ซึ่งเป็นช่วงของการเกณฑ์แรงงานอาสาต่างชาติเพื่อการศึกษาสงครามและบูรณประเทศ โดยเฉพาะการขุดคลองลัดบางกอกในปีพุทธศักราช ๒๐๘๕ เพื่อเชื่อมระหว่างคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ จึงทำให้มีชุมชนมุสลิมอยู่ในบริเวณท้ายป้อมเมืองบางกอกหรือป้อมวิชัยประสิทธิ์ ในปัจจุบัน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือ บันทึกจดหมายเหตุของบรรพชนที่พบในสมุดข่อยโบราณกล่าวว่า “...เจียมลูกพ่อเดชมันถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารของพระเจ้าทรงธรรมที่กรุงศรีอยุธยา อดุสท่าห์ส่งผ้าถุงตาหมากรุกมาให้พ่อของมันถึงคลองบางกอกใหญ่จนได้...” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่และเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีมาก่อนสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑) นอกจากนี้

หลักฐานดังกล่าวแล้วยังพบบันทึกจดหมายเหตุ “ใครเป็นใคร” ซึ่งคัดลอกต่อมาโดยพระยาจุฬาราชมนตรีหลายคนในสายตระกูลเจ้าพระยาบวรราชนายก (เฉก อหะหมัด) ตั้งแต่ครั้งปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ โดยฉบับสุดท้ายเป็นฉบับการคัดลายมือของนายเพิ่ม อหะหมัดจุฬา ที่กล่าวถึงการสร้างศาสนสถานแห่งนี้ในปีพ.ศ.๒๒๓๑ ช่วงปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.๒๑๙๙-๒๒๓๑) โดยเจ้าพระยาราชวังสันเสนีย์ (มะหมุด) บุตรเจ้าพระยารามเดโชชัย(ทิพ)ซึ่งเป็นขุนนางกลุ่มสุลต่านสุลัยมานเชื้อสายเปอร์เซียและเป็นแม่ทัพเรือกำกับพลฝรั่งเศส ๔๐๐ คน ที่รัฐบาลสยามจ้างมารักษาป้อมวิไชยจันทร์ ณ ปากคลองบางกอกใหญ่และกำกับกำปั่นต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่การค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้น การสร้างศาสนสถานสำหรับประกอบศาสนกิจของชาวไทยมุสลิมกลุ่มนี้น่าจะมีขึ้นภายหลังจากการรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เป็นปึกแผ่นแล้ว โดยเริ่มจากการอุทิศที่ดินเพื่อสร้างศาสนสถานที่ยื่นง่ายแบบเรือฉางไผ่กระดานใต้ถุนสูงหลังคามุงกระเบื้องดินเผา ก่อนการปรับปรุงปฏิสังขรณ์ในอีกหลายยุคหลายสมัย เช่น ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ สมัยรัชกาลที่ ๓ โดยท่านหลวงโกชาอิสหาก (นาโคดาลี) บุตรชายของท่านเจ๊ะซอและห์ จนถึงอาคารมัสยิดหลังปัจจุบันที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๙๗ เพื่อทดแทนหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมซึ่งรับใช้ชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ในส่วนของมัสยิดต้นสนอันเป็นศาสนสถานที่มีประวัติความเป็นมาดังกล่าวแล้ว ที่ดินส่วนที่เรียกว่า “สุสาน” หรือ “กุบัวร์” ของมัสยิดต้นสนก็ยังเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นอย่างดี ด้วยเพราะเป็นสถานที่ฝังศพของบรรดาบรรพชนมุสลิมที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สังคมไทยจำนวนมาก เช่น เจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศ์(หมุด) ผู้ร่วมกอบกู้แผ่นดินในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช,พระยาราชบังสัน (ฉิม) แม่ทัพเรือในสมัยรัชกาลที่ ๓,หลวงโกชาอิสหาก(นาโคดาลี)ผู้ปฏิสังขรณ์มัสยิดต้นสนสมัยพ.ศ.๒๔๙๗ เป็นต้น และรวมทั้งยังเป็นสุสานที่ฝังศพของขุนนางตำแหน่งสำคัญ ๆ เช่น “จุฬาราชมนตรี” ทั้ง ๙ ท่านตลอดสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.๒๔๗๕ ตลอดจน “เจ้าจอม” มุสลิมที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น เจ้าจอมหงส์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมจิบในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมละม้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นต้น ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมัสยิดต้นสนตลอดจนบรรพชนต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดต่อราชสำนักสยามมาโดยตลอด จึงทำให้มัสยิดต้นสนมีหลักฐานที่กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินมาของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ในสมัย รัตนโกสินทร์ หรือแม้แต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.๒๔๗๕แล้วก็ตาม เช่น เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ทรงเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคพร้อมด้วยพระอนุชา(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙) เพื่อเยี่ยมเยียนชุมชนมัสยิด ฯ เป็นการส่วนพระองค์โดยมีจุฬาราชมนตรี(แช่ม พรหมยงค์) พระยามโหสิวรรค์ฯ (นายกเทศมนตรีนครธนบุรี) พร้อมด้วยอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดต้นสนรับเสด็จ หรือเมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่ผ่านมา สุลต่านอิสมาแอลบุตรา อิบนิ อัมร์ฮูมสุลต่านยะห์ยาบุตรา แห่งรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย ทรงเสด็จพร้อมพระชายา และตวันกุมะโกตาพระราชโอรสเป็นการส่วน

พระองค์ โดยฮัจยีเฟาซัน หลังปุเต๊ะอิหม่ามมัสยิดต้นสนพร้อมคณะกรรมการมัสยิดฯรับเสด็จ เป็น
ต้น^{๑๓๓}

ตั้งอยู่ที่ ๔๔๗ ซอยวัดหงส์รัตนาราม ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กทม.
๑๐๖๐๐ การเดินทาง สามารถนั่งเรือข้ามฟากจากท่าเตียนมายังวัดอรุณราชวราราม จากนั้นเดิน
ออกมาที่ถนนอรุณอมรินทร์แล้วเลี้ยวซ้ายมาทางสะพานอนุทินสวัสดิ์ มัสยิดต้นสนจะอยู่บริเวณใต้
สะพาน

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิศกร รพีพัฒน์^{๑๓๔} ได้ศึกษาวิจัย การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางสังคมของคนในชุมชน
แออัด:กรณีศึกษาชุมชนหัวฝาย อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การเปลี่ยนแปลง
อัตลักษณ์ทางสังคมของคนในชุมชนแออัดศรีทวารวดีหิน มีปฏิสัมพันธ์อยู่กับเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลง
ทางสังคมการเมืองเศรษฐกิจของ“เมืองเชียงใหม่” โดยอัตลักษณ์ทางสังคมคนในพื้นที่ชุมชนนี้ที่
ปรากฏขึ้นในรัฐจารีตจากยุคการสร้างเมืองเชียงใหม่มาจนถึงยุคของเจ้าเจ็ดตนเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม
“ชาติพันธ์” “ชุมชนวัด” และ “ช่างฝีมือ” เนื่องจากว่าการดำรงอยู่ของคนในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้เป็นการ
ทำมาหากินในการทำอาชีพ “ช่างฝีมือ” ผลงานหัตถกรรมรูปร่าง “ตลาด” และเป็นที่มาของภาษาเจ้าเมือง

วรินรดา พันธุ์น้อย^{๑๓๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติ
พันธ์ของประชาชนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนบุงกะแหว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า อัตลักษณ์ของชุมชนหรือชาติพันธุ์หนึ่งๆ เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกันของ
มนุษย์เป็นกลุ่มสังคมเกิดมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันซึ่งอาจต้องเผชิญ
กับวิกฤตการณ์ทางสังคมและจิตใจอันเกิดจากการที่สมาชิกในสังคมต้องพยายามปรับตัวและดำรงตน
ให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการและความคาดหวังตลอดจนกระบวนการทางสังคมก่อให้เกิด
เป็นกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติธรรมเนียมประเพณีผูกพันและพัฒนาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการดำรง
ชีวิตของสังคมซึ่งช่วยให้การดำรงและเคลื่อนไหวของกระบวนการทางสังคมอยู่ได้อย่างมั่นคงดังนั้น
มนุษย์จึงต้องพยายามดำรงรักษาความเป็นตัวเองความเป็นกลุ่มสังคมหรือชาติพันธุ์ของตนเองและ
ความการมีความหมายในตนเองผ่านวัฒนธรรมประเพณีระเบียบปฏิบัติตลอดจนคุณค่าสูงสุดทางจิตใจ
ของกลุ่มสังคมส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะอันถือเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ขึ้นอย่าง
หลากหลาย

^{๑๓๓} <http://www.masjidmap.com>. สืบค้นข้อมูล วันที่ ๑๖ / ๑๑ / ๖๐.

^{๑๓๔} นิศกร รพีพัฒน์, การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางสังคมของคนในชุมชนแออัด: กรณีศึกษาชุมชนหัวฝาย
อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๐

^{๑๓๕} วรินรดา พันธุ์น้อย, ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธ์ของ
ประชาชนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนบุงกะแหว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย, :มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๒

พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง ได้ทำการวิจัยเรื่อง สันติภาพตามแนวคิดของท่าน พุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง ความสงบสุขจากการมีศีลธรรมของสมาชิกในสังคม แนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านนั้นได้รับอิทธิพลมาจากปัจจัย ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การศึกษาของท่าน ๒) ปรากฏการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของไทย และ ๓) ปณิธานชีวิตของท่าน การสอนเรื่องสันติภาพของท่านมีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เพื่อการตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ ๒) เพื่อความร่วมมือร่วมใจกันสร้างสรรค์สันติภาพ และ ๓) เพื่อ การส่งเสริมศีลธรรม แนวทางส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านนั้น สามารถทำได้สองแนวทางคือ แนวทางส่งเสริมสันติภาพของปัจเจกบุคคล และแนวทางส่งเสริมสันติภาพของสังคม หนึ่ง เราสามารถ นำแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาบุคคลและปัญหาสังคมไทยในโลก ปัจจุบันได้ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านสังคม ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้ เรายังสามารถนำสันติภาพตามแนวคิดของท่านไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาบุคคล พัฒนาสังคมไทย และสร้างสรรค์สังคมไทยในอนาคตได้

ศันสนีย์ จันทร์อานุภาพ ธีรพร ศรประสิทธิ์ และคณะ^{๑๓๖} ได้ศึกษาสันติวิธีมุมมองของเยาวชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์ที่ จะพรรณนา ท้นคติของเยาวชนที่มีต่อแนวคิด “สันติภาพ” ในประเด็นต่างๆ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม ผู้ที่ให้ข้อมูลเป็นเยาวชนในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส จังหวัด ละ ๑๒๐ คน รวมจำนวน ๓๖๐ คน ผลการศึกษาพบว่า เยาวชนมีความเห็นว่า สันติภาพคือการไม่ใช้ความรุนแรงในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ รวมไปถึงมนุษย์กับพืช สัตว์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเป็นการมองความหมายของสันติภาพในเชิงบวกที่สำคัญ นอกจากนั้น เยาวชนส่วนใหญ่ยังเห็นว่า สันติภาพควรปราศจากทั้งความรุนแรงและความขัดแย้งในสังคม สำหรับการให้ความหมายของสังคมสมานฉันท์นั้น เยาวชนมีแนวโน้มให้ความหมายสังคม สมานฉันท์โดยเชื่อมโยงกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเยาวชนเห็นว่า สังคมสมานฉันท์ ควรเป็นสังคมที่ทุกคนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข อันได้แก่ รักใคร่ ประองดอง สามัคคี ช่วยเหลือกันและกัน รู้จักให้อภัยกัน ให้เกียรติกัน ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และเป็นสังคมที่ทุกคนมีความเข้าใจในหลักศาสนาของ ทุกศาสนาที่มีอยู่ในสังคมอย่างถ่องแท้ ส่วนทัศนคติของเยาวชนต่อความขัดแย้งและความรุนแรงนั้น เยาวชนส่วนใหญ่เห็นด้วยหรือเห็นด้วยอย่างยิ่ง สันติภาพอาจมีความขัดแย้งในสังคมได้ แต่ไม่ใช้ความ รุนแรงแก้ไขปัญหาความขัดแย้งนั้น การปราศจากความขัดแย้งในสังคมเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ คนเรา เลือกได้ว่า จะใช้ความรุนแรงหรือไม่ รุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ความขัดแย้งไม่ได้นำไปสู่ ความรุนแรงเสมอไป เราไม่ควรยอมรับความรุนแรงเป็นวิธีการแก้ปัญหาไม่ว่ากรณีใดๆ ความรุนแรง ในชีวิตมนุษย์ดำรงและแพร่หลายอยู่ได้ด้วยความสามารถของมนุษย์เองในการแยกตนเองและกลุ่มของ ตนเองออกจากผู้อื่น และกลุ่มอื่น แบ่งแยกเป็นพวกเขาพวกเรา

^{๑๓๖} ศันสนีย์ จันทร์อานุภาพ ธีรพร ศรประสิทธิ์ และคณะ (๒๕๕๐) “สันติวิธี มุมมองความหมายของเยาวชนใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้” วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น, หน้า ๗๖ – ๘๘.

รสสุคนธ์ แสงมณี^{๑๓๗} ได้ทำ การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดวิชา ศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดี สำหรับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยมี วัตถุประสงค์ การวิจัยดังนี้

๑. เพื่อพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดี สำหรับสถาบัน อุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

๒. เพื่อทดลองใช้หลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดี สำหรับ สถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

๓. เพื่อประเมินประสิทธิภาพของหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดศึกษาทั่วไป เพื่อความเข้าใจอัน ดีสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลการวิจัยพบว่า

๑. หลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดีสำหรับสถาบันอุดมศึกษาใน จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยรายวิชากลุ่มสังคมศาสตร์ ๒ รายวิชา ได้แก่ รายวิชาสันติศึกษา เพื่อ พัฒนาสังคม และรายวิชาสังคมกับพฤติกรรม กลุ่มมนุษยศาสตร์ จำนวน ๒ รายวิชา ได้แก่ รายวิชา ความจริงและความหมายของชีวิต และรายวิชาทักษะการดำ เนินชีวิต

๒. การทดลองใช้หลักสูตรฯ จากการนำรายวิชาในหลักสูตรฯ ๑ รายวิชา คือ รายวิชาสันติ ศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม ไปใช้ในการสอนกับกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ผลการสอนบรรลุวัตถุประสงค์การ เรียนรู้รายหน่วยและรายวิชาที่กำหนด

๓. การประเมินประสิทธิภาพหลักสูตรฯ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีผลการเรียนรู้ ๕ ด้านตาม กรอบ มาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา หลังสอนสูงกว่าก่อนสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ มีเจตคติ ต่อคุณค่าความหลากหลายของเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม หลังสอนสูงกว่าก่อนสอน อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ และมีความพึงพอใจต่อรายวิชาอยู่ในระดับมาก

จากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นการศึกษาว่าสันติภาพคืออะไร มี แนวทาง ในการให้เยาวชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของสันติภาพ ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรสันติ ศึกษา แต่การวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนสันติภาพในสถานศึกษา ยังไม่มีงานวิจัยใน ลักษณะดังกล่าว มากนัก

สำหรับงานวิจัยของพระมหาวรณนถ์ ฐิตานนโท^{๑๓๘} เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างศีล ๕ และ สันติภาพในสังคม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น ผลวิจัยสรุปว่า หลักสูตร๕สัมพันธ์กับกระบวนการ สร้างสันติภาพ โดยเป็นรากฐานจริยธรรมทางสังคมที่จะส่งผลให้สันติภาพเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้

^{๑๓๗} รสสุคนธ์ แสงมณี (๒๕๕๔) “การพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจ อันดี สำหรับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้” **ดุชนินิพนธ์** สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

^{๑๓๘} มหาวรณนถ์ ฐิตานนโท, พระมหา. เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างศีล๕ และสันติภาพในสังคม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๔๕.

ประเด็นสำคัญหลักของศีล๕ สามารถให้ผลเป็นสันติภาพทั้งภายในและภายนอก แต่อย่างไรก็ตาม สันติภาพทั้งสองระดับจะอยู่คงทนได้เท่าที่สังคมยังให้ความสำคัญและรักษาด้วยความจริงจังเท่านั้น หากขาดสิ่งนี้ลงเมื่อใด สันติภาพก็จะสูญสลายลงเช่นกัน ฉะนั้น เพื่อสนับสนุนการสถาปนาสันติภาพขึ้นในสังคม ทั้งปัจเจกบุคคล สังคม และรัฐควรประสานสามัคคีกันดำเนินการให้ทุกส่วนได้ยึดศีล ๕ เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานให้จงได้

กลุ่มที่๒ งานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิด ทศนะ หรือปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุที่มีต่อประเด็นปัญหาต่างๆทางการศึกษา ความเชื่อทางศาสนา และการเมือง แม้ว่างานวิจัยกลุ่มนี้ไม่ได้วิจัยเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง แต่งานวิจัยกลุ่มนี้ทำให้เราได้เข้าใจแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุต่อเรื่องสันติภาพเพิ่มขึ้นได้ งานวิจัย ๒ กลุ่มนี้ ได้แก่

งานวิจัยของพระมหาสง่า สุภโร^{๑๓๙} เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ผลวิจัยสรุปว่า ตามคำสอนของพุทธทาสภิกขุ นั้น ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ ๓ ประเภทได้ คือ ความรู้ทางวิชาการ (พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริยธรรม (ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) ซึ่งปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุพยายามประสานพุทธธรรมเข้าไปในการศึกษาไทย เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยพระสงฆ์ผู้มีบทบาทช่วยสั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอยู่เสมอ การศึกษาของพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเดินตามแนวปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุ และจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนจากรัฐเพิ่มขึ้น เพราะพระสงฆ์ผู้มีวินัยอันเคร่งครัดและมีความรู้ทางวิชาการเป็นอย่างดีย่อมเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมและมีคุณสมบัติเหมาะสมพอที่จะสอนผู้อื่นได้

ส่วนงานวิจัยของพระมหาบุญเรือน สนิกบุญโญ^{๑๔๐} เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในทรรศนะของท่านพุทธทาส” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๔ สรุปผลการวิจัยว่า การตีความหลักธรรมต่างๆ และการตีความเรื่องพระเจ้าของท่านพุทธทาสภิกขุในลักษณะของภาษาคนภาษาธรรมนั้นมีประโยชน์ต่อประชาชนในปัจจุบันมาก เพราะจะทำให้ผู้คนที่นับถือศาสนาต่างกันหันหน้าเข้าหากันด้วยความเข้าใจอันดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในที่สุด

สำหรับงานวิจัยของศิริพงษ์ ทองมีมา^{๑๔๑} เรื่อง “แนวคิดเรื่อง ‘พระเจ้า’ ของพุทธทาสภิกขุ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทย ในเขตกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

^{๑๓๙} สง่า สุภโร, พระมหา. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖.

^{๑๔๐} บุญเรือน สนิกบุญโญ, พระมหา. “การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในทรรศนะของท่านพุทธทาส.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

^{๑๔๑} ศิริพงษ์ ทองมีมา “แนวคิดเรื่อง ‘พระเจ้า’ ของพุทธทาสภิกขุ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทย ในเขตกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๕๔ สรุปว่า ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงปณิธาน ๓ ประการ คือ ๑) การทำให้ศาสนิกชนเข้าถึงหัวใจแห่งคำสอนของศาสนาตน ๒) ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และ ๓) การนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม ซึ่งศิริพงษ์ ทองมีมา พบว่าในปณิธานประการที่สองคือความมุ่งหมายหลักของท่านพุทธทาสภิกขุ นอกจากนี้ความหมายของ “พระเจ้า” ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนั้น หมายถึงคำว่า “ธรรม” ในพุทธศาสนา ซึ่งท่านได้อธิบายถึงบทบาทของพระเจ้าไว้ ๓ สถานะ คือ พระเจ้าในฐานะผู้สร้างพระเจ้าในฐานะผู้ควบคุม และพระเจ้าในฐานะของผู้ทำลาย ประการสำคัญก็คือความหมายของพระเจ้าตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้นิยามนั้น มิได้หมายถึงบุคคลที่ไม่มีตัวตน

หนังสือเรื่อง “ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ” ของศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน(ตำแหน่งทางวิชาการในปัจจุบัน)ได้กล่าวสรุปแนวคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ

ข้าพเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่าระบบความคิดที่ท่านพุทธทาสวางยังบกพร่องและเป็นไปไม่ได้ในแง่ปฏิบัติ แต่ถ้าว่าโดยเจตนาธรรมและความคิดส่วนรวมของท่านแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่ามีคุณค่ามาก เป็นเรื่องที่น่าสนใจ นักการเมือง นักรัฐศาสตร์ นักปรัชญาการเมือง และคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองจะต้องนำมาพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เราอาจได้ระบบการเมืองที่มีศีลธรรมแทนที่ระบอบการเมืองที่ไม่คิดถึงศีลธรรมอย่างที่คุณเคยอยู่ก็ได้ เราตามความคิดทางการเมืองฝรั่งเสียจนสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองไปมาก เรารู้จักและคิดแบบตะวันตกน้อยเกินไปจนเมื่อนึกถึงการเมืองเศรษฐกิจ ครั้งไรก็ต้องนึกเป็นแบบตะวันตกทุกครั้ง ท่านพุทธทาสได้จุดไฟแห่งความคิดเรื่องการเมืองแบบมีศีลธรรมขึ้น และแสงสว่างนี้อาจจะเป็นทางออกของมนุษยชาติหรือคำที่ท่านใช้คือเป็นการเมือง” อย่างที่โลกต้องการ”

แม้ว่าเอกสารและงานวิจัยทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องสันติภาพและแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุอยู่บ้าง แต่ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุโดยตรง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสังคมในโลกปัจจุบัน จึงควรทำการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดของท่านให้กว้างขวางและหลากหลายแง่มุม เพื่อขยายความรู้ทางวิชาการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์และสังคมได้ต่อไป

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพุทธวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

๒.๗.๑ ตัวแปรด้านข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ในครัวเรือนต่อเดือน ศาสนา ถิ่นอาศัย อยู่อาศัยในพื้นที่มากี่ปี

๒.๗.๒ ตัวแปรในเรื่องของหลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ สาราณียธรรม ทั้ง ๖ คือ

- ๑) เมตตาทายกรรม
- ๒) เมตตาวิกรรม
- ๓) เมตตาโมกรรม

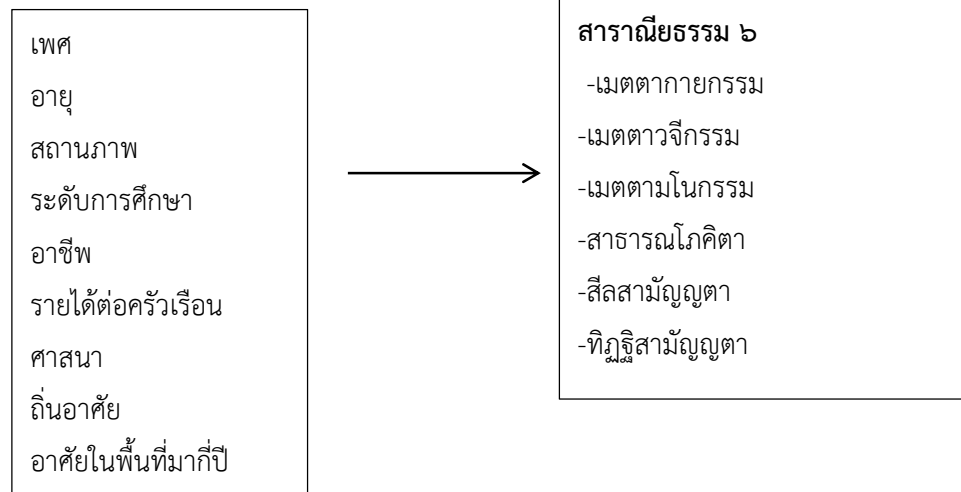
- ๔) สาธารณโภคิตา
- ๕) สีลสามัญญตา
- ๖) ทิฏฐิสามัญญตา

ตัวแปรด้านข้อมูลส่วนบุคคล

ตัวแปรในเรื่องของหลักธรรมในการอยู่ร่วมกัน

ปัจจัยส่วนบุคคล

หลักการอยู่ร่วมกัน ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

แผนภาพที่ ๒.๓ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” ซึ่งเป็นการ ดำเนินการวิจัยโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะมีขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ ประชากร คือ ประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน จำนวน ๑,๒๘๔ คน โดยแบ่งเป็น

ก. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประชาชนที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร โดยกลุ่มตัวอย่างผู้ที่กรอกแบบสอบถามเป็นประชาชนที่อาศัยในชุมชนหรือเป็นผู้แทนจากครัวเรือน จำนวน ๓๐๕ ตัวอย่าง

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้สำหรับการศึกษาประชากรการอยู่ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน โดยระบุคุณสมบัติต่างๆ ของประชากรเป้าหมายซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างประชากรโดยวิธีการของยามาเน่ (Taro Yamane) ที่ขนาดความคลาดเคลื่อน $\pm 5\%$ จากประชากรทั้งสิ้น ๑,๒๘๔ คนจะได้ตัวอย่าง ๓๐๕ คนโดยมีรายละเอียดการคำนวณตัวอย่างโดยใช้วิธีการของยามาเน่ (Taro Yamane)^๑

---

^๑ ธานินทร์ ศิลป์จารุ, การวิเคราะห์และวิจัยข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

สูตร	$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$
เมื่อ	$n =$ จำนวนตัวอย่างที่จะต้องทำการสุ่ม
	$N =$ จำนวนประชากรทั้งหมด
	$e =$ ค่าความคลาดเคลื่อนของการสุ่มตัวอย่าง

แทนค่า

การแทนค่าสูตร

$$n = \frac{1,284}{1 + 1,284 (0.05)^2}$$

$$n = \frac{1,284}{1 + 1,284 (0.0025)}$$

$$n = \frac{1,284}{1 + 3.21}$$

$$n = \frac{1,284}{4.21}$$

$$= 305.95$$

$$\approx 306$$

ดังนั้น จะต้องทำการสุ่มตัวอย่าง จำนวน 306 คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นแบบสอบถามโดยมีขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือ

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานุกรม ๖ สร้างข้อคำถามแล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข โดยมีผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือ จำนวน ๗ ท่าน แล้วนำเครื่องมือการวิจัยที่ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญไปทดลองใช้ (Try out) กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๕๐ ชุด แล้วนำผลมาวิเคราะห์เพื่อหาสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น (Reliability) แล้วนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง รวบรวมแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมวิเคราะห์สถิติทางสังคมศาสตร์

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้ศึกษาพัฒนาขึ้นตามกรอบในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานิยธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานครการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้ศึกษาได้ดำเนินการวิจัยโดยการสร้างแบบสอบถามตามกรอบปัจจัยที่กำหนด โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบปลายปิดจำแนกตาม ๑) เพศ ๒) อายุ ๓) สถานภาพ ๔) การศึกษา ๕) อาชีพ ๖) รายได้ต่อครัวเรือน ๗) ศาสนา ๘) ถิ่นอาศัย ๙) อาศัยอยู่ในพื้นที่มากี่ปี จำนวน ๙ ข้อ

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานิยธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ใน ๖ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านเมตตาทายกรรม ๒) ด้านเมตตาวจีกรรม ๓) ด้านเมตตาโมกกรรม ๔) ด้านสาธารณโภคิตา ๕) ด้านศีลสามัญญตา ๖) ด้านทฎฐิสามัญญตา ลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating scale) ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด โดยมีเกณฑ์การให้น้ำหนักคะแนน ดังนี้

๕	หมายถึง	มีความคิดเห็นอยู่ในระดับ	มากที่สุด
๔	หมายถึง	มีความคิดเห็นอยู่ในระดับ	มาก
๓	หมายถึง	มีความคิดเห็นอยู่ในระดับ	ปานกลาง
๒	หมายถึง	มีความคิดเห็นอยู่ในระดับ	น้อย
๑	หมายถึง	มีความคิดเห็นอยู่ในระดับ	น้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานิยธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นปลายเปิดให้เลือกตอบโดยเสรี

๓.๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

๑. ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้

๒. หาความเที่ยง (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๗ ท่าน ได้แก่

๑) ผศ.ดร.อุบลวรรณ ภาวนันท์ ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตร พุทธดุขฎิบัณฑิต สาขาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ภก. ดร. ศรีณย์ กอสนาน อาจารย์สอนประจำวิชาเภสัชศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

๓) พระเทพวิสุทธิโสภณ (เถลา เตชวโนโต ป.ธ.๙ ดร.) ตำแหน่ง รองเจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาสวัดราชคฤห์วรวิหาร อาจารย์บรรยายพิเศษ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอาจารย์บรรยายพิเศษบาลีพุทธโฆษ

๔) พระมหาสม กลยาโณ, ดร ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕) รศ.ดร.วิวัฒน์ หามนตรี ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖) ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ ตำแหน่ง อาจารย์สอนประจำวิชาภาครัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี (มจร วัดไร่ขิง)

๗) ดร.เดชา กัปโก ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร การพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระและโครงสร้างของคำถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง ระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์ (CVI : Content Validity Index) โดยได้ค่า CVI ตั้งแต่ ๐.๕ ขึ้นไปทุกข้อ ได้ ๐.๙๒

๓. หาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปทดลองใช้ (Try out) แก่บุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน ๕๐ ชุด เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha - Coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach)^๒ ซึ่งได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๘๓

๔. นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและจัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้แจกกลุ่มตัวอย่างจริงในการวิจัยต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองกับประชาชนใน ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้

^๒ สีน พันธุ์พินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๑.

๑. การรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จากประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง การวิจัยครั้งนี้

๒. การขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพัฒนาศักยภาพ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอเก็บรวบรวมข้อมูลประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน

๓. นำแบบสอบถามที่ผ่านการปรับปรุงแก้ไขแล้วไปเก็บข้อมูล โดยนำแบบสอบถามจำนวน ๓๐๕ ฉบับ โดยแจกกับประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างและเก็บแบบสอบถามคืนด้วยตนเองแล้วนำมาตรวจสอบความถูกต้อง ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ทั้งหมดจำนวน ๓๐๕ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด

๔. นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผลโดยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม

๑. นำแบบสอบถามทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้อง ในการตอบแบบสอบถามแล้วนำมาคัดเลือกฉบับที่สมบูรณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยการบันทึกคะแนนแต่ละข้อของแต่ละคนลงในแบบลงรหัส (Coding Form)

๒. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์

๓. การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) แปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์ ดังนี้^๓

ค่าเฉลี่ย	๔.๕๐ - ๕.๐๐	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ย	๓.๕๐ - ๔.๔๙	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	มาก
ค่าเฉลี่ย	๒.๕๐ - ๓.๔๙	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	๑.๕๐ - ๒.๔๙	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	น้อย
ค่าเฉลี่ย	๑.๐๐ - ๑.๔๙	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	น้อยที่สุด

^๓ สีน พันธุ์พินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพัลลิกซ์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๒.

เมื่อทราบถึงเกณฑ์การให้คะแนนในแต่ละระดับ พร้อมทั้งความหมายของค่าเฉลี่ยในแต่ละประเด็นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วย ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : S.D.)

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” นี้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

๔.๑ ผลปัจจัยส่วนบุคคล

ผลของการวิเคราะห์เรื่อง เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา อาชีพ รายได้ ศาสนา ถิ่นอาศัย อยู่อาศัยในพื้นที่มานานกี่ปี ได้ผลดังตารางมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๔.๑.๑ ตารางแสดงเพศของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๑.เพศ		
ชาย	๑๒๖	๔๑.๓
หญิง	๑๗๙	๕๘.๗
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๑ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง มีจำนวน ๑๗๙ คน คิดเป็น ร้อยละ ๕๘.๗

ตารางที่ ๔.๑.๒ ตารางแสดงอายุของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๒.อายุ		
๒๐-๓๐	๖๗	๒๒.๐
๓๑-๔๐	๗๒	๒๓.๖
๔๑-๕๐	๘๙	๒๙.๒
๕๑-๖๐	๔๕	๑๔.๘
๖๑ ปีขึ้นไป	๓๒	๑๐.๕
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๒ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ ๔๑-๕๐ มีจำนวน ๘๙ คิดเป็น ร้อยละ ๒๙.๒ รองลงมาคือ กลุ่มอายุ ๓๑-๔๐ มีจำนวน ๗๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๖

ตารางที่ ๔.๑.๓ ตารางแสดงสถานภาพของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๓.สถานภาพ		
โสด	๘๔	๒๗.๕
สมรส	๑๙๙	๖๕.๒
หย่าร้าง/แยกกันอยู่	๒๒	๗.๒
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๓ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ คือ สมรส มีจำนวน ๑๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๒ แต่พบว่า หย่าร้าง/แยกกันอยู่ มีจำนวน ๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๒

ตารางที่ ๔.๑.๔ ตารางแสดงการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๔.การศึกษา		
ประถมศึกษา	๔๑	๑๓.๔
มัธยมศึกษาตอนต้น	๔๙	๑๖.๑
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	๙๕	๓๑.๑
อนุปริญญา/ปวส.	๑๗	๕.๖
ปริญญาตรี	๑๐๒	๓๓.๔
สูงกว่าปริญญาตรี	๑	๓
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๔ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี มีจำนวน ๑๐๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๔ และพบว่าคนในชุมชนที่มีการศึกษารองลงมา มีระดับการศึกษา มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. มีจำนวน ๙๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๑

ตารางที่ ๔.๑.๕ ตารางแสดงอาชีพของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๕.อาชีพ		
ค้าขาย	๑๐๓	๓๓.๘
เกษตรกรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ ฯลฯ	๑๐	๓.๓
รับจ้างทั่วไป	๑๒๒	๔๐.๐
ธุรกิจส่วนตัว	๔๕	๑๔.๘
ข้าราชการ/เจ้าพนักงานของรัฐ	๑๐	๓.๓
อื่นๆ ไปรตระบุ	๑๕	๔.๙
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๕ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป มีจำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๐ พบว่ารองลงมามีอาชีพค้าขาย มีจำนวน ๑๐๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘

ตารางที่ ๔.๑.๖ ตารางแสดงรายได้ของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๖.รายได้		
น้อยกว่า ๕,๐๐๐ บาท	๕๙	๑๙.๓
๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท	๑๘๘	๖๑.๖
๑๐,๐๐๐ - ๑๕,๐๐๐ บาท	๔๓	๑๔.๑
๑๕,๐๐๑ บาท ขึ้นไป	๑๕	๔.๙
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๖ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรายได้ ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท มีจำนวน ๑๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๖ แล้วพบว่าคนในชุมชนที่มีรายได้น้อย ๑๕,๐๐๑ บาทขึ้นไป มีจำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๙

ตารางที่ ๔.๑.๗ ตารางแสดงศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๗.ศาสนา		
พุทธ	๑๖๕	๕๔.๑
อิสลาม	๑๔๐	๔๕.๙
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๗ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีจำนวน ๑๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๑

ตารางที่ ๔.๑.๘ ตารางแสดงถิ่นอาศัยของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๘.ถิ่นอาศัย		
เป็นคนในพื้นที่เดิม	๒๓๓	๗๖.๔
ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่	๗๑	๒๓.๓
อื่น ๆ โปรตระบุ	๑	๓
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๘ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่เดิม มีจำนวน ๒๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๔

ตารางที่ ๔.๑.๙ ตารางแสดงอยู่อาศัยในพื้นที่มานานกี่ปีของกลุ่มตัวอย่าง

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
๙.อยู่อาศัยในพื้นที่มานานกี่ปี		
๕ - ๑๐ ปี	๕๕	๑๘.๐
๑๕ - ๒๐ ปี	๘๖	๒๘.๒
๒๕ - ๓๐ ปี	๗๖	๒๔.๙
มากกว่า ๓๕ ปี	๘๘	๒๘.๙
รวม	๓๐๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑.๙ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยในพื้นที่มากกว่า ๓๕ ปี มีจำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๙ พบว่ารองลงมาคือคนในชุมชนอาศัยในพื้นที่ ๑๕-๒๐ ปี มีจำนวน ๘๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๒

๔.๒ ผลของปัจจัยการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร มีการใช้สถิติวิเคราะห์ข้อมูล แสดงค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยภาพรวมและรายด้านในการนำหลักสาราณียธรรมทั้ง ๖ ด้าน ดังต่อไปนี้

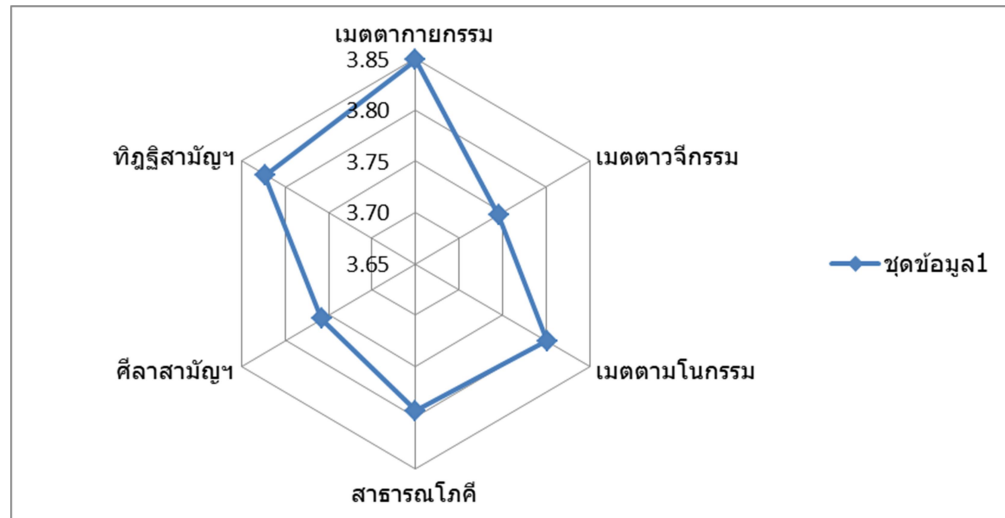
ตารางที่ ๔.๒ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	หลักสาราณียธรรม ๖ ด้าน	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑	ด้านเมตตากายกรรม	๓.๘๕	๐.๕๔๖	มาก
๒	ด้านเมตตาวจีกรรม	๓.๗๕	๐.๖๒๑	มาก
๓	ด้านเมตตาเมทตามโนกรรม	๓.๘๐	๐.๕๕๒	มาก
๔	ด้านสาธารณโภคิตา	๓.๗๙	๐.๖๒๐	มาก
๕	ด้านศีลสามัญญตา	๓.๗๖	๐.๕๖๒	มาก
๖	ด้านทวิภูริสามัญญตา	๓.๘๒	๐.๕๗๑	มาก
ภาพรวม		๓.๗๙	๐.๕๘๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๙ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทั้ง ๖ ด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ

ด้านเมตตากายกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕ น้อยที่สุดคือ ด้านเมตตาวจีกรรม มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๕ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิเรดาร์ได้ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดง ทั้ง ๖ ด้าน)

จากแผนภูมิพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านเมตตากายกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕

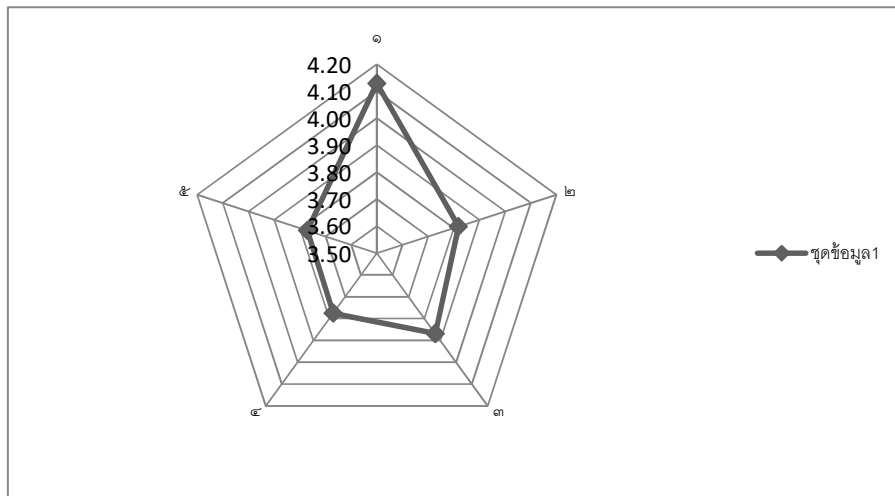
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนกรุงเทพมหานคร

ตารางที่ ๔.๓.๑ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับด้านเมตตากายกรรม ในแต่ละข้อ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	ด้านเมตตากายกรรม	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
๑	แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน	๔.๑๓	๐.๖๔๗	มาก
๒	ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน	๓.๘๒	๐.๗๓๓	มาก
๓	ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ	๓.๘๗	๐.๖๖๐	มาก
๔	แสดงอาการกิริยาสุภาพ	๓.๗๘	๐.๖๖๓	มาก
๕	เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง	๓.๗๗	๐.๖๘๗	มาก
ภาพรวม		๓.๘๕	๐.๕๔๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๓.๑ พบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๘๔ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากที่สุด ๕ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดข้อที่ ๑ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ รองลงมา คือ ข้อที่ ๓ ด้วยการช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ โดยเต็มใจ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๗ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิ แรดาร์ได้ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๒ ด้านเมตตากายกรรม)

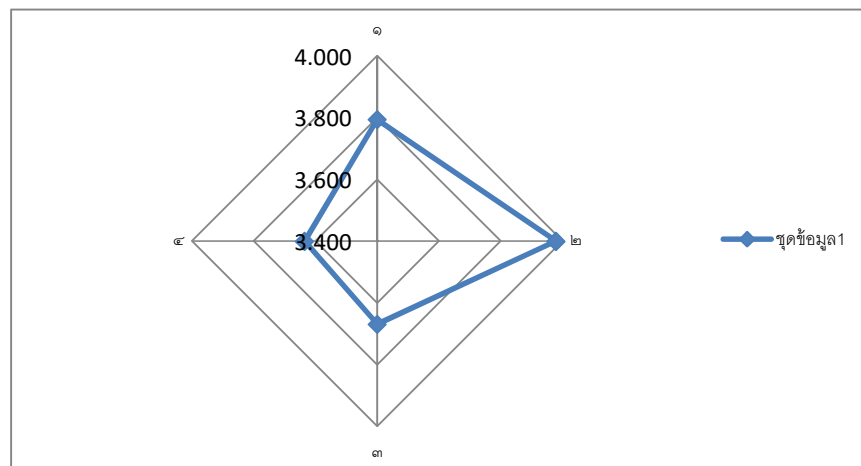
จากแผนภูมิพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ ๑ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓

ตารางที่ ๔.๓.๒ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับด้านเมตตาวชิกรรมในแต่ละข้อ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานิยมธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัธยมต้นสน กรุงเทพมหานคร

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	ด้านเมตตาวชิกรรม	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑	ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์	๓.๗๙	๐.๖๖๖	มาก
๒	สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี	๓.๙๗	๐.๖๙๔	มาก
๓	กล่าววาจาสุภาพ	๓.๖๖	๐.๗๒๔	มาก
๔	แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง	๓.๖๓	๐.๘๖๙	มาก
ภาพรวม		๓.๗๕	๐.๖๒๒	มาก

จากตารางที่ ๔.๓.๒ พบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง ๔ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดข้อที่ ๒ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๗ รองลงมา คือ ข้อที่ ๑ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๙ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิเรดาร์ได้ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๓ ด้านเมตตาวชิกรรม)

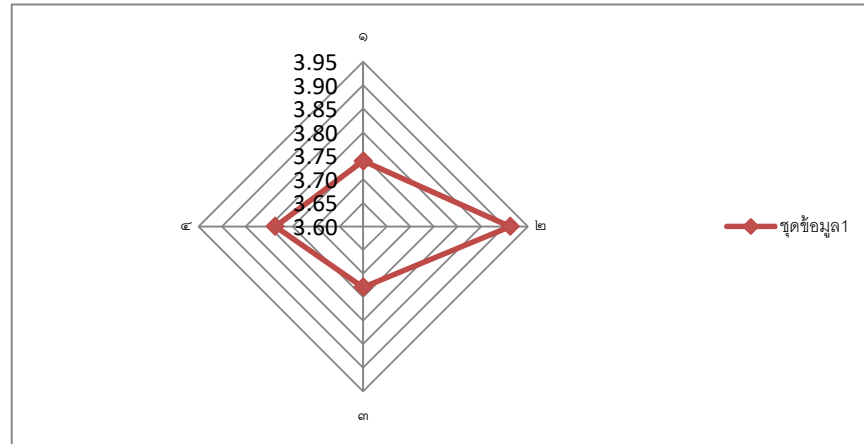
จากแผนภูมิพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ ๒ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๗

ตารางที่ ๔.๓.๓ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับด้านเมตตามโนกรรมในแต่ละข้อ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานีธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	ด้านเมตตามโนกรรม	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑	ตั้งใจปรารถนาดี	๓.๗๔	๐.๗๔๐	มาก
๒	คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน	๓.๙๑	๐.๕๘๙	มาก
๓	มองกันในแง่ดี	๓.๗๓	๐.๖๘๖	มาก
๔	มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน	๓.๗๙	๐.๖๖๗	มาก
ภาพรวม		๓.๘๐	๐.๕๕๒	มาก

จากตารางที่ ๔.๓.๓ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๘๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากทั้ง ๔ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดข้อที่ ๒ คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑ รองลงมา คือ ข้อที่ ๔ มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๙ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิแเรดาร์ได้ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๔ ด้านเมตตามโนกรรม)

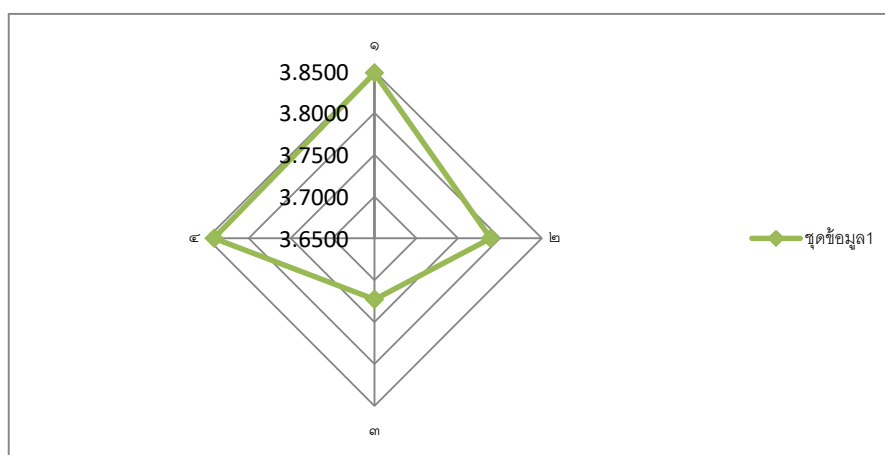
จากแผนภูมิพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ ๒ คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑

ตารางที่ ๔.๓.๔ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับด้านสาธารณสุข
โกคิตาในแต่ละข้อ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสารานีธรรม ๖ : ชุมชน
วัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	ด้านสาธารณสุขโกคิตา	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑	แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม	๓.๘๔	๐.๗๑๕	มาก
๒	จัดสรรจากงบประมาณ หรือการจัด สวัสดิการสังคม	๓.๗๘	๐.๗๒๑	มาก
๓	การจัดความช่วยเหลือสาธารณสุขโรค	๓.๗๒	๐.๖๘๓	มาก
๔	แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มี ส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน	๓.๘๔	๐.๗๔๔	มาก
ภาพรวม		๓.๗๙	๐.๖๒๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๓.๔ พบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๙ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากทั้ง ๔ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดอยู่ ๒ ข้อคือ ข้อที่ ๑ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ และข้อที่ ๔ แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ รองลงมา คือ ข้อที่ ๒ จัดสรรจากงบประมาณ หรือการจัดสวัสดิการสังคม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๘ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิเรดาร์ได้ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๕ ด้านสาธารณสุขโกคิตา)

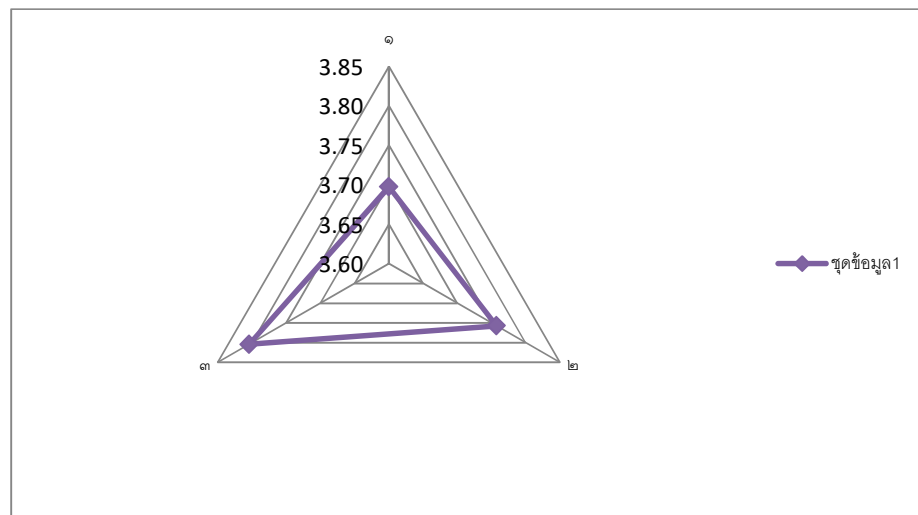
จากแผนภูมิพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ อยู่ ๒ ข้อคือ ข้อที่ ๑ แบ่งปันลาภผลที่ได้มา
โดยชอบธรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ และข้อที่ ๔ แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้
สอยบริโภคทั่วกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔

ตารางที่ ๔.๓.๕ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับด้านสี่ล
สามัญญาตาในแต่ละข้อ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	ด้านสี่ลสามัญญาตา	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑	มีความประพฤติสุจริตดีงาม	๓.๗๐	๐.๗๕๒	มาก
๒	รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม	๓.๗๖	๐.๗๕๗	มาก
๓	ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อม เสียแก่หมู่คณะ	๓.๘๐	๐.๖๔๘	มาก
ภาพรวม		๓.๗๖	๐.๕๖๒	มาก

จากตารางที่ ๔.๓.๕ ผลพบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากทั้ง ๓ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดข้อที่ ๓ ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ รองลงมา คือ ข้อที่ ๒ รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวมมี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๖ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิเรดาร์ได้ ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๖ ด้านสี่ลสามัญญาตา)

จากแผนภูมิพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ ๓ ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือ
เสื่อมเสียแก่หมู่คณะ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐

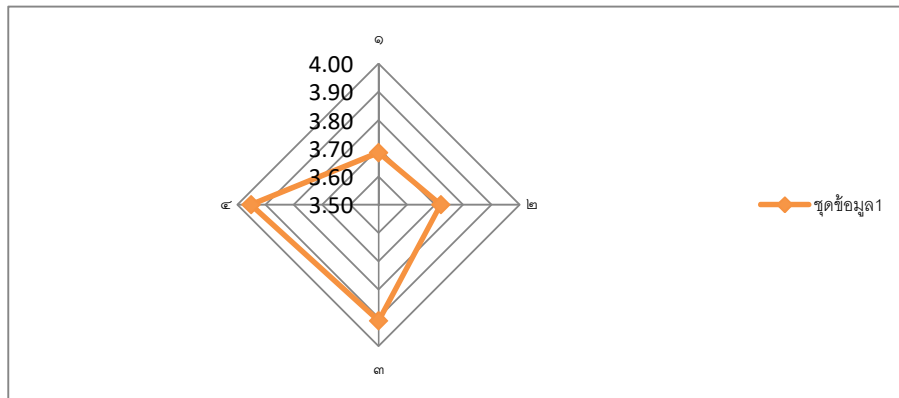

ตารางที่ ๔.๓.๖ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปรผล เกี่ยวกับด้านทฤษฎีสามัญญาตาในแต่ละข้อ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

(n = ๓๐๕)

ข้อที่	ด้านทฤษฎีสามัญญาตา	การอยู่ร่วมกัน		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑	เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน	๓.๖๘	๐.๗๖๙	มาก
๒	มีความเห็นชอบร่วมกัน	๓.๗๒	๐.๗๐๘	มาก
๓	ยึดถืออุดมคติ	๓.๙๑	๐.๖๐๓	มาก
๔	หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน	๓.๙๕	๐.๖๘๑	มาก
ภาพรวม		๓.๘๒	๐.๕๘๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๓.๖ พบว่ากลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๘๒ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ อยู่ในระดับมากทั้ง ๔ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดข้อที่ ๔ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๕ รองลงมา คือ ข้อที่ ๓ ยึดถืออุดมคติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑ ซึ่งสามารถแสดงในรูปของแผนภูมิแเรดาร์ได้ดังนี้

(แผนภูมิที่ ๔.๗ ด้านทฤษฎีสามัญญาตา)

จากแผนภูมิพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ ๔ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๕

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติม

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ในเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนตามหลัก สาราณียธรรม ๖ ได้ข้อมูลดังนี้

ข้อ ๑. การใช้เมตตาทายกรรม คือทำดีต่อกันด้วยความ เมตตาอย่างไรบ้าง ?

คนส่วนมากจะมีการแสดงออกทางไมตรี หรือ ความหวังดี กับลูกบ้าน หรือ เพื่อนบ้านคนรู้จัก หรือ จะเป็นคนในสมาชิกของคนในชุมชน ที่เป็นหน่วยงาน จะมีความหวังดี ไม่ว่าจะ วัตถุประสงค์ร่วมมือ จัดกิจกรรม อะไรก็แล้วแต่ ก็จะร่วมกิจกรรม หรือ แสดงออกถึงความมีน้ำอกน้ำใจในการช่วยเหลือกัน ตลอด ด้วยความเต็มใจ มีการพูดจาของคนในชุมชนสุภาพ บ้างแต่มีน้อยเพราะไม่ได้ ปลูกฝังในเรื่องนี้ แต่แล้ว คนส่วนใหญ่ก็นับถือกัน เด็กก็ให้ความเคารพผู้ใหญ่ ทั้งต่อหน้าละลับหลัง ทำดีโดยการไม่ แบ่งแยก ที่มา ว่าจะศาสนาอะไรก็ อยู่รวมกันได้ ช่วยเหลือกันได้ ในยายที่อีกฝ่าย ขอมมา บอกให้รู้ว่า คนในชุมชนมีการเป็นอยู่กันด้วยเมตตาทายกรรม ที่ เป็นอยู่ได้อย่างสันติสุข

ข้อ ๒.การใช้เมตตาวจิกรรม คือพูดดีต่อกันด้วยความเมตตา อย่างไรบ้าง ?

คนส่วนมากจะมีการบอกแจ้งข่าวสารหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้เพื่อนบ้านรู้อยู่ตลอด หรือเห็น เด็กวัยรุ่นของชุมชน มั่วสุมก็จะเข้าไปตักเตือนหรือแนะนำด้วยความหวังดีเพราะเห็นว่า เป็นลูกหลาน ของคนในชุมชนเดียวกันไม่ได้มีการแบ่งแยกว่า นิไม่ไม่ญาติหรือ ไม่ใช่ลูกหรือ คนรู้จัก แต่ บอกกับทุกคน ที่อาศัยในชุมชน บอกให้รู้ว่า คนในชุมชนมีการเป็นอยู่กันด้วยเมตตาวจิกรรม ที่ จะทำให้การพูด ไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ถือได้ว่าเป็นอยู่อย่างสันติ

ข้อ ๓. การใช้เมตตาโมณกรรม คือตั้งจิตปรารถนาดีต่อกัน ด้วยความเมตตาอย่างไรบ้าง ?

คนส่วนมากจะมีความปรารถนาดีกับเพื่อนบ้านและคนรอบข้างอยู่เสมอ มีความคิดที่อยาก เห็นความเป็นอยู่ของคนในชุมชนต้องมีความเป็นอยู่ที่ดี เด็กๆห่างไกลยาเสพติด มีความคิดที่จะหาสิ่ง ประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนเสมอ เพราะว่าคิดว่าคนในชุมชนต้องมีการเป็นอยู่ ที่ดีขึ้น มีความคิดที่จะ มองกันในแง่ที่ดีต่อกัน ไม่คิดร้ายหรือให้ร้ายใส่ร้ายเพื่อนบ้านหรือ คนในชุมชนให้เกิดความเข้าใจผิด เพื่อให้มีการมองเห็นกันแล้วสามารถที่จะยิ้มแย้มแจ่มใสไปพร้อมกันได้

ข้อ ๔. การใช้สาธารณโภคี คือแบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดย ขอบธรรมอย่างไรบ้าง ?

คนส่วนใหญ่แบ่งปันสิ่งของ เพื่อไม่ให้เป็นคนที่ยากแค้นแล้ว การแบ่งปันต้อง แบ่งโดยเป็น ธรรมคือ ทุกคนต้องได้รับเท่ากันหมด เวลาได้งบประมาณหรือ เงินช่วยเหลือมากก็จะแบ่งหรือหรือ ช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่เดือนร้อนจริงจากงบประมาณที่ได้มาโดยเท่าเทียมกัน เวลาบ้านใครขาดเหลือ อะไรก็แบ่งปันกันใช้ หรือเอาของมาแลกกัน เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ในการเป็นอยู่ได้อย่างดีเพราะ จะเกิดความเห็นใจกัน พอมีตรงนี้แล้วก็จะทำให้เราละเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนก็มีการเป็นอยู่กัน แบบรักใคร่กลมเกลียวกันเพราะไม่มีการแบ่งแยกทางศาสนาเข้ามา

ข้อ ๕. การใช้ศีลสามัญญตา คือปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือวินัยต่างๆ อย่าง เดียวกันอย่างไรบ้าง ?

คนที่มีความประพฤติดี คือประกอบการเลี้ยงชีพก็ค้าขายด้วยความเป็นธรรมไม่โกงเพื่อนบ้าน หรือลูกบ้าน และยังมีน้ำใจ กับคนรอบข้างตลอดไม่มีการใช้อำนาจหรือสิทธิ์ของตนเองในฐานะที่ ตัวเองเป็นผู้นำชุมชนหาผลประโยชน์ มีแต่บอกให้คนในชุมชนมีการพัฒนาที่ดีขึ้นอยู่ในระเบียบวินัย ของชุมชนที่วางไว้ ต้องบอกได้ว่าเด็กหรือลูกหลานของคนในชุมชนต้องไม่ประพฤติตนเป็นที่น่า

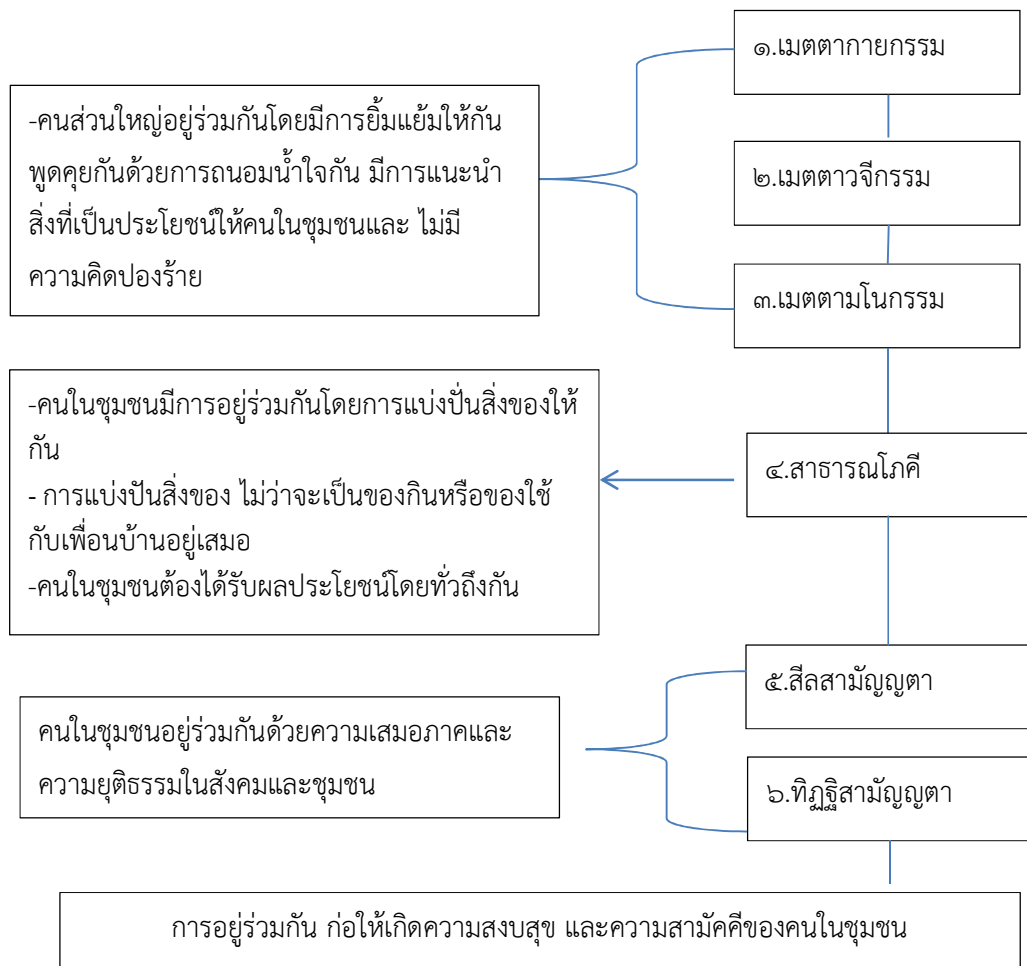
รังเกียจแก่คนในชุมชนคือไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด หรือที่ชุมชนได้มีนโยบายให้เด็กละคนในชุมชนห่างไกล อยู่ในกฎที่วางไว้ พอทุกคนทำตามนี้ที่วางไว้ชุมชนก็ เกิดความหน้าอยู่ไม่มีอันตรายเกิดขึ้น เพราะทุกคนอยู่ในศีลไม่ขาดสติ

ข้อ ๖. การใช้ทฤษฎีสามัญญตา คือมีความคิดเห็นเป็นอย่าง เดียวกัน ปรับความเห็นเข้าหากันได้ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอย่างไรบ้าง ?

ลูกบ้านแต่ละคนส่วนใหญ่มีการเคารพรับฟังความคิดเห็นไปในทางเดียวกัน และมีความเห็นชอบร่วมกัน ไม่ว่าจะเสนอทำอะไรก็จะเห็นชอบร่วมกันเพราะคนในชุมชนจะมีความคิดหรือ วิธีความเป็นอยู่ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน จะทำให้คนในชุมชนห่างไกลยาเสพติด ที่มีความคิดที่ไม่อยากให้ลูกหลานคนในชุมชนติดสิ่งเสพติด คนในชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะทำความต้องการหรือความปรารถนาที่จะให้ชุมชนปลอดภัยไม่ติ บอกได้ว่าทุกคนในชุมชน มีการปรับความเห็นให้เข้ากันได้อย่างดี

๔.๔ สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสนกรุงเทพมหานคร

แผนภูมิภาพที่ ๔.๘ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุปลักษณะความรู้ที่ได้จากการวิจัย คือ การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก
 สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัธยมต้นสนกรุงเทพมหานคร มีการป็นอยู่โดย
 ใช้หลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักสาราณียธรรม ที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สรุปเป็นรายได้
 ดังนี้

ด้านเมตตาทายกรรม คือ เพราะมีทั้งความเห็นอกเห็นใจ มีน้ำใจในการเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น หรือ
 แม้แต่การเป็นห่วงเป็นใยกัน ในด้านเมตตาทายกรรม อยู่ในระดับมากถือว่าเหมาะสมที่อยู่ อาจจะมี
 ความคิดเห็นต่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนควรให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนที่ตกทุกข์ได้ยากและ
 ที่ได้รับความเดือดร้อนได้ทันทั่วถึง มีความ ขยันหมั่นเพียร อดทนบากบั่นในการทำงานเพื่อประโยชน์
 สุขของส่วนรวม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ด้านเมตตาวจีกรรม คือ คนในชุมชนมีมนุษยสัมพันธ์อันดีด้วยไมตรีจิต ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความ
 เป็นกันเอง มีจิตสำนึกในการให้บริการ และรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ ให้คำปรึกษาให้คำแนะนำต่างๆ
 ไปในทางหวังดี ไม่มีการพูดคำหยาบ หรือพูดให้คนอื่นเสียใจ แต่จะพูดด้วยการถนอมน้ำใจกัน

ด้านเมตตาเมตตากรรม คือ คนในชุมชนรู้จักการเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คำนึงถึงประโยชน์ส่วน
 ร่วมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน อุทิศตนเพื่องาน เอาใจใส่ความสุขทุกข์ของคนในชุมชน ให้คนในชุมชนมี
 ส่วนร่วมในการออกความคิดเห็น ส่งเสริม กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา คิดไปในทางที่ดี และไม่คิด
 อุกุศลให้ทุกข์แก่ผู้อื่น

ด้านสาธารณโภคี คือ คนในชุมชนมีการพัฒนาด้านการคมนาคมภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง
 ดูแลป้องกัน ช่วยเหลือ และบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ แก่ประชาชนให้ทั่วถึง จัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค
 บริโภค เพียงพอกับ ความต้องการของคนในชุมชนให้การช่วยเหลือและให้สวัสดิการต่างๆ ในชุมชน
 อย่างเหมาะสมและ เพียงพอ จัดสรรงบประมาณอย่างเป็นธรรมทั่วถึง คำนึงถึงผลประโยชน์ของ
 ประชาชนเป็นหลัก

ด้านศีลสามัญญตา คือ คนในชุมชนมีการใช้กฎระเบียบหรือข้อบังคับต่อชุมชนอย่างเท่าเทียม
 กัน ไม่เลือกปฏิบัติให้บริการ คนในชุมชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันโดยปราศจากอคติ
 บริหารงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อ หน้าที่ โปร่งใสตรวจสอบได้ เป็นคนมีคุณธรรมและศีลธรรมตั้ง
 มั่นอยู่ในความถูกต้อง ไม่ประพฤตินิด จาริตประเพณีที่ดีงาม

ด้านทิวฐิสามัญญตา คือ คนในชุมชนมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่เห็นแตกต่างกันได้
 เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ เสนอปัญหาและความต้องการ ข้อเสนอแนะหรือปัญหา
 ความเดือดร้อนที่ประชาชนเสนอได้รับการ ตอบรับไปสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

๑) ศึกษารูปแบบการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๒) ศึกษากระบวนการตามหลักสาราณียธรรม ๖ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๓) นำเสนอลักษณะการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) จากประชากรกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้การสุ่มแบบชั้น ภูมิ (Stratified Random Sampling) จากประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน จำนวน ๑,๒๘๔ คน โดยกลุ่มตัวอย่างคือผู้ที่กรอกแบบสอบถามเป็นประชาชนที่อาศัยในชุมชนจำนวน ๓๐๕ คน โดยใช้วิธีการของยามาเน่ (Taro Yamane) แบบสอบถามที่เป็นเครื่องมือในการวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบปลายปิดจำแนกตาม ๑) เพศ ๒) อายุ ๓) สถานภาพ ๔) การศึกษา ๕) อาชีพ ๖) รายได้ต่อครัวเรือน ๗) ศาสนา ๘) ถิ่นอาศัย ๙) อาศัยอยู่ในพื้นที่มากี่ปี จำนวน ๙ ข้อ ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายปิด (Close - Ended Question)

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ใน ๖ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านเมตตา ๒) ด้านเมตตาวิกรม ๓) ด้านเมตตาโมกกรรม ๔) ด้านสาธารณโภคิตา ๕) ด้านศีล ๖) ด้านทิวาสัมมัตตยา ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายปิด (Close - Ended Question)

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖: ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด (Open - Ended Question) จำนวน ๖ ข้อ โดยผู้วิจัยแจกแบบสอบถามในพื้นที่ทำการวิจัย ตรวจสอบ คัดเลือก แบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์จำนวน ๓๐๕ ชุด ครอบคลุมจำนวนกลุ่มตัวอย่างในการทำวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

นำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมวิเคราะห์สถิติทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาค่าสถิติต่างๆ โดยมีรายละเอียดในการสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ปัจจัยส่วนบุคคล ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่กรอกแบบสอบถามส่วนมากเป็นผู้หญิง มีจำนวน ๑๗๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๗ มีอายุระหว่าง อายุ ๔๑-๕๐ มีจำนวน ๘๙ คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒ มีสถานะภาพส่วนใหญ่ คือ สมรส มีจำนวน ๑๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๒ มีระดับการศึกษา ระดับการศึกษาปริญญาตรี มีจำนวน ๑๐๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๔ มีอาชีพรับจ้างทั่วไป มีจำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐.๐ มีประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้ ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท มีจำนวน ๑๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๖ มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีจำนวน ๑๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๑ มีประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่เดิม มีจำนวน ๒๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๔ มีประชาชนส่วนใหญ่อาศัยในพื้นที่มากกว่า ๓๕ ปี มีจำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๙

๕.๑.๒ การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๑.การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน โดยภาพรวม

โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๙ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน อยู่ในระดับมากทั้ง ๖ ด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านเมตตาทายกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕ รองลงมา คือ ด้านทิวาสัมมัญญา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๒ รองลงมา คือ ด้านเมตตาโมกกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ด้านสาธารณโภคิตา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๙ ด้านศีลสัมมัญญา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๖ และด้านเมตตาวจีกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๕

๒.การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน รายด้าน

๑) ด้านเมตตาทายกรรมความคิดเห็นของประชาชนต่อการอยู่ร่วมกันทำให้เห็นได้ว่าการอยู่ร่วมกันนั้นคนในชุมชนมีการแสดงออกถึงไมตรีหรือความหวังดีกับเพื่อนๆ มากเป็นที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ และทำให้รู้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่นั้นมีการเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นั้นน้อยมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗

๒) ด้านเมตตาวจีกรรมความคิดเห็นของประชาชนต่อการอยู่ร่วมกันนั้น คนในชุมชนมีการพูดคุยกันออกไปทางมีความหวังดี หรือการสอนหรือการตักเตือนลูกหลาน มากเป็นที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๗ และทำให้เห็นว่าคนในชุมชนนั้นยังพูดคุยหรือแจ้งข่าวในสิ่งที่เป็นประโยชน์มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๙ รองจากความหวังดีในการเตือนลูกหลาน

๓) ด้านเมตตามโนกรรมความคิดเห็นของประชาชนต่อการอยู่ร่วมกันนั้น คนในชุมชนมีการพากันทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่ส่วนรวมมากเป็นที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑ แต่ถ้าคนในชุมชนจะมองกันในแง่ที่ติดต่อกัน มีรองลงมา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๓

๔) ด้านสาธารณโภคิตาความคิดเห็นของประชาชนต่อการอยู่ร่วมกันนั้นคนในชุมชนส่วนมากชอบการแบ่งปันสิ่งชอบที่ได้มาไม่ว่าจะเป็นจากการแจกก็มีการแบ่งปันโดยเท่ากัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ และไม่ว่าจะเป็นของเล็กน้อยคนในชุมชนก็จะแจกจ่ายให้คนในชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการบริโภคกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔

๕) ด้านศีลสามัญญตาความคิดเห็นของประชาชนต่อการอยู่ร่วมกันนั้นคนในชุมชนส่วนมากไม่ชอบทำตนเองให้เป็นที่น่ารังเกียจให้ทำให้ชุมชนที่ตนเองอยู่เกิดความเสียหาย อันเป็นการทำร้ายชื่อเสียงของชุมชน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ และชอบรักษาระเบียบวินัยที่เป็นส่วนรวม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๖

๖) ด้านทฎฐิสามัญญตาความคิดเห็นของประชาชนต่อการอยู่ร่วมกันนั้นคนในชุมชนส่วนมากอยู่ร่วมกันได้เพราะถือหลักแห่งความดีงามและมีจุดมุ่งหมายไปในทางเดียวกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๕ และมีการยึดถืออุดมคติลง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ อภิปรายผลโดยภาพรวม

จากการศึกษาพบว่า การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัธยมต้นสน ชุมชนทั้งสองชุมชนมีความแตกต่างทางศาสนา และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี แต่ภายใต้ความต่างต่างนั้น กลับเป็นการหลอมรวม และผสมผสานวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของคนในชุมชนที่มีการดำเนินชีวิตและอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน อีกทั้งยังมีการจัดกิจกรรม และพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี อีกทั้งผู้นำทางศาสนาต่างไปมาหาสู่และมีการจัดกิจกรรมร่วมกัน และมีการช่วยเหลือเอื้อเพื่อแบ่งปันกันมาตลอด โดยศาสนิกชนของผู้คนทั้งสองศาสนา ต่างมีความภาคภูมิใจในศาสนาของตนและในขณะเดียวกัน ต่างก็ยกย่องให้เกียรติแก่ศาสนิกชนของอีกศาสนาหนึ่ง การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของทั้งสองศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างตั้งใจ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **สุไรยา วานี**^๑ ได้ทำการวิจัยเรื่องการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ที่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีการอยู่ร่วมกัน แบบพึ่งพาอาศัยกัน สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในรูปแบบของพลังหรือปัจจัยที่เป็นลักษณะเฉพาะและเป็นเครือข่าย มีความไว้วางใจและมีบรรทัดฐานในการปฏิบัติ สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะพื้นฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยที่เป็นส่วนหนุนเสริมให้เกิดการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน แล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมภายในชุมชนอีกด้วย

^๑ สุไรยา วานี, อยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาความขัดแย้งและสันติศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๗).

ดังนั้นจากผลการวิจัยครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ประชาชน ทั้งสองชุมชน คือชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดตันสนนั้น เขามีการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขหรือ สันติวิธี โดยภาพรวมในด้านต่าง ทั้ง ๖ ด้านของหลักสารานีธรรมนั้น เริ่มตั้งแต่ศึกษารูปแบบการอยู่ร่วมกัน ศึกษากระบวนการตามหลักสารานีธรรม๖ และการนำเสนอลักษณะการอยู่ร่วมกัน ซึ่งอาจจะนำมาแก้ไขปัญหานั้นที่เกิดขึ้นได้ โดยการที่ชุมชนได้นำหลักธรรม คือ หลักของการอยู่ร่วมกันไปเป็นตัวขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดความคิดที่อยากจะอยู่ร่วมกันได้ โดยการไม่แบ่งแยก ทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม เพราะจากการศึกษารูปแบบของการอยู่ร่วมกันแล้ว พบว่าการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่นับถือศาสนาต่างกันหรือที่เราเรียกว่าพหุวัฒนธรรมคือความหลากหลายทางศาสนาโดยพื้นฐานของสังคมมนุษย์นั้น ต้องการการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขคือสันติ มีความรักให้แก่กัน มีความสมัคสมานสามัคคี ฉะนั้นการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่มีการนับถือศาสนาต่างกันแต่กลับอยู่ร่วมกันได้อย่างสุขสันต์ต้องยึดหลักคำสอนของศาสนาตนเองเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากผลการวิจัย จึงทำให้ได้รู้ว่า จากการศึกษาแบบของการอยู่ร่วมกันนั้นทำให้เราได้รู้ว่าต่างศาสนาก็มีการยึดถือเอาหลักคำสอนเป็นหลัก แต่ไม่ได้เอามาเป็นตัวการแบ่งแยก และพอได้ศึกษาตามกระบวนการตามหลักสารานีธรรม ๖ ซึ่งเป็นหลักของการอยู่ร่วมกันนั้นทำให้เราเข้าใจได้อีกว่าชุมชนที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์ มีความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี แต่ภายใต้ภาวะความต่างต่างนั้น กลับเป็นการหลอมรวมและผสมผสานวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ ของประชาชนในชุมชน ทั้งสองศาสนาในวัฒนธรรมประเพณี ต่างๆ จึงซึมซับและหลอมรวมกัน โดยไม่มีความเป็นเชื้อชาติหรือศาสนาแบ่งกันประชาชน ในชุมชนทั้งสองชุมชนนี้มีการดำเนินชีวิตและอาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็น เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน อีกทั้งยังมีภารกิจกรรม และพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดมาจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่นแล้วตั้งแต่ อดีต อีกทั้งผู้นำทางศาสนาทั้งสามศาสนาต่างไปมาหาสู่มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน มีการ ช่วยเหลือเอื้อเพื่อแบ่งปันกันมาตลอด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจไมตรีต่อกันช่วยเหลือแบ่งปัน อีกทั้งอยู่ด้วยกัน อย่างปรกติสุขโดย โดยที่ไม่มีข้อจำกัดทางด้านศาสนา และศาสนานั้นไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่ ก่อให้เกิดความแตกแยกกันของประชาชนในชุมชนแห่งนี้ทั้งสองชุมชนนับถือศาสนาต่างกันได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ตนเองนับถือ มีการผสมผสานยอมรับวัฒนธรรมทางศาสนาซึ่ง กันและกัน มีการปรับตัวเข้าหากัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และได้รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของชุมชนไว้ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีไม่มีการแบ่งแยกศาสนา ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขต่อไป

๕.๒.๒ อภิปรายผลเป็นรายด้าน

จากผลการวิจัยที่ได้สามารถนำมาอภิปรายผลจำแนกตามรายด้านได้ดังนี้

๑) ด้านเมตตาทายกรรม พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกันอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ประชาชนในชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดตันสน มีการเป็นอยู่กันอย่างสันติสุขมาก เพราะมีทั้งความเห็นอกเห็นใจ มีน้ำใจในการเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น หรือแม้แต่การเป็นห่วงเป็นใยกัน ในด้านเมตตาทายกรรม อยู่ในระดับมากถือว่าเหมาะสมดีอยู่ อาจจะมีความคิดเห็นต่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนควรให้ความช่วยเหลือคนในชุมชนที่ตกทุกข์ได้ยากและที่ได้รับความเดือดร้อนได้ทันที่ที่มีความ ขยันหมั่นเพียร อดทนบาก

บันในการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เอื้อเพื่อเอื้อแม่ แบ่งปัน ผลประโยชน์ซึ่งกันและกันให้มากกว่านี้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ประเสริฐ สิงหเสม**^๒ ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสารานีธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วน ตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการนำหลักสารานีธรรมมาบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทองอยู่ในระดับ ปานกลาง เมื่อพิจารณาหลายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ประชากรกลุ่มอาชีพเกษตรกรรม พนักงานส่วนท้องถิ่นและข้าราชการในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีข้อเสนอแนะว่าให้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) ด้านเมตตาวชิกรรม พบว่า เมื่อ วิจารณ์เป็นรายข้อพบว่า คนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกันอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนมีมนุษยสัมพันธ์อันดีเยี่ยม ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเป็นกันเอง มีจิตสำนึกในการให้บริการ และรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ ให้คำปรึกษาให้คำแนะนำต่างๆ ไปในทางหวังดี ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัย **ของวนิดา สมิตานนท์**^๓ ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารการพัฒนา ด้านการให้บริการแก่ประชาชนขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอปากเกร็ด จังหวัด นนทบุรี” ผลวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยว่าองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีประสิทธิภาพในการบริหารการพัฒนาด้านการให้บริการแก่ประชาชนในระดับปานกลาง สำหรับข้อเสนอแนะ เช่น ๑) ด้านการบริการบุคลากร ควรคัดเลือกบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ รวมทั้งมีจิตสำนึกในการให้บริการ ๒) ด้านการบริหารงบประมาณ ควรวางแผนด้าน งบประมาณเกี่ยวกับการให้บริการแก่ประชาชนโดยจัดทำเป็นแผนระยะยาว และ ๓) ด้านการ บริหารงานทั่วไป ควรกำหนดนโยบายด้านการบริหารงานภายในที่ครอบคลุมทุกหน่วยงาน

๓) ด้านเมตตาโมกกรรม พบว่า เมื่อ วิจารณ์เป็นรายข้อพบว่า คนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกันอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนรู้จักการเสียสละเอื้อเพื่อเอื้อแม่ คำนี้ถึงประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน อุทิศตนเพื่องาน เอาใจใส่ความสุขทุกข์ของคนในชุมชน ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็น ส่งเสริม กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งไม่สอดคล้อง

^๒ ประเสริฐ สิงหเสม, “ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสารานีธรรม: ศึกษาเฉพาะ กรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^๓ วรณิดา สมิตานนท์, “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารการพัฒนาด้านการให้บริการแก่ประชาชนขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙).

กับงานวิจัยของ ศุภพงศ์ ทองศรีนุ่น^๔ ที่ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้หลักสราณียธรรมของผู้ปกครองท้องถิ่น : ศึกษา เฉพาะกรณีอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า เกษตรกรในการปกครองส่วนท้องถิ่นใน อำเภอชะอวด มีความพึงพอใจต่อการใช้หลักสราณียธรรมของผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น โดยภาพรวมใน ระดับปานกลาง และมีข้อเสนอแนะต่อผู้ปกครองท้องถิ่น ดังนี้ ๑) จัดหาตลาดเพื่อส่งผลผลิตทาง การเกษตรไปขายในราคาที่ยุติธรรม ๒) จัดหาเงินทุนเพื่อการศึกษาแก่เยาวชนในท้องถิ่น ๓) อบรม สัมมนา เจ้าหน้าที่/เจ้าพนักงานของส่วนท้องถิ่นเพื่อพัฒนาจริยธรรม ๔) ให้ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นมี ความจริงใจต่อการปฏิบัติงาน/แก้ไขปัญหา ๕) แต่งตั้งผู้อาวุโสที่มีความรู้ความสามารถในท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการมีส่วนร่วม

๔) ด้านสาธารณโภคิตา พบว่า เมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกันอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนมีการพัฒนาด้านการคมนาคมภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดูแลป้องกัน ช่วยเหลือ และบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ แก่ประชาชนให้ทั่วถึง จัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค เพียงพอกับ ความต้องการของคนในชุมชนให้การช่วยเหลือและให้สวัสดิการต่างๆ ในชุมชนอย่างเหมาะสมและ เพียงพอ จัดสรรงบประมาณอย่างเป็นธรรมทั่วถึง คำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักให้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทรงกรต ไกรกังวาร^๕ ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของ ประชาชนต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนสุข อำเภวารินชำราบ จังหวัด อุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า ความพึงพอใจของประชาชนต่อการบริหารงานขององค์การบริหาร ส่วนตำบล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาหลายด้าน พบว่า มีความพึงพอใจด้าน กระบวนการและขั้นตอนการให้บริการสูงสุด รองลงมาได้แก่ ด้านการบริการของเจ้าหน้าที่ ด้านสถานที่ให้บริการ ด้านการประชาสัมพันธ์ และพึงพอใจน้อยที่สุด ได้แก่ด้านระบบการให้บริการ สาธารณะ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านระบบการให้บริการสาธารณะ โดยเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลขยาย เขตประปา เพิ่มตู้โทรศัพท์สาธารณะ และปรับปรุงท่อระบายน้ำ เนื่องจากปัญหาน้ำท่วมถนน รองลงมาเป็นข้อเสนอด้านสถานที่ให้บริการ ซึ่งเห็นว่าสถานที่ทำการปัจจุบันคับแคบ ด้านการประชาสัมพันธ์ เสนอว่าควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น และด้านการบริการเจ้าหน้าที่ เสนอว่าควรมีเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำขั้นตอนการรับบริการ

๕) ด้านศีลสามัญญตา พบว่า เมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกันอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนมีการใช้กฎระเบียบหรือข้อบังคับต่อชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติให้บริการ คนในชุมชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันโดยปราศจากอคติ บริหารงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อ หน้าที่ โปร่งใสตรวจสอบได้ เป็นคนมีคุณธรรมและศีลธรรมตั้ง

^๔ ศุภพงศ์ ทองศรีนุ่น, “ศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้หลักสราณียธรรมของผู้ปกครองท้องถิ่น : ศึกษา เฉพาะกรณีอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^๕ ทรงกรต ไกรกังวาร, “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนสุข อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐).

มันอยู่ในความถูกต้อง ไม่ประพุดติผิด จาริตประเพณีที่ดั่งงาม ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **วชิราภรณ์ นนทรีย์**^๖ ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็น ของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีต่อการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลของตนเอง : ศึกษาเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย” ผลวิจัยพบว่า ระดับความคิดเห็น ของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีต่อการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลของตนเองอยู่ในระดับปานกลาง คือด้านการพัฒนาองค์กร ด้านการใช้จ่ายงบประมาณ และด้านการมีส่วนร่วม โดย ควรเพิ่มบุคลากร ปรับปรุงโครงสร้างของ องค์การบริหารส่วนตำบลให้เพียงพอเหมาะสมกับบทบาท ภารกิจ เพิ่มงบประมาณ แก้ไขระเบียบปฏิบัติต่างๆ ให้ง่ายต่อการปฏิบัติ พัฒนาบุคลากร จัดอบรม เพิ่มพูนความรู้แก่พนักงาน ผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลให้มีความรอบรู้ทัน เหตุการณ์ สร้างขวัญและกำลังใจ ควรมีผู้เชี่ยวชาญด้านการเงินและบัญชีโดยตรงในองค์การบริหาร ส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ผู้บริหารควรศึกษา ระเบียบ กฎหมายให้เข้าใจ และควรเพิ่มความรู้ ความเข้าใจ ในการพัฒนาท้องถิ่นแก่สมาชิกสภา องค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชน

๖) ด้านทฤษฎีสамัญญตา พบว่า เมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อพบว่า คนในชุมชนมีการอยู่ร่วมกัน อยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนมีการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่เห็นแตกต่างกันได้ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ เสนอปัญหาและความต้องการ ข้อเสนอแนะหรือ ปัญหาความเดือดร้อนที่ประชาชนเสนอได้รับการ ตอบรับไปสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหาย่าง เร่งด่วน ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาเอกอมร ฐิตปญโญ**^๗ ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็น ของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสราณียธรรม ขององค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอ ดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตาม หลักสราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอ ดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี โดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการบริหารงาน ตามหลักสราณียธรรม อยู่ในระดับปานกลางทุก ด้าน การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนที่ มีต่อการบริหารงานตามหลักสราณียธรรมของ องค์การบริหารส่วนตำบล ในอำเภอ ดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการ บริหารงานตามหลักสราณียธรรมขององค์การบริหารส่วน ตำบล ในอำเภอ ดอนมดแดง จังหวัด อุบลราชธานี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วน ประชาชนที่มีเพศ อายุต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่ เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ แนวทางในการนำหลักสราณียธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน ขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอ ดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ควรทำงานรับใช้

^๖ วชิราภรณ์ นนทรีย์, “ความคิดเห็นของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีต่อการดำเนินงานของ องค์การ บริหารส่วนตำบลของตนเอง : ศึกษาเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย”, **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๖). หอสมุดกลาง

^๗ พระมหาเอกอมร ฐิตปญโญ, “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสราณีย ธรรม ขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอ ดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

ประชาชนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย วางแผนการทำงานให้เหมาะสม เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาโดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อ ส่วนรวมเป็นสำคัญ เว้นจากการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพรรคพวกไม่รับสินบนไม่ทุจริต ให้การช่วยเหลือจัดสวัสดิการหรือแบ่งปันผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึงเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๕.๒.๓ สรุปผลการอภิปราย

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ในเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนตามหลักสราณียธรรม ๖ ได้ข้อมูลดังนี้

คนในชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน มีการเป็นอยู่ร่วมกันทั้งที่เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม หรือมีการเป็นอยู่ที่แตกต่างกันออกไป ที่คนเราจะมองเห็นได้คือ ในเรื่องของด้านศาสนามีแตกต่างกัน แต่แล้วชุมชนทั้งสองชุมชนก็สามารถใช้ชีวิตเป็นอยู่ แต่พอได้สัมภาษณ์เพิ่มเติมทำให้ทราบว่า คนในชุมชนก็มีการเป็นอยู่ตามหลักสราณียธรรม ที่เป็นธรรมแห่งการอยู่ร่วมกัน เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่มักจะแสดงไมตรีและความหวังดีต่อคนในชุมชนอยู่เสมอ เพราะมักจะมีการยิ้มแย้มให้กับกันของคนในชุมชนอยู่เสมอ มีการสั่งสอนหรือการแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีต่อคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการตักเตือนลูกหลานไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดโดยไม่ถือว่าไม่ใช่ลูกไม่ใช่หลานแต่ถือว่าทุกคนในชุมชนสามารถบอกกล่าวหรือตักเตือนที่แสดงออกถึงความหวังดีให้คนในชุมชนห่างไกลยาเสพติด และมีคิดจะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันอยู่ตลอดโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนไม่ว่าจะเป็นงานช่วย หรืองานอาสาทุกคนทำด้วยใจยิ่งเป็นทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนที่เป็นส่วนรวมจะทำได้โดยไม่มีใครหวังอะไรตอบแทน มีการแบ่งปันลาภผลหรือสิ่งของต่างๆ ที่ได้มาโดยชอบธรรมต่อคนในชุมชน และไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือก่อความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะหรือคนในชุมชนและประการสุดท้ายคือมีหลักแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดที่เป็นไปในทางเดียวกัน

สรุปคือหลักสราณียธรรม คือหลักของการอยู่ร่วมกันนั้นทั้ง ๖ ข้อ ล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงหากันทั้งหมด เพราะแสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตร่วมกันได้แม้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมก็ตาม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑.หน่วยงานราชการและสถาบันทางศาสนาต่าง ๆ ควรจะได้ยึดถือชุมชนวัดหงส์รัตนารามและชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนต้นแบบ เพื่อขยายออกไปอย่างกว้างขวางจนถึงภาคใต้ ซึ่งมีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นในทางการเมือง เพื่อได้ศึกษาทราบ และยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของชุมชนต่าง ๆ ต่อไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑.ต้องนำปัญหาความเดือดร้อนและความทุกข์ยากของคนในชุมชนมาปรับแก้และช่วยเหลือได้อยู่ตลอดเวลา ทั้งผู้นำต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเป็นมิตรไมตรีต่อคนในชุมชนผู้มารับบริการด้วยอัธยาศัยที่ยิ้มแย้มแจ่มใส

๒. ต้องนำความปรองดองสามัคคีของคนในชุมชนมาเป็นหลักการปฏิบัติ โดย ส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงความปรองดองสามัคคีอย่างจริงจัง และตระหนักเห็นถึงความเสมอภาคของกันและกัน

๓. ต้องนำปัญหาของปัญหาของการช่วยเหลือในด้านสาธารณสุข เพื่อการดูแลป้องกัน และบรรเทาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทั่วถึงแก่คนในชุมชน

๕.๓.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรทำการศึกษาวิจัย ในชุมชนอื่น ในเขตกรุงเทพมหานครที่ประชากรใน ชุมชนที่นับถือศาสนาต่างกัน เพื่อเป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยในชุมชนชุมชนมุสลิมและพุทธในพื้นที่ ๓ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ ที่อยู่ร่วมกันมายาวนาน ซึ่งหลายพื้นที่มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติร่วม สายโลหิตเดียวกัน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาความไม่สงบในเขตสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญูณ. ๒๕๓๓-๒๕๓๔, ๒๕๔๙.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส. เบญจศีลเบญจธรรมเล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส.อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ตามทางพุทธกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). วันสำคัญของชาวพุทธไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมบัญญัติชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). ธรรมะสำหรับประชาชน, กรุงเทพมหานคร : บริษัทคลังวิชา จำกัด, ๒๕๓๖.

ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน. “การจัดการศึกษาเพื่อสันติภาพ”, ในสันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อารุณี บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาน มีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

อภิภูวัฒน์ โพธิ์สาน. พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑ มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บวรศักดิ์ อูวรรณโณ. กฎหมายมหาชนเล่ม ๑ วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆพิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๖.

บรรเจิด สิงคะเนติ. หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ปรับปรุงใหม่, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๗.

จรัญ โฆษณานันท. สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน ปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๕.

อุดม รัฐอมฤต และคณะ. การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา ๒๘ ของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดนานาสิ่งพิมพ์, ๒๕๔๔.

กุลพล พลวัน. สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๓.
ทอมสัน คอยส์วีสดี. “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, ในจดหมายจากลอนดอน, โลกสีเขียว, ฉบับที่ ๒ พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๖.

อัษฎาชัยนาม. แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗.

ชัยวัฒน์ เจริญสินโอฬาร. Development Discourse วาทกรรมการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภา, ๒๕๔๙.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. “การพัฒนาชุมชน”, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. แนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ไพฑูริย์ เครือแก้ว. ลักษณะสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิธการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. สำนักไทยที่พึ่งงานที่ปรารถนา, กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๔๔.

เจริญ ชัยชนะ. ไทย ๕ สมัย, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์ บรรณาการ, ๒๕๒๓.

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

(๒) บทความในวารสาร

คันสนีย์ จันทร์อานูภาพ อีรพร ศรีประสิทธิ์ และคณะ “**สันติวิธี มุมมองความหมายของ เยาวชน ใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้**” วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐.

กรกฎ โอภาสเจริญมงคล. **วารสารวิทยบริการ, การบริหารและการพัฒนาวัดโสธรวราราม วรวิหาร :** จากยุคก่อตั้งสู่นาคต, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “**หน่วยที่ ๙ การใช้ความรุนแรง**” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา สันติศึกษา หน่วยที่๘-๑๕ พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.

ไชยันต์ รัชชกุล. “**หน่วยที่ ๒ ความขัดแย้งในบริบทของสันติศึกษา**”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชา สันติศึกษาหน่วยที่๑-๗ พิมพ์ครั้งที่๑,นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.

รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. “**สันติศึกษากับสันติภาพ**” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสันติศึกษา หน่วยที่ ๔ นนทบุรี สาขาวิชาศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

R.J.Vincent, “Human Rights and International Relations” (Cambridge : Cambridge University Press, 1988) ; จรัญ โฆษณานันท์ (แปล), “สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีของมนุษย์ : บทวิจารณ์เชิง วิเคราะห์ แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในโลกที่มีไซเบอร์วันต”, วารสารกฎหมาย, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๐, ฉบับที่ ๒, ธันวาคม ๒๕๒๘.

คณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนและสันติภาพ. **เอกสารสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ.ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.๑๙๔๘.**

Alan S. Rosenbaum (Ed), “The Philosophy of Human Rights International Perspective”, Op.cit., P.9 อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดนปรัชญา กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๕๕.

ชูป กาญจนประการ. **แบบของผู้นำ, วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ ฉบับพิเศษ ๒๕๓๗,** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

ชนิตา รัชพลเมือง. **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา :** กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง, เอกสารประกอบโครงการพัฒนาผู้นำด้านนโยบายการศึกษาและการพัฒนาขององค์กรสังคมฯ, กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สิงหาคม ๒๕๕๕.

(๓). วิทยานิพนธ์/งานวิจัย

พระมหาเอกอมร ฐิตปัญโญ. “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสาราณียธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วชิราภรณ์ นนทรีย์. “ความคิดเห็นของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีต่อการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลของตนเอง : ศึกษาเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่จังหวัดเชียงราย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖.

ทรงกรด ไกรกังวาร. “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนสุข อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”, **ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.

ศุภพงศ์ ทองศรีนุ่น. “ศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้หลักสาราณียธรรมของผู้ปกครองท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณี อ าเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

วรรณิดา สมิตานนท์. “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารการพัฒนาด้านการให้บริการแก่ประชาชนขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๙.

ประเสริฐ สิงหเสม. “ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารงานตามหลักสาราณียธรรม: ศึกษาเฉพาะ กรณี องค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระทอง อ าเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”, **สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ว่าที่ร้อยตรีหญิงอรวรรณ หงส์ประชา. ศึกษาหลักการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่นับถือศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลาม ชุมชนวัดกัลยาณมิตร ชุมชนกุฎีจีน และชุมชนกุฎีขาว เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สุไรอยา วานี. อยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาความขัดแย้งและสันติศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๗.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. การวิเคราะห์และวิจัยข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : บิสนิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๑.

- ศิริพงษ์ ทองมีมา. “แนวคิดเรื่อง ‘พระเจ้า’ ของพุทธทาสภิกขุ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธและชาวคริสต์ไทยและพุทธศาสนิกชนกับคริสต์ศาสนิกชนไทยในเขตกรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- บุรณ์เซน สนิทปัญญา, พระมหา. “การศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในวรรณคดีของท่านพุทธทาส.” **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สง่า สุภโร, พระมหา. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย” **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** สาขาวิชาปรัชญามหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๖.
- มหาวรานนท์ จิตานนโท, พระมหา. เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างศีล๕ และสันติภาพในสังคม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์” **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** สาขาพุทธศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- รสสุคนธ์ แสงมณี. “การพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดี สำหรับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้” **ดุษฎีนิพนธ์** สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วรินรดา พันธุ์น้อย. ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของประชาชนในสังคมพหุวัฒนธรรม:กรณีศึกษาชุมชนบุงกะแหว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**(การพัฒนาสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย, :มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๒.
- นิศกรกร รพีพัฒน์. การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางสังคมของคนในชุมชนแออัด:กรณีศึกษาชุมชนหัวฝายอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** การพัฒนาสังคมบัณฑิตวิทยาลัย, :มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๐.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “การวิจัยสันติภาพ : ข้อพิจารณาเชิงวิพากษ์”, ใน วารสารวิจัย ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. ๒๕๒๘.
- พลเอกสายหยุด เกิดผล. “สันติภาพสร้างสรรค์ได้หรือต้องรอคอย”, ใน สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อารุณี บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยากกร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

- โคทม อารียา. “การใช้สันติวิธีเพื่อแก้ไขความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ใน สันติวิธีจากมุมมองศาสนา, นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๘.
- วิโรจ นาคชาติ. “หลักการปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นตามคำสอนของพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม”, วิทยานิพนธ์มนุษยศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.
- ธนาภรณ์ ไกล่ชิดและคณะ “วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนกุฎีจีน (ชอยวัดช่างตาครู้ส) เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๔.
- สุริยันต์ สุวรรณราช. “ปัจจัยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธีของไทยพุทธ มุสลิม ในจังหวัดสตูล”, รายงานวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), ๒๕๕๐.
- ขวัญชัย เชื้อเมืองพาน. “แนวทางเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญของวัดพระธาตุตอสุเทพราชวรวิหารและชุมชนหมู่บ้าน”, รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์, กองทุนสนับสนุน การวิจัยฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๕๑.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย”, รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- สุภาว รอดเรือง. “การจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยในที่ดินของวัดนันทรี”, วิทยานิพนธ์เคหพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเคหะการ, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔).
- วัชรา คลายนาทร. งานวิจัยเรื่อง ตามรอยเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี : ศึกษาจากพงศาวดารและสถานที่จริง, คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๕๕.

๒. ภาษาต่างประเทศ

- Johan Galtung, “Violence Peace and Peace Research”, in Journal of Peace Research, Vol. 6,1996.
- James O’Connell, “Meanings, Strategies, and Structures : Another Look at Nonviolence, Force and Violence”, Unpublished Paper, School of Peace Studies, Bradford University U.K., 1987.
- Ken Wilber, **Sex Ecology Spirituality**, (Boston : Shambhala Publications, ๒๐๐๐).
- Michael Redclift, Sustainable Development : Economic and the Environment. In M.Redclift and C. Sage (eds.), **Strategies for Sustainable Development : Local Agenda for the Southern Hemisphere**, (U.K : John Wiley & Sons Ltd., ๑๙๙๔).

๓. เว็บไซต์

<http://www.dpt.go.th/ITCitdb/txt/pop/urban1.ht>. เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑ เมษายน. ๒๕๖๐.

<http://www.kanchanapisek.or.th>, เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑ เมษายน. ๒๕๖๐.

สุทิพย์พร โชติรัตนศักดิ์, ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีภาวะทันสมัยกับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น,
(ออนไลน์ แหล่งที่มา : <http://web.bsru.ac.th/sutipporn/works/Modernization-Theory.pdf>, (๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘).

ฉิรชัย อาป๋อง. **แนวคิดทฤษฎีการพัฒนา**, สืบค้นวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๖, จาก

http://chornorpor.blogspot.com/๒๐๑๑/๐๙/blog-post_๒๖.html

มาร์ติน ลูเธอร์ คิงจูเนียร์. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://th.wikipedia.org/wiki/๑_พ.ย._๒๕๕๖.

ไทยธรรมจักร. (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.thaidhammajak.com>, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

ดอกหญ้า, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <http://www.asoke.info/๐๙Communication/DharmaPublicize/Dokya/D๑๐๕/๐๐๓.html>, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

เอกสารภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสสารณียธรรม ๖ :
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

คำชี้แจง :

ขอความกรุณาตอบแบบสอบถามนี้ตามความจริงโดยใส่เครื่องหมาย ✓ ลงในหรือเติมข้อความลงในช่องว่าง ข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจะปกปิดเป็นความลับ แต่จะนำไปวิเคราะห์ เพื่อนำผลการวิจัยไปแก้ไขปรับปรุงเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสสารณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๓ ตอนดังนี้ คือ

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสสารณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

คะแนน ๕	หมายความว่า	ท่านมีการอยู่ร่วมกันในระดับ	มากที่สุด
คะแนน ๔	หมายความว่า	ท่านมีการอยู่ร่วมกันในระดับ	มาก
คะแนน ๓	หมายความว่า	ท่านมีการอยู่ร่วมกันในระดับ	ปานกลาง
คะแนน ๒	หมายความว่า	ท่านมีการอยู่ร่วมกันในระดับ	น้อย
คะแนน ๑	หมายความว่า	ท่านมีการอยู่ร่วมกันในระดับ	น้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสสารณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน ในการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ ครังนี้เป็นอย่างดี ขอเจริญพรขอบคุณทุกท่าน ที่ได้ให้ข้อมูลในการตอบแบบสอบถามนี้ตามความเป็นจริง และ ตรงกับความเห็นของท่านมากที่สุด คำตอบของท่านจะเก็บไว้เป็นความลับและจะใช้สำหรับการทำ วิจัยครั้งนี้เท่านั้น

พระมหาธนวิชัย ญาณธีโร (กิจเดช)

รหัสสถิติ ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน [ ] หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

๑. เพศ

[ ] ชาย [ ] หญิง

๒. อายุ

[ ] ๒๐ - ๓๐ ปี [ ] ๓๑ - ๔๐ ปี

[ ] ๔๑ - ๕๐ ปี [ ] ๕๑ - ๖๐ ปี

[ ] ๖๑ ปีขึ้นไป

๓. สถานภาพ

[ ] โสด [ ] สมรส

[ ] หย่าร้าง/แยกกันอยู่

๔. การศึกษา

[ ] ประถมศึกษา [ ] มัธยมศึกษาตอนต้น

[ ] มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. [ ] อนุปริญญา/ปวส.

[ ] ปริญญาตรี [ ] สูงกว่าปริญญาตรี

๕. อาชีพ

[ ] ค้าขาย [ ] เกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ ฯลฯ

[ ] รับจ้างทั่วไป [ ] ธุรกิจส่วนตัว

[ ] ข้าราชการ/เจ้าพนักงานของรัฐ [ ] อื่นๆ โปรดระบุ.....

๖. รายได้

[ ] น้อยกว่า ๕,๐๐๐ บาท [ ] ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท

[ ] ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท [ ] ๑๕,๐๐๑ บาทขึ้นไป

๗. ศาสนา

[ ] พุทธ [ ] อิสลาม

๘. ถิ่นอาศัย

[ ] เป็นคนในพื้นที่เดิม [ ] ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่

[ ] อื่น โปรดระบุ.....

๙. อยู่อาศัยในพื้นที่มานานกี่ปี

 ๕ - ๑๐ ปี ๑๕ - ๒๐ ปี ๒๕- ๓๐ ปี มากกว่า ๓๕ ปีขึ้นไป

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามการอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสสาราณียธรรม ๖ :

ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

คำชี้แจง : โปรดอ่านข้อความต่อไปนี้อย่างรอบคอบ ว่าตรงกับความเป็นจริงกับท่านมากที่สุด และ

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับระดับการอยู่ร่วมกันของท่านเพียงข้อเดียว

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๑	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีปกติจะยิ้ม แย้มแจ่มใสต่อคนในชุมชน					
๒	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีปกติจะดูแล เอาใจใส่คนในชุมชน					
๓	คนในชุมชนมีปกติจะแสดงออกถึงน้ำใจในการ เอื้อเฟื้อต่อเพื่อนบ้าน					
๔	คนในชุมชนมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกัน					
๕	คนในชุมชนมักจะแสดงออกถึงความเห็นอกเห็น ใจ					
๖	คนในชุมชนแสดงออกถึงความสมัครสมาน สามัคคีกัน					
๗	คนในชุมชนพูดคุยกันด้วยคำที่ไพเราะสุภาพ					
๘	คนในชุมชนไม่ทำร้ายกัน					
๙	คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๑๐	คนในชุมชนให้ความสมัครใจที่จะช่วยเหลือกัน และกัน					
๑๑	คนในชุมชนแสดงออกถึงความรู้สึกมีความหวังใ ยที่มีต่อคนในชุมชน					
๑๒	คนในชุมชนมีการแสดงออกถึงความอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อคนในชุมชน					
๑๓	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านให้ความนับถือ สมาชิกผู้ร่วมงานต่อหน้าและลับหลัง					
๑๔	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านไม่แสดงออก ถึงท่าทางไม่พอใจเพื่อนร่วมงานทั้งต่อหน้าและ ลับหลัง					
๑๕	คนในชุมชนแสดงออกถึงการมีน้ำใจต่อเพื่อนบ้าน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง					
๑๖	คนในชุมชนแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคนใน ชุมชน					
๑๗	ประธานชุมชนแสดงออกถึงการแนะนำสิ่งที่ก่อให้เกิด เป็นประโยชน์					
๑๘	ประธานชุมชนแสดงออกถึงการแจ้งข่าวสารถึง คนในชุมชน					
๑๙	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีการจัด ประชุมคนในชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์					
๒๐	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านบอกกล่าวสิ่งที่ เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์					
๒๑	คนในชุมชนคอยแนะนำตักเตือนคนในชุมชนอยู่ ตลอดเวลา					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๒๒	คนในชุมชนมีการบอกตักเตือนลูกหลานของคน ในชุมชน					
๒๓	คนในชุมชนแสดงวาทะที่ประกอบไปด้วยความ เป็นเพื่อนไม่คิดร้ายต่อกัน					
๒๔	คนในชุมชนมีการแสดงวาทะที่สุภาพต่อกัน					
๒๕	คนในชุมชนไม่ใช้วาทะที่หยาบคายต่อกัน					
๒๖	คนในชุมชนไม่ใช้วาทะที่ส่อเสียดกันให้เกิดความ แตกแยก					
๒๗	คนในชุมชนมีการไหว้ผู้ใหญ่แสดงออกถึงความ อ่อนน้อมต่อกัน					
๒๘	คนในชุมชนไม่มีการกล่าวว่าร้ายทั้งต่อหน้าและ ลับหลัง					
๒๙	คนในชุมชนมีการพูดจาแสดงออกถึงการถนอม น้ำใจกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง					
๓๐	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีการเจรจา ด้วยการถนอมน้ำใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง					
๓๑	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีความคิดที่จะ เอื้ออารีต่อคนในชุมชน					
๓๒	คนในชุมชนมีความคิดปรารภนาที่ดีต่อคนใน ชุมชน					
๓๓	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีความคิดที่ ต้องการที่จะให้คนในชุมชนอยู่อย่างมีความสุข					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๓๔	คนในชุมชนอยากที่จะเห็นชุมชนที่เป็นอยู่อย่าง สงบสุข					
๓๕	คนในชุมชนมีความคิดที่จะไม่ใช้ความรุนแรงซึ่ง กันและกัน					
๓๖	คนในชุมชนไม่มีความคิดที่จะทำร้ายซึ่งกันและ กัน					
๓๗	คนในชุมชนมีการมองกันในแง่ที่ดีต่อกัน					
๓๘	คนในชุมชนคิดที่จะช่วยกันเป็นหูเป็นตาให้แก่กัน และกัน					
๓๙	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมักมองเห็น ผลประโยชน์ของคนในชุมชนก่อนเสมอ					
๔๐	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมักทำกิจกรรม เพื่อผลประโยชน์แก่ส่วนร่วมอยู่เสมอ					
๔๑	คนในชุมชนคิดทำกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด ให้กับลูกหลานในชุมชน					
๔๒	คนในชุมชนมีความคิดที่ต้องการเป็นเพื่อนบ้านที่ ดีต่อกัน					
๔๓	คนในชุมชนมีมีความคิดที่จะยิ้มแย้มแจ่มใสให้กัน ละกันเสมอ					
๔๔	คนในชุมชนรู้จักการแบ่งปันสิ่งของกัน					
๔๕	คนในชุมชนแบ่งปันผลประโยชน์เท่าเทียมกัน					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๔๖	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านจัดสรร งบประมาณที่ได้มาด้วยความเป็นธรรม					
๔๗	คนในชุมชนไม่มีการเห็นแก่ตัว					
๔๘	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านไม่เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนตน					
๔๙	คนในชุมชนไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน					
๕๐	คนในชุมชนต้องได้รับความเสมอภาคกัน					
๕๑	คนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อกันและกันอยู่เสมอ					
๕๒	คนในชุมชนได้รับของกินของใช้โดยเท่าเทียมกัน					
๕๓	คนในชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากภัยพิบัติ ทางธรรมชาติ					
๕๔	หน่วยงานภาครัฐให้ความช่วยเหลือของกินของ ใช้แก่คนในชุมชน					
๕๕	คนในชุมชนรู้จักการนำสิ่งของที่ได้มาแบ่งกัน กันใช้					
๕๖	คนในชุมชนรู้จักการนำของกิน หรือสิ่งของที่เป็น ของใช้มาแบ่งปันคนในชุมชน					
๕๗	คนในชุมชนได้รับการแบ่งปันสิ่งของโดยทั่วถึงกัน					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๕๘	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านแจกของกิน ของใช้แก่คนในชุมชนโดยทั่วถึงกัน					
๕๙	คนในชุมชนประกอบอาชีพด้วยความซื่อตรง					
๖๐	คนในชุมชนมีการแสดงออกถึงความจริงใจต่อกัน					
๖๑	คนในชุมชนมีการแสดงออกถึงความซื่อสัตย์					
๖๒	คนในชุมชนมีการน้อมรับกฎกติกาที่วางไว้					
๖๓	คนในชุมชนมีการเคารพกฎระเบียบข้อบังคับที่ วางไว้					
๖๔	คนในชุมชนเป็นคนอยู่ในระเบียบวินัย					
๖๕	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านให้สิทธิ เสรีภาพแก่คนในชุมชน					
๖๖	คนในหน่วยงานของชุมชนไม่ก้าวร้าวหน้าทีกัน ละกัน					
๖๗	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านไม่อ้างหรือใช้ อำนาจแก่คนในชุมชน					
๖๘	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านไม่ใช้อำนาจ ในทางที่ผิด					
๖๙	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านไม่ถืออภิสิทธิ์ ใดๆทั้งปวง					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๗๐	คนในชุมชนไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ					
๗๑	คนในชุมชนไม่มีใครแบ่งแยกฐานะว่าจนหรือรวย					
๗๒	คนในชุมชนไม่แสดงอาการให้เกิดความเสียหาย ให้คนอื่นเดือดร้อน					
๗๓	เด็กและเยาวชนของคนในชุมชนไม่มีการมั่วสุมสิ่ง เสพติดให้โทษ					
๗๔	คนในชุมชนให้การยอมรับความเห็นซึ่งกันและ กัน					
๗๕	ประธานชุมชนหรือผู้ดูแลของท่านมีการยอมรับ ความคิดเห็นของคนในชุมชน					
๗๖	คนในชุมชนมีการปฏิบัติตามข้อเสนอของ ประธานชุมชน					
๗๗	คนในชุมชนมีความพร้อมใจกันที่จะให้ความ ร่วมมือกัน					
๗๘	ทุกคนในชุมชนไม่มีการกระทบกระทั่งกันที่ส่งผล ต่อการอยู่ร่วมกัน					
๗๙	คนในชุมชนมีความเชื่อว่าคนในชุมชนสามารถอยู่ ร่วมกันได้					
๘๐	คนในชุมชนมีการแสดงออกทางพฤติกรรมในการ อยู่ร่วมกัน					
๘๑	คนในชุมชนมีความเชื่อว่าต่างศาสนาต่างที่มาก็ สามารถอยู่ด้วยกันได้					

การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลัก สาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และ ชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร		ระดับความคิดเห็น				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๘๒	คนในชุมชนมีความศรัทธาต่อผู้นำของตนเอง					
๘๓	คนในชุมชนมีความเชื่อว่าจะสามารถพัฒนา ชุมชนอย่างสันติสุขได้					
๘๔	คนในชุมชนมีความรู้สึกที่อยากอยู่ร่วมกันอย่าง สันติสุข					
๘๕	คนในชุมชนมักจะมีน้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน					
๘๖	คนในชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชนให้ เกิดความน่าอยู่					
๘๗	คนในชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาชุมชนให้น่า อยู่					
๘๘	คนในชุมชนมีการพัฒนาชุมชนเพื่อให้บรรลุ เป้าหมายเป็นอันเดียวกัน					

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของ
ชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชน
มัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

๑. ด้านเมตตาทายกรรม (ทำดีต่อกันด้วยความเมตตา)

ปัญหา อุปสรรค

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๒. ด้านเมตตาวิจิตรกรรม (พูดดีต่อกันด้วยความเมตตา)

ปัญหา อุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๓. ด้านเมตตาโมกกรรม (คิดดีต่อกันด้วยความเมตตา)

ปัญหา อุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๔. ด้านสาธารณโภคี (แบ่งปันสิ่งของที่ได้มาโดยชอบธรรม)

ปัญหา อุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๕. ด้านศีลสามัญญตา (ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกัน)

ปัญหา อุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๖. ด้านทฤษฎีสามัญญตา (มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน ปรับความเห็นเข้าหากันได้ รู้จักยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น)

ปัญหา อุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

...ขออนุโมทนาขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ กรอกแบบสอบถาม...

พระมหาธนวิชญ์ ญาณธีโร (กิจเดช)

วัดราชคฤห์ วรวิหาร แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี จังหวัด กรุงเทพมหานคร

โทรศัพท์ ๐๘๔-๗๐๙-๓๐๕๙ E.Mail Thanawitkitdet@gmail.com

ภาคผนวก ข
รายนามผู้เชี่ยวชาญ,
หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ
คุณภาพเครื่องมือ

รายนามผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

ในการวิจัย เรื่อง การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ :ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

๑.พระเทพวิสุทธิโสภณ (เฉลิม เดชวโนโต ป.ธ.๙ ดร.) ตำแหน่ง รองเจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาสวัดราชคฤห์วรวิหาร อาจารย์บรรยายพิเศษ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอาจารย์บรรยายพิเศษบาลีพุทธโคตร

๒.พระมหาสม กลยาโร, ดร ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.รศ.ดร.วิวัฒน์ หามนตรี ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ ตำแหน่ง อาจารย์สอนประจำวิชาภาครัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี (มจร วัดไร่ขิง)

๕.ดร.เดชา กัปโก ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร การพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖.ผศ.ดร.อุบลวรรณ ภาวกานันท์ ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศึกษา สาขาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.ดร. ภก.ศรีณย์ กอสนาน อาจารย์สอนประจำวิชาเภสัชศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บันทึกข้อความ

สำนักงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทร. (ภายใน) ๒๑๒๒, ๘๒๗๘, ๘๒๗๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔/ว ๕๖

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร พระเทพวิสุทธิโสภณ

ด้วย พระมหานวิชนฺ์ ญาณธีโร (กิจเดช) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพร มาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

พระพรหมบัณฑิต

๓๐ /พ.ศ. /๒๐

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

ผู้ประสานงาน : พระมหานวิชนฺ์ ญาณธีโร
นิสิตหลักสูตร พธ.ม.สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

โทร. ๐๘๔-๗๐๙๓๐๕๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทร. (ภายใน) ๒๑๒๒, ๘๒๗๘, ๘๒๗๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔/ว ๕๖

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร พระมหาสม กลยาโน, ดร.

ด้วย พระมหาธนวิชญ์ ญาณธีโร (กิจเดช) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมีสอิตตันสน กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพร มาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

๐๘๖๖๖๖๖๖

๑ ธ.ค. ๖๐

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวิชญ์ ญาณธีโร
นิสิตหลักสูตร พธ.ม.สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
โทร. ๐๘๔-๗๐๙๓๐๕๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทร. (ภายใน) ๒๑๒๒, ๘๒๗๘, ๘๒๗๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔/ว ๕๖

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร รศ.ดร.วิวัฒน์ หามนตรี

ด้วย พระมหารณวิษณุ ญาณธโร (กิจเดช) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพร มาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน ศ.ดร. วิวัฒน์ หามนตรี
พุทธศาสนิกชน มจร ๒๖๓ กทม
ขอพินิจ สัจจะที่ ๓๖ ก

กมล ๕๖๕ ๖๖๓๖๖

11 ก.ย. ๖๐ / ครูใน ส.๖ อ.นคร
สุรินทร์ อ.กฤษณ์ ส.๖๐๕ ๖.

อ.ดร. ดร.วิวัฒน์ หามนตรี

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

ผู้ประสานงาน : พระมหารณวิษณุ ญาณธโร

นิสิตหลักสูตร พธ.ม.สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

โทร. ๐๘๔-๗๐๙๓๐๕๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทร. (ภายใน) ๒๑๒๒, ๘๒๗๘, ๘๒๗๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔/ว ๕๖

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ

ด้วย พระมหานวธิชญ์ ญาณธีโร (กิจเดช) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภานิยมธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือสำหรับการทำงานวิจัยเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพร มาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อุบล วุฒิพรโสภณ
๒๕/๑๑/๖๐

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

ผู้ประสานงาน : พระมหานวธิชญ์ ญาณธีโร
นิสิตหลักสูตร พธ.ม.สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
โทร. ๐๘๔-๗๐๙๓๐๕๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โทร. (ภายใน) ๒๑๒๒, ๘๒๗๘, ๘๒๗๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔/ว ๕๖

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร ดร.เดชา กัมโก

ด้วย พระมหานวธิชญ์ ญาณธโร (กิจเดช) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยเป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพร มาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

ได้ตรวจแก้ไขเครื่องมือ
เรียบร้อยแล้ว
เดชา กัมโก
(ดร. เดชา กัมโก)

ผู้ประสานงาน : พระมหานวธิชญ์ ญาณธโร
นิสิตหลักสูตร พธ.ม.สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

โทร. ๐๘๔-๗๐๙๓๐๕๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๔/ว ๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐ ต่อ ๘๒๗๘-๗๙

๔ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์แจกแบบสอบถามเพื่อตรวจคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Try Out)
เรียน พระครูวิสุทธิกิจจานุการ เจ้าอาวาสวัดเวฬุราชิม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาธนวิษณุ ญาณธีโร (กิจเดช) รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๔๐๕๘ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสาราณียธรรม ๖ : ชุมชนวัดหงส์รัตนา
ราม และชุมชนมีสยัดต้นสน กรุงเทพมหานคร” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องแจกแบบสอบถามเพื่อใช้ในการ
ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยกับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาทำบุญในบริเวณวัดของท่าน ทาง
หลักสูตรฯ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านให้นิสิตดำเนินการแจกแบบสอบถามเพื่อจะเป็นประโยชน์ในทาง
วิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความ
เอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ในสำเนาของพระครูวิสุทธิ

ขอแสดงความนับถือ

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวิษณุ ญาณธีโร
นิสิตหลักสูตร พธ.ม. สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
โทร. ๐๘๔-๗๐๙-๓๐๕๙

ภาคผนวก ค
หัดชี้ความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา
(การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือและการหาค่า CVI)

แบบบันทึกผลความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเครื่องมือในการวิจัย
เพื่อตรวจสอบหาดัชนีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา
(การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือและการหาค่า CVI)
(CVI : content validity index)

เรื่อง การอยู่ร่วมกันของชุมชนพหุวัฒนธรรมตามหลักสภาราณียธรรม ๖ :
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม และชุมชนมัสยิดต้นสน กรุงเทพมหานคร

ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ ประกอบด้วย

๑.พระเทพวิสุทธิโสภณ (เฉลา เตชวณโฑ ป.ธ.๙ ดร.) ตำแหน่ง รองเจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาสวัดราชคฤห์วรวิหาร อาจารย์บรรยายพิเศษ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอาจารย์บรรยายพิเศษบาลีพุทธโคตร

๒.พระมหาสม กลยาโร, ดร ตำแหน่ง ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.รศ.ดร.วิวัฒน์ หามนตรี ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ ตำแหน่ง อาจารย์สอนประจำวิชาภาครัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี (มจร วัดไร่ขิง)

๕.ดร.เดชา กัปโก ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตร การพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖.ผศ.ดร.อุบลวรรณ ภาวนันท์ ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธดุขฎิบัณฑิต สาขาการพัฒนาศังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗.ดร. ภก.ศรัณย์ กอสนาน อาจารย์สอนประจำวิชาเภสัชศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

คำชี้แจง : กรุณาพิจารณาความสอดคล้องระหว่างข้อความที่นำหลักธรรมมาใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แล้วทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องผลการพิจารณา ถ้ามีข้อเสนอแนะโปรดระบุเพื่อประเมินความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา

การพิจารณาออกเป็น ๔ ระดับ คือ

- (๑) หมายถึง คำถาม ไม่มีความสอดคล้อง
- (๒) หมายถึง คำถาม มีความสอดคล้องบางส่วน
- (๓) หมายถึง คำถาม ค่อนข้างมีความสอดคล้อง
- (๔) หมายถึง คำถาม มีความสอดคล้องมาก

๑) **เมตตากายกรรม** หมายถึง ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง

๑) เมตตากายกรรม	๑	๒	๓	๔	ค่าCVI	แปลผล
๑.ประธานชุมชนมีปกติจะยิ้มแย้มแจ่มใสต่อคนในชุมชน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๒.ประธานชุมชนมีปกติจะดูแลเอาใจใส่คนในชุมชน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๓.คนในชุมชนมีปกติจะแสดงออกถึงน้ำใจในการเอื้อเพื่อต่อเพื่อนบ้าน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๔.คนในชุมชนมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๕.คนในชุมชนมักจะแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจ			๑	๔	๑	ใช้ได้
๖.คนในชุมชนแสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคีกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๗.คนในชุมชนพูดคุยกันด้วยคำที่ไพเราะสุภาพ		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๘.คนในชุมชนไม่ทำร้ายกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๙.คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๐.คนในชุมชนให้ความสมัครใจที่จะช่วยเหลือกันและกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๑.ประธานชุมชนแสดงออกถึงความรู้สึกมีความห่วงใยที่มีต่อคนในชุมชน		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๑๒.ประธานชุมชนแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อคนในชุมชน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๓.ประธานชุมชนให้ความนับถือสมาชิกผู้ร่วมงานต่อหน้าและลับหลัง			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๔.ประธานชุมชนไม่แสดงออกถึงท่าทางไม่พอใจเพื่อนร่วมงานทั้งต่อหน้าและลับหลัง			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๕.คนในชุมชนแสดงออกถึงการมีน้ำใจต่อเพื่อนบ้านทั้งต่อหน้าและลับหลัง		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้

๒) **เมตตาวจกรรม** หมายถึง พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวจกรรม	๑	๒	๓	๔	ค่าCVI	แปลผล
๑.คนในชุมชนแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๒.ประธานชุมชนแสดงออกถึงการแนะนำสิ่งที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้

๓.ประธานชุมชนแสดงออกถึงการแจ้งข่าวสารถึงคนในชุมชน		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๔.ประธานชุมชนมีการจัดประชุมคนในชุมชนเพื่อรักษาผลประโยชน์	๑		๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๕.ประธานชุมชนบอกกล่าวสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์	๑		๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๖.ประธานชุมชนคอยแนะนำตักเตือนคนในชุมชนอยู่ตลอดเวลา		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๗.คนในชุมชนมีการบอกตักเตือนลูกหลานของคนในชุมชน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๘.คนในชุมชนแสดงวาทะที่ประกอบไปด้วยความเป็นเพื่อน ไม่คิดร้ายต่อกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๙.คนในชุมชนมีการแสดงวาทะที่อ่อนหวานต่อกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๑๐.คนในชุมชนไม่ใช้วาจาที่หยาบคายต่อกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๑.คนในชุมชนไม่ใช้วาจาที่ส่อเสียดเสียดสีกันให้เกิดความแตกแยก			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๒.คนในชุมชนมีการไหวพริบใหญ่แสดงออกถึงความอ่อนน้อมต่อกัน		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๑๓.คนในชุมชนไม่มีการกล่าวร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลัง			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๔.คนในชุมชนมีการพูดจาแสดงออกถึงการถนอมน้ำใจกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๕.ประธานชุมชนมีการเจรจาด้วยการถนอมน้ำใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง			๑	๔	๑	ใช้ได้

๓) เมตตามโนกรรม หมายถึง คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๓) เมตตามโนกรรม	๑	๒	๓	๔	ค่าCVI	แปลผล
๑.ประธานชุมชนมีความเอื้ออารีต่อคนในชุมชน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๒.ประธานชุมชนมีความกรุณาต่อคนในชุมชน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๓.ประธานชุมชนมีความต้องการที่จะให้คนในชุมชนอยู่อย่างมีความสุข		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้

๔.คนในชุมชนอยากที่จะเห็นชุมชนที่เป็นอยู่อย่างสงบสุข			๒	๓	ใช้ได้
๕.คนในชุมชนไม่ใช้ความรุนแรงซึ่งกันและกัน			๑	๔	ใช้ได้
๖.คนในชุมชนไม่ทำร้ายกันและกัน			๑	๔	ใช้ได้
๗.คนในชุมชนมีการมองกันในแง่ที่ดีต่อกัน			๑	๔	ใช้ได้
๘.คนในชุมชนช่วยกันเป็นหูเป็นตาให้แก่กันและกัน			๒	๓	ใช้ได้
๙.ประธานชุมชนมักมองเห็นผลประโยชน์ของคนในชุมชนก่อนเสมอ		๑	๒	๒	ใช้ได้
๑๐.ประธานชุมชนมักทำกิจกรรมเพื่อผลประโยชน์แก่ส่วนร่วมอยู่เสมอ		๑	๒	๒	ใช้ได้
๑๑.ประชาชนทำกิจกรรมต่อต้านยาเสพติดให้กับลูกหลานในชุมชน			๑	๔	ใช้ได้
๑๒.คนในชุมชนมีความคิดที่ไม่อยากเห็นใครได้ดี		๑	๑	๓	ใช้ได้
๑๓.คนในชุมชนไม่มีความอิจฉาริษยาเวลาเห็นคนอื่นได้ดี			๒	๓	ใช้ได้
๑๔.คนในชุมชนมีความเป็นเพื่อนบ้านที่ดีต่อกัน			๑	๔	ใช้ได้
๑๕.คนในชุมชนมันจะยิ้มแย้มแจ่มใสให้กันละกันเสมอ			๑	๔	ใช้ได้

๔) **สาธารณโภคี** หมายถึง ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมซึ่งอาจจัดสรรจากงบประมาณ หรือการจัดสวัสดิการสังคม การจัดความช่วยเหลือสาธารณูปโภค แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๔) สาธารณโภคี	๑	๒	๓	๔	ค่า CVI	แปลผล
๑.คนในชุมชนรู้จักการแบ่งปันสิ่งของกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๒.ประธานชุมชนแบ่งปันผลประโยชน์เท่าเทียมกัน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๓.ประธานชุมชนจัดสรรงบประมาณที่ได้มาด้วยความเป็นธรรม		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๔.คนในชุมชนไม่มีการเห็นแก่ตัว		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๕.ประธานชุมชนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๖.คนในชุมชนไม่มีการเอาเปรียบกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๗.คนในชุมชนต้องได้รับความเสมอภาคกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๘.คนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อกันและกันอยู่เสมอ			๒	๓	๑	ใช้ได้

๙.คนในชุมชนได้รับของกินของใช้โดยเท่าเทียมกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๐.คนในชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ	๑		๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๑๑.รัฐให้ความช่วยเหลือของกินของใช้แก่คนในชุมชน	๑		๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๑๒.คนในชุมชนรู้จักการนำสิ่งของที่ได้อะไรมาแบ่งกันกินใช้			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๓.คนในชุมชนรู้จักการนำของที่มีมาแบ่งปันกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๑๔.คนในชุมชนได้รับการแบ่งปันสิ่งของโดยทั่วถึงกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๕.ประธานชุมชนแจกของกินของใช้แก่คนในชุมชนโดยทั่วถึงกัน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้

๕) สีสสามัญญา หมายถึง ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงามรักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๕) สีสสามัญญา	๑	๒	๓	๔	ค่า CVI	แปลผล
๑.คนในชุมชนประกอบอาชีพด้วยความซื่อตรง			๒	๓	๑	ใช้ได้
๒.คนในชุมชนมีการแสดงออกถึงความจริงใจต่อกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๓.ประธานชุมชนมีการแสดงออกถึงความซื่อสัตย์		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๔.คนในชุมชนมีการน้อมรับกฎกติกาที่วางไว้			๑	๔	๑	ใช้ได้
๕.คนในชุมชนมีการเคารพกฎระเบียบข้อบังคับที่วางไว้			๑	๔	๑	ใช้ได้
๖.ประธานชุมชนเป็นคนอยู่ในระเบียบวินัย		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๗.ประธานชุมชนให้สิทธิเสรีภาพแก่คนในชุมชน		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๘.คนในหน่วยงานของชุมชนไม่ก้าวก่ายหน้าทีกันละกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๙.ประธานชุมชนไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่แก่คนในชุมชน		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๑๐.ประธานชุมชนไม่ใช้อำนาจในทางที่ผิด		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๑๑.ประธานชุมชนไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆทั้งปวง		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๑๒.คนในชุมชนไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ			๑	๔	๑	ใช้ได้

๑๓.คนในชุมชนไม่มีใครที่อยู่เหนือชั้นกัน	๑	๓	๑	๐.๘	ใช้ได้
๑๔.คนในชุมชนไม่แสดงอาการให้เกิดความเสียหายให้คนอื่นเดือดร้อน		๒	๓	๑	ใช้ได้
๑๕.เด็กและเยาวชนของคนในชุมชนไม่มีการมั่วสุมสิ่งเสพติดให้โทษ		๒	๓	๑	ใช้ได้

๖) **ทฤษฎีสัมัญญา** หมายถึง ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกันมีความเห็นชอบร่วมกัน ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

๖) ทฤษฎีสัมัญญา	๑	๒	๓	๔	ค่า CVI	แปลผล
๑.คนในชุมชนให้การยอมรับความเห็นซึ่งกันและกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๒.ประธานชุมชนมีการยอมรับความคิดเห็นของคนในชุมชน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๓.คนในชุมชนมีการปฏิบัติตามข้อเสนอของประธานชุมชน		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๔.คนในชุมชนมีความพร้อมใจกันที่จะให้ความร่วมมือกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
๕.ทุกคนในชุมชนมีอารมณ์ที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกัน		๑	๒	๒	๐.๘	ใช้ได้
๖.คนในชุมชนมีความเชื่อว่าคนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้			๒	๓	๑	ใช้ได้
๗.คนในชุมชนมีการแสดงออกทางพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๘.คนในชุมชนมีความเชื่อว่าต่างศาสนาต่างที่มาก็สามารถอยู่ด้วยกันได้			๑	๔	๑	ใช้ได้
๙.คนในชุมชนมีความศรัทธาต่อผู้นำของตนเอง		๑	๑	๓	๐.๘	ใช้ได้
๑๐.คนในชุมชนมีความเชื่อว่าจะสามารถพัฒนาชุมชนอย่างสันติสุขได้			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๑.คนในชุมชนมีความรู้สึกที่อยากอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๒.คนในชุมชนมักจะมึนน้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน			๒	๓	๑	ใช้ได้
๑๓.คนในชุมชนช่วยกันพัฒนาชุมชนให้เกิดความน่าอยู่			๑	๔	๑	ใช้ได้

๑๔. คนในชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาชุมชนให้ น่าอยู่			๑	๔	๑	ใช้ได้
๑๕. คนในชุมชนมีการพัฒนาชุมชนเพื่อให้บรรลุ เป้าหมายเป็นอันเดียวกัน			๑	๔	๑	ใช้ได้
ค่าเฉลี่ยของผู้เชี่ยวชาญ					๐.๙๒	ใช้ได้

ภาคผนวก ง
ภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการวิจัย

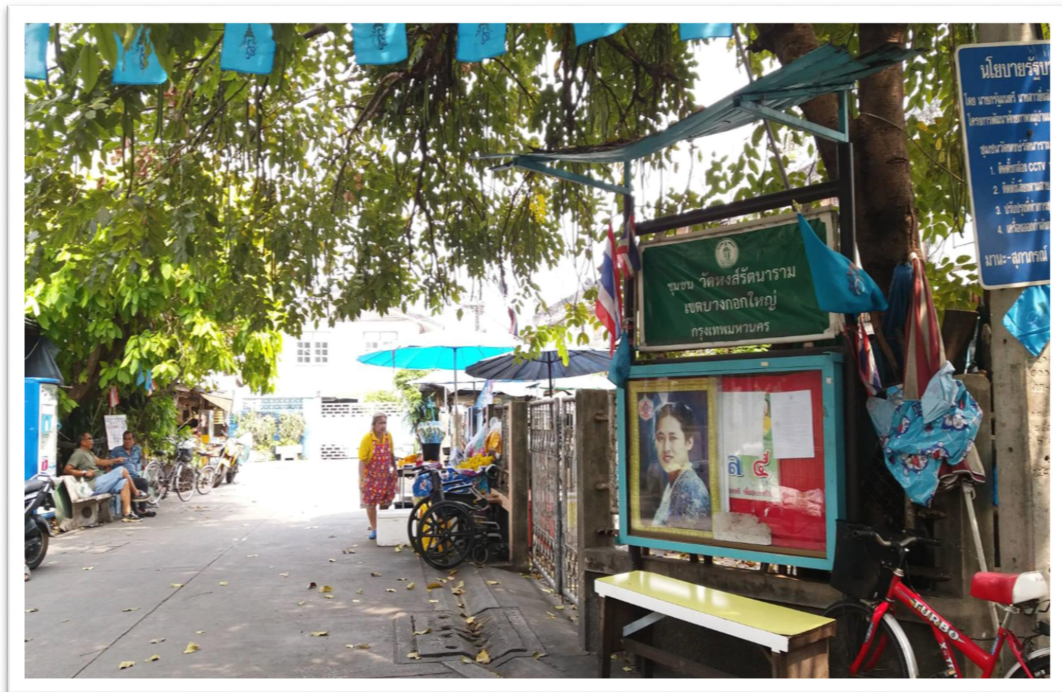

แผนภาพที่ ๑ เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ของ
ชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

แผนภาพที่ ๒ เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ของ
ชุมชนมัธยมต้นสน

แผนภาพที่ ๓ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

แผนภาพที่ ๔ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

แผนภาพที่ ๕ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

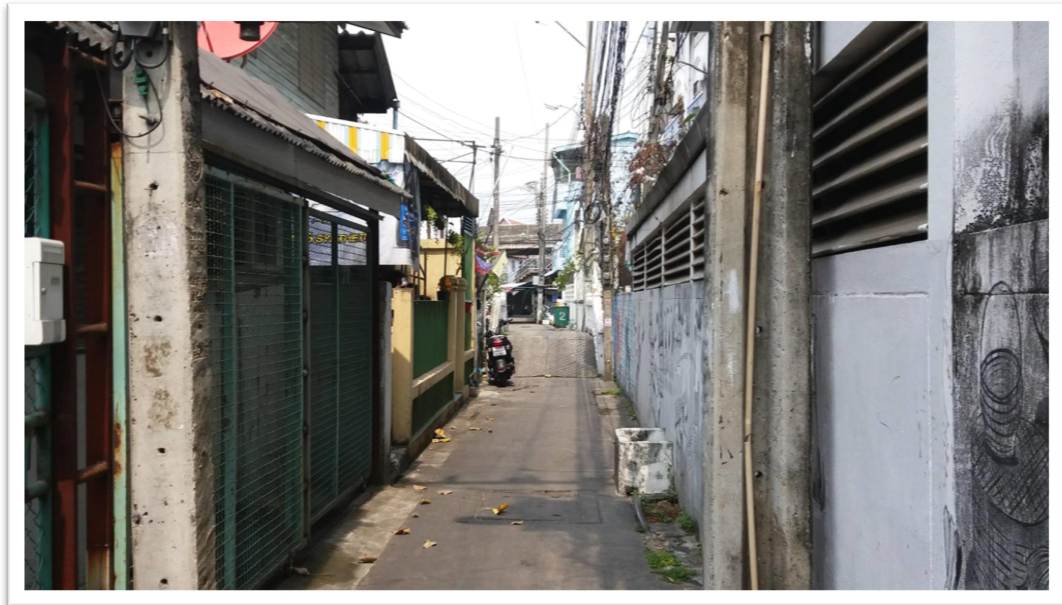

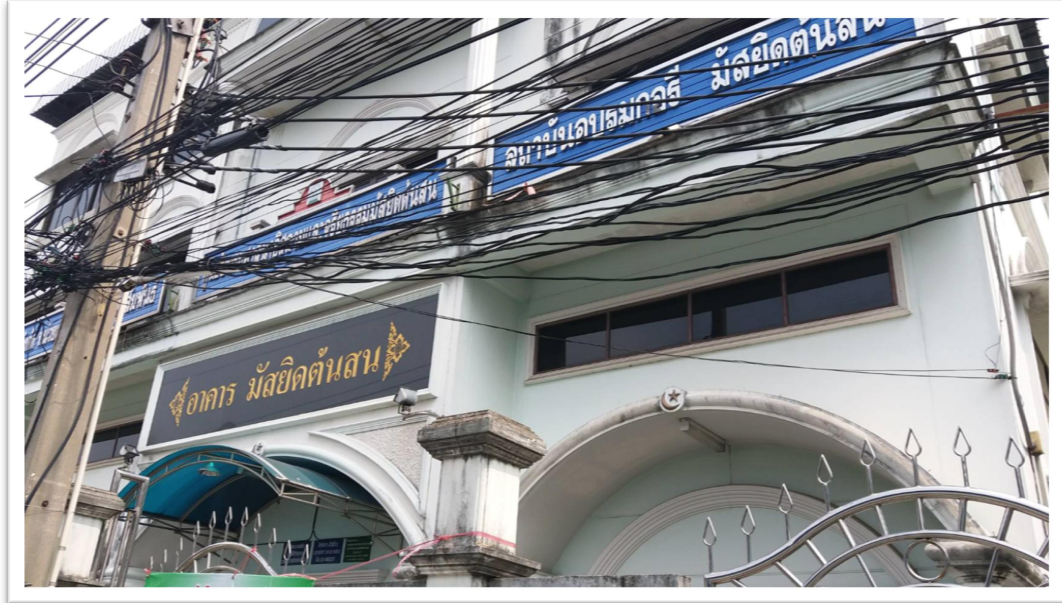
แผนภาพที่ ๖ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนวัดหงส์รัตนาราม

แผนภาพที่ ๗ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนมัธยมต้นสน

แผนภาพที่ ๘ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนมัสยิดต้นสน

แผนภาพที่ ๙ ภาพการแสดงการลงพื้นที่ของชุมชนมัสยิดต้นสน

แผนภาพที่ ๑๐ ภาพกิจกรรมของชุมชนมัธยมต้นสน เกี่ยวกับसानใจ
ไทยสู่ใจได้ ว่าต่างศาสนาก็อยู่รวมกันได้

แผนภาพที่ ๑๑ ภาพกิจกรรมของชุมชนมุสลิมต้นสน เกี่ยวกับसानใจ
ไทยสู่ใจได้ ว่าต่างศาสนาก็อยู่ร่วมกันได้

ประวัติผู้ทำวิจัย

- ชื่อ : พระมหาธนวิษณุ ฉายา ญาณธีโร นามสกุล กิจเดช
- เกิด/วัน/เดือน/ปี : ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗
- การศึกษา : ทางโลกชั้นประถมศึกษาโรงเรียนวัดท่าพระ กรุงเทพมหานคร
 ชั้นมัธยมต้นโรงเรียนฤทธิณรงค์รอน กรุงเทพมหานคร
 ชั้นมัธยมต้นโรงเรียนศรีนภเขตวิทยา วัดตากฟ้าพระอารามหลวง
 ชั้นมัธยมปลายโรงเรียนการศึกษาตามอัธยาศัย เขต ดลิ่งชั้น
 ปริญญาตรี คณะสังคม สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มจร.(วัดไร่ขิง)
 ทางธรรม นักธรรมเอก
 บาลีชั้นประโยค ๑-๒
 บาลีชั้นประโยค ป.ธ. ๓
- ประสบการณ์ทำงาน : เป็นผู้ช่วยครูฝึกสอนนักเรียนวิชาสังคมศึกษาตามโรงเรียน และผู้ช่วย
 สอน ธรรมศึกษา ชั้น ตรี โท เอกและเป็นติวเตอร์ให้กับนักเรียนที่จะเข้า
 สอบธรรมศึกษา ตรี โท เอก, เป็นกรรมการคุมสอบธรรมศึกษา
 สนามหลวง
- บรรพชา : ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๑
 ณ วัดราชคฤห์ วรวิหาร แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี
- อุปสมบท : ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๗
 ณ วัดราชคฤห์ วรวิหาร แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี
 อุปัชฌาย์ พระเทพวิสุทธิโสภณ วัดราชคฤห์ วรวิหาร กรุงเทพมหานคร
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา
- ที่อยู่ปัจจุบันสังกัด : วัดราชคฤห์วรวิหาร แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร